

**ENFLASYON ORTAMINDA STOK
DEĞERLEME YÖNTEMLERİ VE
MALİYETLEME AÇISINDAN**

YETERLİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Battal Gazi KUBAŞ

Eskişehir - 1995

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENFLASYON ORTAMINDA STOK
DEĞERLEME YÖNTEMLERİ VE
MALİYETLEME AÇISINDAN
YETERLİLİĞİ

Danışman: Prof.Dr. Tuğrul TÜFEKÇİOĞLU

Battal Gazi KUBAŞ

MASTER TEZİ

ESKİŞEHİR
1995

Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

1. BÖLÜM ENFLASYONA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. ENFLASYON	2
1.2. ENFLASYONUN TANIMI	2
1.3. ENFLASYON ETKİLERİ	3
1.3.1. Gelir Dağılımı Bakımından	4
1.3.2. Tasarruflar Bakımından	5
1.3.3. Yatırımlar Bakımından	5
1.3.4. Dış Ticaret Bakımından	7
1.4. ENFLASYON ÇEŞİTLERİ	7
1.4.1. Maliyet Enflasyonu	7
1.4.2. Talep Enflasyonu	8
1.5. ENFLASYONLA MÜCADELE	9
1.6. GÜNÜMÜZ EKONOMİLERİNDE ENFLASYONUN ÖNEMİ	10

2. BÖLÜM ENFLASYONUN İŞLETMELER ÜZERİNDE ETKİSİ

2.1. ENFLASYONUN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ BELİRLEYEN TEMEL FAKTÖRLER	12
2.2. ENFLASYONUN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ TEMEL ETKİLERİ..	13
2.2.1. Kısa Dönemli Etkiler	15
2.2.2. Uzun Dönemli Etkiler	17
2.3. ENFLASYON VE MUHASEBE	17
2.4. MUHASEBE VERİLERİNDEN YARARLANMADA ENFLASYONUN ÇIKARDIĞI SORUNLAR	20

2.5. ENFLASYON DÖNEMLERİNDE MUHASEBE BELGELERİNİN NİTELİĞİNİN BOZULMASINA NEDEN OLAN BAŞLICA ETKENLER	22
2.5.1. Para Değerindeki Değişme Oranının Etkileri	22
2.5.2. Varlıkların Dönme Çabukluğunun Etkileri	22
2.5.3. Varlıkların Gerçek (Reel) ya da Parasal (Nominal) Varlık Niteliğine Sahip Olmalarının Etkileri	23
2.5.4. Firmanın Borçtan Yararlanma Oranının Etkileri	23
2.5.5. Firmanın İçinde Bulunduğu Sektörün Gelişme Yönü ve Hızının Etkileri	25
2.5.6. Teknik Gelişmelerin Etkileri	25
2.6. ENFLASYON İŞLETMELERİN BİLANÇO VE GELİR TABLOSU ÜZERİNE ETKİSİ	26
2.6.1. Aktif Kalemler Üzerine Etkisi	26
2.6.2. Pasif Kalemler Üzerine Etkisi	26
2.6.3. Gelir Tablosu Üzerine Etkisi	27

3. BÖLÜM ENFLASYON MUHASEBESİ

3.1. ENFLASYON MUHASEBESİNİN ANLAMI	29
3.2. FİYATLAR GENEL SEVİYESİ MUHASEBESİ	31
3.3. İKAME MALİYETİ MUHASEBESİ	32
3.4. GENEL FİYAT - İKAME MALİYETİ MUHASEBESİ	32
3.5. ENFLASYON MUHASEBESİNDE SERMAYENİN KORUNMASI ..	33
3.5.1. Sermayenin Nominal Olarak Korunması	33
3.5.2. Sermayenin Satın Alma Gücü Olarak Korunması	36
3.5.3. Sermayenin Üretim Gücü Olarak Korunması	37
3.5.3.1. Maddi Varlıkların Üretim Gücü Olarak Korunması	38
3.5.3.2. Varlıkların Satın Alma Gücü Olarak Korunması	40
3.5.3.3. Varlıkların Firmaya Katkı Değerinin Korunması	43
3.5.3.4. Parasal Duran Varlıklar Dışında Kalan Varlıkların Üretim Gücü Olarak Korunması	44
3.5.3.5. Parasal Olmayan Varlıklarla, Parasal Varlıklar ve Parasal Kısa Vadeli Yükümlülükler Arasındaki Farkın Üretim Gücü Olarak Korunması	46

3.5.3.6. Parasal Olmayan Varlıklar ile Net Parasal Kalemlerin Üretim Gücü Olarak Korunması	47
---	----

4. BÖLÜM

PARA DEĞERİNDEKİ DEĞİŞMELERİN MUHASEBEYE YANSITILMASINDA YENİDEN DEĞERLEME METODLARI

4.1. İNDEKS METODU İLE DEĞERLEME	49
4.1.1. Genel Fiyat İndeksine Göre Yapılan Değerleme	49
4.1.2. Spesifik Fiyat İndeksine Göre Yapılan Değerleme	50
4.1.3. Geçinme İndeksi Kullanılarak Yapılan Değerleme	52
4.2. İKAME DEĞERİ İLE DEĞERLEME	53
4.3. CARİ PİYASA DEĞERİ İLE DEĞERLEME	54
4.4. 15 YILDA FİYATLAR NEREDEN NEREYE GELDİ?	55

5. BÖLÜM

STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

5.1. SABİT DEĞERLE DEĞERLEME YÖNTEMLERİ	56
5.1.1. Sabit Değerle (Standart Maliyet) Değerleme Yöntemi	56
5.1.2. Belirli İş Partilerine Göre Değerleme	57
5.2. ORTALAMALAR-ORTALAMA DEĞERLEME YÖNTEMLERİ	57
5.2.1. Basit Aritmetik Ortalama Yöntemi	57
5.2.2. Tartılı (Dönemsel) Aritmetik Ortalama Yöntemi	59
5.2.3. Hareketli (Sürekli) Aritmetik Ortalama Yöntemi	61
5.3. TÜKETİME GÖRE DEĞERLEME YÖNTEMLERİ	62
5.3.1. İlk Giren İlk Çıkar (FIFO-First In First Out)	63
5.3.2. İlk Giren Son Çıkar (LIFO-Last In First Out)	65
5.3.2.1. Hareketli (Sürekli) LIFO	66
5.3.2.2. Dönemsel (Tartılı-Periyodik) LIFO	67
5.3.2.3. Ayarlanmış LIFO	70
5.3.3. En Yüksek Fiyatla Giren İlk Çıkar (HIFO-Highest In First Out) .	71
5.3.3.1. Hareketli (Sürekli) HIFO	71
5.3.3.2. Dönemsel (Tartılı-Periyodik) HIFO	72

5.3.4. En Düşük Fiyatla Giren İlk Çıkar (LOFO-Lowest In First Out) ..	73
5.3.5. Konzerne İlk Giren İlk Çıkar (KIFO-Konzern In First Out)	74
5.3.6. Piyasa Fiyatı Yöntemi	75
5.3.7. Piyasa Fiyatı ya da Alış Maliyetinden Düşük Olanı ile Değerleme Yöntemi	78
5.4. STOKLARIN BUGÜNKÜ PARA İLE BELİRLENMESİ	79
5.5. STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ✓	85
5.6. STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN ENFLASYON VE MALİYETLEME AÇISINDAN ETKİNLİĞİ \.....	85
5.7. STOKLARIN YENİDEN DEĞERLENMESİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	87

6. BÖLÜM

VERGİ USUL KANUNUNA GÖRE DEĞERLEME YÖNTEM VE ESASLARI

6.1. GENEL ESASLAR	93
6.2. DEĞERLEME ÖLÇÜLERİ	94
6.2.1. Maliyet Bedeli	95
6.2.2. Borsa Rayiçi	95
6.2.3. Tasarruf Değeri	95
6.2.4. Mukayyet Değer	96
6.2.5. İtibari Değer	96
6.2.6. Vergi Değeri	96
6.2.7. Rayiç Bedel	97
6.2.8. Emsal Bedel ve Emsal Ücreti	97
6.2.9. Alış Bedeli	97
6.2.10. Diğer Ölçüler	97
6.3. 4008 SAYILI YASANIN TÜRK VERGİ MEVZUATINDA STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE ETKİSİ	98
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	101

GİRİŞ

Son yıllarda enflasyon etkisini giderek arttırmış ve işletmeleri oldukça etkilemeye başlamıştır. Enflasyon nedeniyle para değerindeki düşüşler işletmelerde fiktif karların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Son yıllarda bu nedenle işletmelerde enflasyona karşı korunma tedbirleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasında para değerindeki düşüşler nedeniyle en gerçekçi stok değerlendirme yönteminin tesbitine çalışılmıştır. Burada klasik muhasebe prensiplerinden ayrılınmamaya çalışılmıştır. Ancak bu prensiplerden "parayla ölçülme" prensibinin enflasyon karşısında ne kadar yetersiz olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde enflasyon hakkında genel bilgiler verilmiş, daha çok enflasyonun tanımı, etkileri, çeşitleri ve enflasyonla mücadele üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde enflasyonun işletmeler üzerindeki etkilerine ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Üçüncü bölümde enflasyon muhasebesi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde para değerindeki değişmelerin muhasebeye yansıtılmasında kullanılan yeniden değerlendirme yöntemlerine yer verilmiştir.

Beşinci bölümde stok değerlendirme yöntemleri ele alınmış ve enflasyon karşısında yeterlilikleri örneklerle incelenmeye çalışılmıştır.

Son olarak altıncı bölümde Vergi Usul Kanununda değerlemeye ilişkin esaslar ile son değişiklikler ele alınmıştır.

Çalışmanın ağırlık noktası, enflasyonist ortamda stokların nasıl en iyi şekilde değerlendirilebileceğini tespit etmeye çalışmaktır.

1. BÖLÜM

ENFLASYONA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. ENFLASYON

Yakın geçmişe baktığımız zaman, iki harp arası devrede, bütün dünyaya hakim olan istikrarsızlık şeklinin işsizlik (talep azlığı), harp sonu devresinde ise enflasyon (talep fazlalığı) olduğunu görürüz.

Keynes'çi iktisadi görüş, iki harp arası devrenin etkisi altında geliştiğinden, daha ziyade talep azlığı ve işsizlik konuları üzerinde durmuştur. Biz burada sadece enflasyon (talep fazlalığı) konusunu inceleyeceğiz¹.

Bir yanlış anlaşılmayı önlemek için şunu ilave edelim ki, Keynes'çi iktisat görüşünün geliştirilmiş olduğu tahlil yöntemleri, hem işsizlik hem de enflasyon hallerine aynı sıhhatle tatbik edilebilirler. Bunların Keynes ve yakın takipçileri tarafından, daha ziyade işsizlik meselelerine tatbik edilmesi, o zamanki derdin işsizlik olmasından dolayıdır. Yoksa enflasyonun tarif edilebilmesi için de aynı tahlil yöntemleri ve düşünce sistemi kullanılmaktadır².

1.2. ENFLASYONUN TANIMI

Enflasyon, cari fiyat seviyesinde toplam talebin, toplam arzdan daha fazla olması demektir. Bu takdirde fiyatlar genel seviyesi artmaya başlayacağından, enflasyon, bir de, bu olay tesbit edilmek suretiyle (yani tasviri bir şekilde) tarif edilebilir. Buna göre enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin devamlı olarak yükselmesi demektir. Bu tarif basit olmakla beraber meselenin en önemli noktasını ortaya koyduğu için, son derece elverişli ve faydalıdır³.

Gerçi yukarıdaki ikinci tarifi, toplam talep, toplam arzdan fazla olduğu takdirde, tatbik edilen fiyat kontrolü sayesinde, fiyatlar genel seviyesinin artmadığı ve baskı altına alınmış enflasyon adı verilen hali kavrayamadığı anlaşılmaktadır. Ancak enflasyonun etkileri, fiyatların devamlı olarak artmakta olmasından doğduğundan, bu tip enflasyonun kavramın dışında kalması bir sakınca oluşturmaz. Kaldı ki, baskı altına alınmış enflasyonu, enflasyonun bir tedavi safhası kabul edip, bunu enflasyon tarifinin bir istisnası olarak düşünmek

¹ Sadun AREN, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Bilgi Ya., No.3, B. 5, Eskişehir Ocak 1972, s.211.

² AREN, a.g.c., s.211.

³ AREN, a.g.c., s.211.

de mümkündür. Bu sebepten yukarıdaki iki tarifi birbirinin eşi kabul edeceğiz⁴.

Bu noktada enflasyon hakkında bazı yanlış ve yetersiz düşüncelere kısaca değinelim: Çok defa yüksek fiyat seviyesi enflasyonla karıştırılır. Halbuki ne kadar yüksek olursa olsun, istikrar kazanmış bir fiyat seviyesinin artık enflasyonla hiçbir ilgisi kalmamıştır. Bazen de enflasyon fertlerin satın alma güçlerinin azalması (fertlere yükletilmiş mecburi bir tasarruf) şeklinde düşünülür. Böyle düşünenler eğer ferdi gelirler de fiyatlar oranında artarsa, enflasyondan bahsedilemeyeceğini iddia ederler. Bu düşünce tarzı enflasyonun sadece bir tesirini gözönüne aldığı için hatalıdır. Çünkü gelirler de fiyatlar oranında artsalar bile, iktisadi istikrarsızlık gene ortadan kalkmayacaktır. Örneğin gene hiç kimse para şeklinde tasarruf yapmak istemeyecek ve ödemeler bilançosu dengesi bozulacaktır⁵.

Son olarak enflasyonun para şişkinliği şeklinde yapılan tarifi üzerinde duralım. Bu tarifi yapanların maksadı, enflasyonda toplam harcamaların mal ve hizmet arzından daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Bu sebepten tarif maksadı itibariyle doğru, fakat kelimeleri itibariyle yanlıştır. Çünkü bir kere, para hacminin artması, aynı zamanda para talebi (elde para tutmak arzusu) da artmışsa, toplam harcamaları artırmayabilir. İkinci olarak para miktarı artmadığı halde tedavül süratinin artması harcamaları artırabilir. Nihayet para hacmi sabitken, arzın azalması da enflasyona sebep olabilir. Kısacası, bu düşünce tarzının tehlikesi, dikkati sadece para miktarına çekmiş olmasıdır. Halbuki para miktarı son derece önemli olmakla beraber, enflasyonun iyi bir endeksi değildir⁶.

1.3. ENFLASYON ETKİLERİ

Yukarıda enflasyonun fiyatlar genel seviyesinin devamlı olarak artışı şeklinde tarif etmiştik. Bu tarif teorik olarak doğrudur. Ancak tatbikatta enflasyonun, istikrar bozucu bir mahiyet alması, yani kendisine has bazı tesirler hasil edebilmesi için fiyat artışlarının oldukça şiddetli olması lazımdır. Örneğin, fiyatlar genel seviyesinin yılda % 1-2 oranında artmakta olması, hiç bir zaman ciddi bir istikrarsızlık, bir enflasyon meselesi ortaya çıkarmaz. Çünkü iktisadi hayat fertlerin davranışlarının bir ortalamasıdır. Fertler ise, maruz kaldıkları etkiler belli bir şiddete erişmedikçe, davranışlarını değiştirmezler. Hafif bir enflasyonun da, uzun devrede, tesirlerini birbirlerine ekleyerek, önemli dengesizliklere sebep olacağı düşünülebilir. Böyle bir düşünce

⁴ AREN, a.g.e., s.211.

⁵ AREN, a.g.e., s.211.

⁶ AREN, a.g.e.,s.212.

yanlıştır. Hafif bir enflasyonun etkileri birikemez. Ekonomi küçük dengesizlikleri, gerekli tepkileri göstermek suretiyle kolaylıkla yokeder ve birbirlerine eklenerek şiddet kazanmalarını önler. Enflasyonun, fiyat artışlarının şiddeti bakımından, bir aşağı sınırı olduğu gibi bir de yukarı sınırı vardır. Şöyle ki enflasyon kavramında, mevcut para sisteminin asli fonksiyonlarını az çok ifa etmekte olduğu düşüncesi vardır. Eğer fiyatlardaki artış paranın asgari fonksiyonlarını bile ifa etmesine imkan vermeyecek kadar şiddetli ise, artık bir enflasyonla değil, para sisteminin çöküşü ile karşı karşıyayız demektir. Böyle bir durumda elbette ki enflasyonun etkilerinden bahsetmek mümkün değildir. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, enflasyonun etkileri, fiyat artışlarının bu iki sınır arasında olduğu düşüncesine göre tespit edilmiştir⁷.

1.3.1. Gelir Dağılımı Bakımından

Fiyatların devamlı olarak artması, gelirleri para cinsinden ve sabit olan kimselerin aleyhinedir. Genel olarak, ücret, maaş, faiz ve kira geliri ile geçinenler bu gruba girerler. Bütün bu çeşit gelirler, sözleşmelerle tespit edilmiş olup, sık sık ayarlanamazlar. Bu sebepten de fiyatları arkadan takip ederler. Ancak bu grup arasında da, bazı farklılıklar olabilir. Mesela bazı memur veya işçiler, eğer hizmetlerine olan talep artmaktaysa, maaş veya ücretlerini arttırabilirler. Enflasyon bir kalkınma hareketinden doğmakta ise bu çeşit imkanlara pek sık tesadüf edilir. Çünkü bu tip bir enflasyonda talep bünyesi de değişmekte olduğundan, tesadüfen talebi artan malların üreticileri veya hizmetlerin sahipleri, kolaylıkla gelirlerini arttırabilirler. Örneğin memleketimizde 1950'yi takip eden devrede, kalifiye işçilerin, mühendislerin, İngilizce bilen kimselerin ücretlerinde, fiyatlardan daha fazla artış olmuştur⁸.

Gayrimenkul sahipleri arasında da önemli farklar olabilmektedir. Eski bina sahipleri, kira kontratları dolayısıyla, gelirlerini arttıramadıkları halde, yeni inşaat yapanlar yüksek kiralar alabilmişlerdir. Ayrıca gayrimenkullerin sermaye değerlerinde de büyük artışlar olabilmektedir. Gayrimenkul kıymetlerinin artışı sadece enflasyona atfedilemez. Bunun diğer bir sebebi şehirlerin büyümekte olmasıdır. Nihayet fiyatların artması alacaklıların aleyhine ve borçluların lehinedir. Genel olarak enflasyon devrelerinde pazarlık kuvvetleri zayıf olan gruplar ezilirler. Bu gerçek, ortaya son derece ciddi sosyal meseleler çıkarır⁹.

⁷ AREN, a.g.e.,s.213.

⁸ AREN, a.g.c.,s.213.

⁹ AREN, a.g.c.,s.213.

1.3.2. Tasarruflar Bakımından

Para kıymetinin sürekli düşmekte olduğu bir devrede, insanların ellerinde mümkün olduğu kadar az para tutacakları ve hele para cinsinden tasarrufta bulunmak istemeyecekleri açıkça bellidir. Çünkü bu şekilde yapacakları tasarruflar her gün reel kıymetlerinden kayba uğrayacaklardır. Bu durum karşısında fertlerin normal tepkileri tasarruflarını paradan başka servet şekillerine yatırmaktır. Bu servet şekilleri, arsa, bina, altın ve kambiyo (yabancı para) gibi şeylerdir. Fakat fertlerin çoğunun ya tasarruf miktarları veya bilgileri bu çeşit servet şekillerine yatırım yapmaya yeterli değildir. Mesela yılda en çok 100.000.000.- lira tasarruf eden kimse, bunu ancak bankaya yatırmak veya elinde tutmak imkanlarına sahiptir. Bu kadar para ile ne ev ne de arsa alınamayacağı gibi, çeşitli sebeplerle (alışkın olmamak, fiyatların çok değişmekte olması) altına yatırılmak istenmeyebilir. Durum böyle olunca, fertler tasarruf yapmaktansa tüketimlerini arttırmaya tercih ederler. Böylece küçük gelir gruplarının tüketim miktarı artmış olur (Tüketim miktarının artması, az gelişmiş memleketlerde, kalkınmayı köstekleyici bir rol oynar. Çünkü bu gibi memleketlerde tüketim ve yatırım harcamaları, genel olarak birbirleriyle rekabet halindedir. Birisi artınca diğeri azalır.). Yani tüketim eğrisi tamamen yukarı doğru kayar. Bu olay enflasyonu daha da şiddetlendirir¹⁰.

Enflasyonun küçük özel tasarruflardaki bu azalmaya karşılık, büyük özel tasarruflarda ve kısmen de, kamu tasarruflarında, bir artışa sebep olması çok muhtemeldir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik arttıkça, bu ihtimal daha da kuvvetlenir. Çünkü, küçük gelirli kimselerin tüketim miktarlarındaki artış, gelirlerindeki azalışa (ve bu azalışın miktarına bağlı olarak) kısmen, tamamen veya fazlasıyla telafi edilebilir. İkinci olarak, yüksek gelirli kimselerin tasarruf miktarları daha yüksektir. Bu sebepten enflasyon yoluyla küçük gelirlerden alınıp yüksek gelirlere aktarılan bir liranın, artık, daha büyük bir kısmı tasarruf edilir. Sonuç olarak toplumun toplam tasarruflarının artması veya azalması, bu iki zıt durumun karşılıklı miktarlarına bağlıdır. Eğer enflasyon, hükümetin bazı yatırımları emisyon yapmak suretiyle finanse etmesinden doğuyorsa, bu takdirde, kamu tasarruflarında bir artış oluyor demektir¹¹.

1.3.3. Yatırımlar Bakımından

Sınai teşebbüslere girişmek herkesin kolaylıkla başaracağı bir iş değildir. Bu gibi yatırımlara girişmek asgari bir teşebbüs ruhu ve konu hakkında asgari bir bilgi sahibi olmayı gerektirir. Bu sebepten enflasyon esnasında zenginleşen

¹⁰ AREN, a.g.e.,s.213.

¹¹ AREN, a.g.e.,s.214.

kimseler tasarruflarını sınıai faaliyetlere yatırmaktan çekinirler (Anonim ortaklıkların gelişmesi ve bunların hisse senetlerini, halkın ayağına kadar götürecek teşekküllerin kurulması bu çekingenliği önleyebilir. Ancak, genellikle az gelişmiş memleketlerde bu gibi kolaylıklar yoktur). Daha fazla tasarruflarının kıymetlerini muhafaza edebilecekleri kolay yatırım sahaları ararlar. Bu endişe ile hareket eden insanların en tabii hedefleri. her çeşit gayrimenkuller, altın ve döviz satın almaktır. Gerçekten, enflasyon sıralarında, bu servet şekillerine olan talep o kadar artar ki, bunların fiyatları, fiyatlar genel seviyesinden çok daha büyük bir hızla yükselir (Örneğin, Türkiye'de geçinme indeksi Mayıs 1957- Mayıs 1958 arasında % 8 oranında arttığı halde, altın fiyatları % 26 nispetinde artmıştır). Durum böyle olunca bu çeşit mallar, yalnız en kolay değil, fakat aynı zamanda, en karlı yatırım konuları olup, normal olarak sınıai yatırımlara gidebilecek tasarrufları da engeller¹².

Gerçi bu esnada sınıai yatırımlar da karlıdır. Fakat bu karlılık, diğerlerinin yanında mütevazı kalmaktadır. Bunun sebebi imal edilen malların satılarak tekrar imal edilmeleri mecburiyetidir. Satışlar yüksek fiyatlarla yapılmakla beraber, hammadde alışları da yüksek fiyatlarla olduğu için, karlılık azalmaktadır. Zaten, bir enflasyon devresinde, eldeki sermayenin, bir mala bir paraya çevrilmek suretiyle işletilmesi, enflasyondan istifade edilmesini önler. İşte bu durum ferdi tasarrufların, milli ekonomi için hiç bir faydası olmayan, gayrimenkul ve altın gibi servet şekillerine yatmasına sebep olur. Enflasyon boyunca, bu çeşit servetler el değiştirerek, eski zenginlerden yeni zenginlere geçerler. Yani, çok defa bunların miktarları artmaz, sadece el değiştirirler. Enflasyonun, uzun vadeli sınıai yatırımların aleyhine bir tesir yaratmasının bir diğer sebebi, geleceğin belirsizlik derecesini artırmasıdır. Gerçekten fiyatların devamlı olarak artmakta olduğu bir devrede, sınıai yatırımların gerektirdiği produktivite ve maliyet hesaplarını yapmak çok güçleşir. Bu durum bir çok kimselerin normal şartlar altında hiç tereddüt etmeyecekleri teşebbüslere girişme cesaretini kırar. Böylece, enflasyon, mümkün olan reel yatırımları da, en pordüktif değil, fakat en emin ve dolayısıyla kısa vadeli projelere yöneltir¹³.

Sonuç olarak, devamlı fiyat artışları her yatırımı karlı kıldığı için, normal şartlarda yatırım yapılamayacak sahalara da yatırım yapılacağına önemle işaret etmek isteriz. Toplam ilave yatırımlar, toplam tasarruflara eşit olduğundan, yatırımların miktarı değil fakat yönü üzerinde durulduğu gözönünde tutulmalıdır¹⁴.

¹² AREN, a.g.e.,s.215.

¹³ AREN, a.g.e.,s.215.

¹⁴ AREN, a.g.e.,s.215.

1.3.4. Dış Ticaret Bakımından

İç fiyatların yükselmesi, döviz kurları sabit tutulduğu takdirde, ithalatı teşvik ve ihracatı kısıtlayarak, ödemeler bilançosunun aleyhe dönmesine sebep olacaktır. Bunu önlemek için ya sık sık devalüasyonlar yapmak, katlı kur sistemlerine gitmek, ya da ithalatı daraltıcı kısıtlamalara müracaat etmek gerekecektir. Bu konu ile ilgili olarak, enflasyonun diğer bir etkisi, geniş ölçüde ihraç edilen (örneğin, Türkiye için tütün, krom gibi) maddelerin üreticilerini çok zor duruma düşürmesidir. Bu gibi maddelerin fiyatları, dış talebe bağlı oldukları için, döviz kurları sabit tutulduğu müddetçe, iç fiyat seviyesini takip edemezler. Bunun neticesi olarak, üreticilerin reel gelirleri düşer. Bu duruma bir çare bulunmadığı takdirde, üreticiler başka tüketim çeşitlerine yöneleceklerinden, memleketin gelecekteki ihraç imkanları da daralmış olur¹⁵.

1.4. ENFLASYON ÇEŞİTLERİ

Enflasyonu sebeplerine göre iki gruba ayırmak mümkündür:

- a. Maliyet enflasyonu
- b. Talep enflasyonu

1.4.1. Maliyet Enflasyonu

Bu çeşit enflasyon imalat maliyetlerinin artmasıyla başlar. Böyle bir artış başlıca şu nedenlerden olabilir:

- a. İthalat malları fiyatlarının artması, çeşitli yollarla, yerli malların fiyatlarının, artmasına da sebep olur.
- b. Hava şartlarının kötü gitmesi yüzünden zirai mahsul arzının azalıp fiyatlarının yükselmesi; yukarıdakine benzer yollarla, diğer madde fiyatlarının da yükselmesine neden olur.

Bu iki durumda, normal olarak, fiyatların bir defaya mahsus olarak artması gerekir. Böyle olmayıp da, bunların enflasyon başlangıcı olmasının sebebi, gelir çekişmesine yol açmalarından dolayıdır. Gerçekten, her iki halde de memleket bir zarara (kayba) uğramıştır. Birinci durumda aynı mal için yabancılara daha fazla fiyat ödenecektir, ikinci durumda ise üretim azalmıştır. Acaba bu zararı kimler, hangi sınıf ve zümreler yükleneyecektir? Elbette ki yalnız ithalatçılar ya da kötü hava şartlarına maruz kalmış olan çiftçiler zararın bütün yükünü taşımak istemeyecekler ve bunu tamamıyla veya kısmen başkalarına devretmeye çalışacaklardır. İşte bu çaba ve diğerlerinin buna karşı koymaları (bu, herkesin kendi malının fiyatını ve ücretini yükseltmek istemesi şeklinde belirir) bir enflasyon başlangıcı olur. Devlet, örneğin, söz konusu zararı vergi şeklinde halka dağıtır ve bu suretle elde edeceği gelire, ithalata prim verir ya da

¹⁵ AREN, a.g.e.,s.216.

çiftçilerin zararlarını öderse, fiyatların artışını önleyebilir.

c. Bir gelir grubunun, milli gelir içindeki sürekli payını artırmak istemesi de fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olur. Sendikaların kuvvetli olduğu memleketlerde bu gelir grubu işçilerdir. Hükümeti çeşitli baskılarla yüksek zirai fiyat politikası izlemeye mecbur ederek, çiftçilerde aynı rolü oynatabilirler. Bu halde mekanizma şöyle işler: Örneğin, zirai fiyatlara zam yapıldığını ve çiftçi sınıfının gelirinin arttığını kabul edelim. Bu, ancak diğer gelir gruplarının zararına olarak tahakkuk edebileceğinden, onlar da nisbi durumlarını koruyabilmek için, kendi ücret veya fiyatlarına zam yapacaklardır. Böylece çeşitli fiyatlar ve ücretler arasında bir yarışma başlayacak ve fiyatlar genel seviyesi devamlı olarak yükselecektir. İleri memleketlerde en çok rastlanan enflasyon çeşidi budur. Şüphesiz ki bu memleketlerde zirai fiyatlardan çok ücretler söz konusudur. Şu noktayı önemle işaret etmek lazımdır ki, başlangıç nedeni ne olursa olsun, her çeşit enflasyon, bir süre sonra, gelir çekişmesi şekline, yani bu tip enflasyona dönüşür¹⁶.

1.4.2. Talep Enflasyonu

Bu çeşit enflasyon, yatırımların tasarruflardan fazla olmasından doğar. Bu takdirde, yatırımın tasarruftan fazla olan kısmı, munzam para (banknot veya mevduat) yaratılmak şeklinde finanse ediliyor demektir. Ödemeler dengesi fazlaları da para hacmini ve dolayısıyla harcamalar miktarını artırabilir. Eğer ekonomi bir süredir belli bir ödemeler açığı vermekte ve buna intibak etmiş idi ise, bu açığın azalması da aynı şekilde tesir eder. Örneğin son yıllarda dışarıda çalışan işçilerimizin gönderdikleri dövizlerdeki büyük artışlar memleketimiz için önemli bir enflasyon kaynağı olmuştur. Toplam harcama miktarı bu şekilde arttırılınca, arz elastikiyetine göre fiyatlar genel seviyesi de, az veya çok ölçüde yükselmeğe başlayacaktır. Eğer ekonomi zaten tam istihdam seviyesinde ise, harcamalardaki artış tamamıyla fiyatların yükselmesine neden olacaktır¹⁷.

Çok defa, tam istihdam seviyesine henüz ulaşılmadan da, fiyatların şiddetle yükselmeğe başlaması mümkündür. Bunun nedeni harcamalar artarken, (ekonomi genişlerken) bazı madde kıtlıkları ile karşılaşılmasıdır. Bu kıtlıklar, reel tüketimin genişletilmesine imkan vermediklerinden, ekonomi tam istihdamın çok altındayken bile şiddetli fiyat yükselmelerine neden olurlar. Gerçekten böyle bir durumda, toplam harcamaların arttırılması, sadece çimento, demir veya kalifiye işgücü şeklindeki kıt faktörlerin, bir kullanılış yerinden diğer bir kullanılış yerine çekilmesi için, fiyatlarının devamlı olarak yükselmesi sonucu verir. Az gelişmiş memleketlerin kalkınmaları esnasında görülen enflasyonun önemli bir kısmı bu nedene bağlanabilir¹⁸.

¹⁶ AREN, a.g.c.,s.216.

¹⁷ AREN, a.g.c.,s.216.

¹⁸ AREN, a.g.c.,s.217.

1.5. ENFLASYONLA MÜCADELE

Enflasyonla en iyi mücadele tarzı onu önlemektir. Bundan, enflasyonunun ilerlemesine müsaade edilmeksizin, daha başlangıcında iken müdahale edilmesi lazım geldiği anlaşılmalıdır. Gerçekten, ilerlemiş bir enflasyonu durdurmak, şiddetli önlemler alınmasını gerektirten, oldukça güç bir iştir. Kaldı ki, geç kalınırsa, enflasyonun tahribatına da imkan verilmiş olur. Halbuki yeni başlayan bir enflasyonu önlemek nispeten kolaydır. Enflasyonla mücadele için, her şeyden evvel, nedenlerini doğru olarak teşhis etmek gerekir. Çünkü çeşitli enflasyonlar, nedenlerine göre, farklı şekillerde önlenirler¹⁹.

a. İthal malları fiyatlarının yükselmesinden doğan enflasyonun ilk safhasını önlemeye imkan yoktur. Çünkü başlangıç nedeni kontrolümüz altında değildir. Fakat ilk fiyat artışlarının devam ederek, bir gelir çekişmesi, yani ücret-fiyat çatışması şeklini alması önlenemez. Bunu sağlamak için çok defa para politikası (para hacminin kontrolü) yeterlidir.

b. Kötü bir hasat yüzünden, zirai fiyatların yükselmesi ile başlayan bir enflasyon, fiyat kontrolü, zararın dağıtılması ve üreticiye sübvansiyon verme gibi tedbirlerin bir arada uygulanmasıyla, daha başlangıçta önlenemez.

c. Önlenmesi en güç enflasyon çeşidi gelir grupları arasındaki çekişmeden doğandır. Bunun iktisadi bir çözüm şekli yoktur. Çünkü sorun esas itibariyle, sosyal-politik bir karakterdedir. Bu nedenden de, aynı planda ele alınması gerekir. Uygulanacak tedbirler, artmak yönünde baskı yapan ücret veya fiyatları dondurmaya gibi, daha çok politik güç kullanılması gerektiren, dolaysız kontrollardır. Bu yola başvurulmak istenmediği takdirde, örneğin işsizlik yaratmak şeklinde sendikaların veya gerekli malların ithalatını kolaylaştırmak şeklinde baskı yapan üreticilerin pazarlık kuvvetini azaltmak da mümkündür.

İlerlemiş her enflasyon, gelir çekişmesi şeklini almış olacağından, ücret ve fiyat dondurulması yapılmadan önce, adaleti sağlamak için, bazı gelir ayarlamaları yapılması gerektiği açıktır.

d. Yatırımların tasarruflardan fazla olmasından doğan enflasyonu önlemenin yolu, ya yatırımları tasarrufların seviyesine indirmek, ya da tasarrufları yatırımların seviyesine çıkarmaktır. Tasarrufları arttırmak kolay olmayacağından, pratik olan yol yatırımları kısımaktır. Eğer bu, sadece kamu yatırımlarını kısım şeklinde sağlanabiliyorsa, sorun yoktur. Hükümet bu durumu derhal karar altına alabilir. Eğer aynı zamanda özel yatırımları da kısım gerekiyorsa, çeşitli politika vasıtalarına başvurmak gerekecektir.

e. Üretimin artmasını destekleyen bazı mal kıtlıklarının neden oldukları enflasyon, bu mal fiyatlarının kontrolü ve dağıtımın kontrole tabi tutulmaları ile

¹⁹ AREN, a.g.c.,s.217.

önlenebilir. Gerçekte çok defa çeşitli enflasyon nedenleri bir arada bulunurlar. Bu takdirde alınacak önlemlerin de çeşitli olması gerekir²⁰.

1.6. GÜNÜMÜZ EKONOMİLERİNDE ENFLASYONUN ÖNEMİ

İktisat ilminin en çok tartışılan olgularından biri olan enflasyonun çeşitli tanımları yapılmıştır. Konumuz enflasyonların incelenmesi olmadığından burada sadece bu tanımlardan birinden hareket ederek, bu ekonomik dengesizlik durumunun gelir vergisi tarifeleri üzerindeki etkileri ile ilgili açıklamalarda bulunacağız.

Günümüz ekonomilerinde enflasyon artık sürekli bir sorun olma niteliğini kazanmıştır. Dünya ülkelerinde hızlı fiyat yükselişleri son yıllarda özellikle 1969'dan sonra başlamıştır. 1970 = 100 itibarıyla 1974'e kadar toptan fiyatlar genel endeksi Belçika'da 136'ya, Kanada'da 157'ye, Şili'de 7060'a, Fransa'da 164'e, Almanya'da 130'a, Pakistan'da 190'a, Danimarka'da 154'e, Yunanistan'da 186'ya, İtalya'da 175'e, Japonya'da 154'e, İsveç'te 152'ye ve İsviçre'de 137'ye çıkmıştır. İktisatçılar enflasyon karşısında çaresiz kaldıklarını ileriye sürebilmektedirler. Bu çaresizlik artık enflasyona alışmak gerektiği konusundaki fikirlere de ilham vermektedir: Bugünkü enflasyonun en can sıkıcı yönü bunun bir fiyat artışı oranından, daha yüksek fakat kararlı yeni bir fiyat artışı düzeyine yönelmiş bir hareket olmayıp enflasyon oranındaki periyodik yükselme olmasıdır. Bu sürecin devam etmesini gerektiren hiç bir neden yoktur. Politik karar birimlerinin sürekli biçimde hızlanan bir fiyat artış oranını engelleyecek gücü var mıdır? "Enflasyonla savaşmak" yerine "enflasyona alışmak" hususuna daha fazla dikkat edildiği doğrudur²¹.

Bazı ülkelerin iktisatçıları artık enflasyonla birlikte yaşamak gerektiğine karar vermiş olup, bu konuda neler yapılması gerektiğini açıklamaktadırlar. Ancak iktisat ilmi içinde enflasyonla savaşta kuramsal açıdan bir çözüm bulunmaması, sözkonusu olamaz. Belirli bir ekonomik ortamda, belirli ekonomik ve mali araçlarla müdahale edilirse enflasyona engel olunmaması sözkonusu olamaz. Enflasyon sorununun incelenmesinde bir kısım iktisatçılar, konunun artık ekonomik değil, siyasal olduğunu söylemektedirler: «Enflasyonu sona erdirmeye karşı gerçek engeller siyasaldır, ekonomik değildir. Enflasyon sona erdirilirse devlet şu anda yasaya dayanmadan elde ettiği gelirden yoksun olacaktır. Enflasyon sona erdirilirse geçiçi olmakla birlikte bir miktar uzantılı gerileme yavaşlama ve oldukça yüksek bir işsizlik dönemi ortaya çıkar». Friedman bu yazısında devletin enflasyon yolu ile nasıl gelir sağladığını

²⁰ AREN, a.g.e.,s.218.

²¹ Fazıl TEKİN, Artanoranlılık ve Türk Vergisindeki Uygulamaları, E.İ.T.İ.A., Yayın No 192/122, Eskişehir 1978, s.85.

açıklamakta ve enflasyona engel olunursa işsizlik, gerileme gibi yan etkilerin meydana geleceğini ve bu etkilerin enflasyonla savaşmanın maliyeti olacağını ileri sürmektedir.

Bu düşüncelere göre, enflasyonla savaşmak, enflasyona engel olmak, açık amaçlar olmakla birlikte, bunun yaratacağı sakıncalardan dolayı enflasyonun devamı da bir gizli siyasal amaç durumuna gelmektedir. Burada ülkelerin siyasal-ekonomik tercihler karşısında kaldıkları görülmektedir. Şimdiye kadar hiçbir ülke enflasyona engel olmanın belirtilen sakıncalarını göze alıp enflasyonla şiddetli savaş yoluna gitmemiştir. Ancak, enflasyonla etkin bir biçimde savaşmaktansa enflasyonla birlikte yaşanabilecek önlemleri almayı tercih etmektedirler. Bu nedenle birçok durumlarda ekonomik ve mali analizlere girilirken enflasyonu bir veri ya da gerçek olarak gözönünde bulundurularak yola çıkılması gerekmektedir²².

²² TEKİN, a.g.c., s.85.

2. BÖLÜM

ENFLASYONUN İŞLETMELER ÜZERİNDE ETKİSİ

2.1. ENFLASYONUN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ BELİRLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Enflasyonun işletmeler üzerindeki etkilerini incelerken şu noktaların belirlenmesini yararlı görüyoruz:

a. Enflasyonun Türü:

Enflasyonun türü derken burada;

a) Talep enflasyonu

b) Maliyet enflasyonu

c) İthal enflasyon gibi ana enflasyon türleri üzerinde durmak gerekecektir.

Enflasyon türüne göre, enflasyonun işletmeler üzerindeki etkisi değişik şekiller almaktadır²³.

b. Enflasyonun Süresi:

Enflasyon kısa süreli olur ve çabuk sona erer. Kısa süreli enflasyonlar, yüksek dozda olmadığı takdirde tehlikeli değildir. Fakat uzun süreli, kalıcı enflasyonlar kronik bir hal alır ve yerleşir. Böylece, müzminleşmiş ve uzun süreli enflasyonlar ülke ekonomisini ve işletmeleri olumsuz yönde etkiler. Türkiye'de son on yıllık sürede enflasyon olayı devam etmektedir ve ekonomik gündemin en önemli sorunudur²⁴.

c. Enflasyon Şiddeti

Enflasyon şiddeti açısından;

a. İlimli enflasyon (Mild Inflation)

b. Aşırı enflasyon (Hiper Inflation) şeklinde ikiye ayrılabilir. İlimli enflasyon, % 8 - 10 arasında değişmek koşulu ile gelişen ekonomilerde, ekonomik aktiviteyi sürdüren bir enflasyon türü olup işletmeler üzerinde teşvik edici bir etki yapar. Buna karşılık yüksek orandaki aşırı enflasyonlar ülkenin ekonomisini tahrip etmektedir. Türkiye'de aşırı enflasyon yoksa da, enflasyonun son yıllarda tırmanarak % 70-80'lere çıkması (hatta 1994 yılında % 156 oranında gerçekleşmesi) bir tehlike işaretidir. Bunun önlenmesi gerekir²⁵.

²³ Orhan MORGİL, Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönemli Etkileri, İstanbul Mülkiyeliler Birliği Sempozyum Tutanağı, İstanbul 1993, s. 31.

²⁴ MORGİL, a.g.c., s. 31.

²⁵ MORGİL, a.g.c., s. 31.

d . İşletme Türü

İşletmeleri sınai, ticari, hizmet işletmeleri şeklinde üçe ayırmak yerinde olacaktır. Enflasyondan etkilenme açısından bu üç tür işletmenin duyarlılık dereceleri farklıdır. Ticari işletmeler ile hizmet işletmeleri, yapıları gereği, enflasyondan daha çabuk etkilendikleri halde sınai işletmeler enflasyona daha dayanıklı olmaktadır. İşletme türleri içinde küçük, orta ve büyük ayırımı da enflasyona dayanıklılık açısından önemli bir ayırım olmaktadır. Optimal büyüklüğün altında kalan küçük ve orta işletmeler enflasyona karşı dayanıksız ve dağılmaya mahkum kuruluşlardır. Buna karşın büyük işletmeler, mali yapıları açısından daha dayanıklı olabilmektedirler²⁶.

e . Dönem

Kredi ve finansman uygulaması başta olmak üzere, kısa, orta ve uzun dönem ayırımı iktisadi analizlerde yaygın şekillerde kullanılmaktadır. Genellikle bir yıla kadar olan süre kısa, 1-5 yıl orta, 5 yıl ve daha fazla zaman süresi uzun dönem sayılmaktadır. Orta ve uzun dönemi birleştirecek olursak, bu ayırım kısa ve uzun şeklinde ikiye indirilebilir. Enflasyonun etkilerini incelerken kısa ve uzun dönem ayırımı yapmak kolay olmadığı gibi, bunun pratik bir yararı da yoktur²⁷.

f . İşletmelerin Mali Yapısı

İşletmelerin mali yapısı da enflasyon karşısında önemli bir faktör olmaktadır. Mali yapısı sağlam olan işletmeler örneğin özkaynak/yabancı kaynak oranı % 50'nin üzerinde olan işletmeler daha dayanıklı, buna karşılık mali yapısı zayıf olan işletmeler enflasyona kolayca yenilip saf dışı kalmaktadırlar²⁸.

2.2. ENFLASYONUN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ TEMEL ETKİLERİ

Bir piyasa ekonomisinde ortaya çıkan hızlı bir enflasyon bu ekonomide faaliyet gösteren işletmeler üzerinde önemli olumsuz etkiler yaratmaktadır.

a . Enflasyonun İşletmelerin Yatırım Kararları Üzerindeki Etkileri:

Enflasyon esas olarak, bir ekonomide fiyat mekanizmasının rasyonel işleyişini bozmakta ve dolayısıyla işletmelerin fiyat sinyallerini esas alarak etkin bir kaynak dağılımına gitmelerini önlemektedir. Özellikle, enflasyonun yarattığı belirsizlik ortamında ileriye dönük rasyonel iktisadi hesap

²⁶ MORGİL, a.g.e., s. 31.

²⁷ MORGİL, a.g.e., s. 31.

²⁸ MORGİL, a.g.e., s. 32.

yapılamamakta ve bu durum yatırım yapmanın riskini artırarak, işletmeleri uzun dönemli yatırımlara girişmekten alıkoymaktadır. Enflasyon döneminde mal veya hizmetlerin fiyatları yükselmekte, ancak bu mal ve hizmetlerin talebinin fiyat ve gelir esnekliği farklı olduğu için, enflasyonist süreç içinde ve kısa dönemde bazı malların karlılığı artmakta, bazı malların karlılığı azalmaktadır. Bu durumda bazı işletmeler yatırım kararı almaktan çekinmekte, bazı işletmeler ise yanlış yatırım kararları alabilmektedirler. Türk ekonomisinde bazı sektörlerde yaratılan ve işletmeye alınamıyan aşırı üretim kapasiteleri bu yanlış yatırım kararlarının örneklerinden biridir. Bunun yanında enflasyonun neden olduğu yanlış hesaplara dayanılarak başlatılan, ancak daha sonra fizibil olmadığı anlaşıldığı için yarıda bırakılan çeşitli yatırım projeleri enflasyonun yarattığı kaynak israfını göstermektedir²⁹.

Enflasyon, gelişmekte olan ülkelerde yatırımların arttırılmasını sağlamak için getirilen teşvik tedbirlerini etkisiz hale getirmekte ve bu nedenle işletmelerin yatırımlarını genişletmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Türk ekonomisinden bir örnekle konuya bir açıklık getirelim. Türkiye'de işletmelerimize tanınan en önemli yatırım teşviklerinden birisi yatırım indirimi uygulamasıdır. Bu teşvik sisteminde yapılan yatırım tutarı işletmenin faaliyete geçmesinden sonra elde edeceği kardan düşülmektedir. Ancak işletmenin kara geçmesi belli bir süre almakta ve bu süre içinde yatırım tutarı yüksek enflasyon nedeniyle büyük ölçüde değer kaybetmektedir. Buna bağlı olarak yatırım indirimi teşviki işletmeler yönünden anlamını kaybetmektedir.

Bize göre, enflasyonun uzun dönemde işletmeler üzerinde yaptığı olumsuz etki işletmelerin rasyonel hesaplamalara dayanan uzun vadeli planlama yapamaması ve buna bağlı olarak uzun dönemde üretken yatırım projelerinin gerçekleştirilmesinin zorlaşması veya yanlış yatırım kararlarının alınması durumunun ortaya çıkabilmesidir. Bilindiği gibi günümüzde işletmelerin uluslararası piyasalarda başarılı olmaları ve piyasa paylarını geliştirmelerini veya mevcut piyasa paylarını koruyabilmeleri, bu şirketlerin karlı çalışmalarını yanında sağlıklı bir büyüme göstermelerine bağlıdır. Sağlıklı büyüme ise yeni teknolojilerin kullanılmasına imkan veren rasyonel yeni yatırımların yapılmasına bağlıdır. Hızlı enflasyonun yatırımlar yönünden olumsuz etkileri şirketlerin sağlıklı büyümesini güçleştiren önemli bir faktör olmaktadır³⁰.

²⁹ MORGİL, a.g.c., s. 32.

³⁰ MORGİL, a.g.c., s. 32.

b. Enflasyonun İşletmelerin Sermayelerine ve Finansman İmkanlarına Etkileri

Enflasyonun işletmelerin sermayeleri üzerindeki etkilerini incelerken, üretim sürecinden sermaye kullanımına kısaca değinmek gerekmektedir. İşletmelerin mal veya hizmet üretiminde kullandıkları sermayelerini iki ana gruba ayırmak gerekir. Bunların birincisi makine, teçhizat ve bina yatırımlarını kapsayan sabit sermayedir. Hızlı enflasyon dönemlerinde sabit sermaye için alım değerleri üzerinden amortisman ayrılırsa, işletme yönünden iki olumsuz sonuç ortaya çıkar. Bunlardan birincisi sabit maliyetler üzerinden ayrılan amortisman miktarının eskiyen tesislerle ilgili olarak yapılması gerekli yenileme yatırımlarının finansmanına yetmemesi ve bu nedenle şirketlerin sabit sermaye kaybına uğramasıdır. Bu durum şirketlerin, uzun dönemde sağlıklı bir büyüme gerçekleştirmeleri bir yana, giderek üretim kapasitesi yönünden küçülmelerine yol açacaktır. Diğer taraftan, hızlı enflasyon dönemlerinde sabit kıymetler için alım değerleri üzerinden amortisman ayrılması, şirketlerin fiktif olarak yüksek kar elde etmeleri sonucunu verecektir. Bu yüksek enflasyon karı, işletmenin vergi yükünü arttıracak ve işletmelerin otofinansman kaynaklarının azalmasına yol açacaktır³¹.

c. Enflasyonun İşletmelerin Verimlilikleri Üzerine Etkileri

Hızlı enflasyon dönemlerinde işletmelerin verimliliklerinin olumsuz yönde etkilendiğini gözlemekteyiz. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Hızlı enflasyon dönemlerinde belirsizliğin artması nedeniyle, işletmelerde uzun dönemli, tutarlı planlar yapılamaması ve kaynak dağılımında etkinlik sağlayamaması verimliliği düşüren temel nedenlerdir. Bunun yanında, şirket yöneticilerinin enflasyonun yükselttiği fiktif karlar nedeniyle, rehavete girmesi ve modern yönetim tekniklerinin uygulanmasında titizlik göstermemeleri, üretkenitenin azalmasının diğer bir nedenidir³².

2.2.1. Kısa Dönemli Etkiler

a. Maliyetlerin Yükselmesi

Enflasyonun kısa dönemli en önemli etkisi, gerek mal ve gerekse hizmet üretiminde maliyetleri yükseltmesidir. Özellikle maliyet enflasyonu dediğimiz türde hammadde, işçilik, enerji ve finansman giderleri gibi girdilerin artması, maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır. Bir işletmedeki maliyet yükselmesi, zincirleme diğer işletmeleri de aynı yönde etkilemektedir³³.

³¹ MORGİL, a.g.c., s. 32.

³² MORGİL, a.g.c., s. 28.

³³ MORGİL, a.g.c., s. 28.

b . Satış Fiyatlarının Artması

Maliyetlerin yükselmesi sonucu işletmeler kar marjlarını koruyabilmek için satış fiyatlarını da arttırmak zorunda kalmaktadırlar. Hatta işletmeler ayakta kalabilmek için, satış fiyatlarını her ay piyasanın müsadesi ölçüsünde ayarlamaktadırlar³⁴.

c . Üretimin Düşük Olması

Enflasyon, genellikle talebi daralttığı için üretimi düşürmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, sanayinin bazı kollarında ciddi üretim gerilemeleri görülmüştür. Üretim gerilemesine paralel olarak stoklarda da bir azalma olmaktadır³⁵.

d . Açık Finansman

Türkiye örneğinde olduğu gibi, enflasyon, işletmeleri açık finansmana zorlamaktadır. Finansman sıkıntısının had safhaya geldiği işletmelerde, parasal ihtiyaçları karşılamak için işletmeler devlet gibi, çoğu zaman açık finansman yoluna başvurumaktadırlar. Bunun örnekleri başta hatır bonusu olmak üzere, vadeli çek ve hatta karşılıksız çeklerdir. Bu araçların kullanılması, piyasada ticari ahlakı bozduğu gibi ek bir satın alma gücü yaratarak enflasyonu körüklemektedir. Zarar eden işletmelere kredi verilmesi de bir tür açık finansman örneği olmaktadır. Bazen bir şirket sürekli olarak zarar etmekte ve bu zararlar şirket bilançosunda yıllar itibariyle görülmektedir. Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre, sermayesinin 2/3'ünü kaybeden kuruluşların tasfiye edilmesi gerekirken, bu hükümlere uyulmamakta ve zararlı şirket zorla yaşatılmakta, alınan banka kredileri ile zararlar karşılanmaktadır. Bankaların bu tür şirketleri kredi desteği ile yaşatması bir tür açık finansman sayılabilir. Ekonomi için ağır bir yük olan bu uygulamanın en kısa zamanda kaldırılması yararlı olur³⁶.

e . Yüksek Faizli Kredi Kullanımı

Enflasyon döneminde tasarrufun teşviki için mevduat faizleri yükseltilmekte, buna paralel olarak artan kaynak maliyeti nedeniyle, kredi faizleri de artmaktadır. Türkiye'de son yıllar da kredi faizleri % 80-100-140'a kadar yükselmiş ve vade farkları da aylık % 8-9'u bulmuştur. Bu kadar ağır bir yüke rağmen işletmeler kredi kullanmaya devam etmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak üretici veya satıcı bu ağır finansman yükünü mal veya hizmetin fiyatına ekleyerek alıcıya devretmeye çalışmaktadır³⁷.

³⁴ MORGİL, a.g.c., s. 28.

³⁵ MORGİL, a.g.c., s. 29.

³⁶ MORGİL, a.g.c., s. 29.

³⁷ MORGİL, a.g.c., s. 30.

2.2.2. Uzun Dönemli Etkiler

a. Bilançolar Anlamını Yitiriyor ve Gerçeği Yansıtmıyor

İşletmelerin bilançosunda yer alan aktif ve pasif kalemler farklı tarihlere elde edilen para birimleri ile değerlendirildiğinden bilançolar tarih olmakta ve anlamını yitirmektedir. Bu yüzden eski tarihlerde kurulmuş olan işletmelerde nominal değer üzerinden yer alan aktif ve pasif kalemler gerçeği yansıtmamaktadır. Yeni kurulan işletmelerde ilk anda bu olumsuz durum mevcut değilse de, enflasyon devam ettiği sürece, sonuç değişmemektedir. Enflasyon dönemlerinde bu yüzden işletmelerin mali yapıları hızla bozulmakta ve zayıflamaktadır. Bu hastalık ancak enflasyon muhasebesi ve yeniden değerlendirme gibi yöntemlerin kullanılması ile kısmen giderilebilmektedir³⁸.

b. Enflasyon Vergisi

Enflasyonun sürekli ve yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde, işletmeler "enflasyon vergisi" diye gizli bir vergi ödemektedirler. Bu vergi fiktif karlar üzerinden ödenen adaletsiz ve ekstra bir vergi olmaktadır. Enflasyon vergisi bir yandan işletmelerin mali yapısını zayıflatmakta diğer yandan gelir dağılımını bozmaktadır³⁹.

c. Enflasyonun Olumlu Etkisi

Yapılan yorumlar sırasında, hep enflasyonun işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerinden söz edilmiştir. Acaba, enflasyonun işletmeler üzerinde olumlu hiç bir etkisi yok mu? Bu soru üzerinde de durmamız gerekir. Enflasyon nedeni ile bazı işletmeler talep ve ciro artışı nedeniyle kısa dönemde yüksek karlar elde edip bu işte kazançlı olabilirler. Fakat uzun dönemde, enflasyonun olumsuz etkileri yığıldığından, işletme bundan zarar görecektir. Enflasyonun çekici olan bu kandırmacasına aldanmamak gerekir⁴⁰.

2.3. ENFLASYON VE MUHASEBE

Tüm muhasebe belgeleri işletme ile ilgili kişi ve kuruluşlara planlama ve denetleme faaliyetlerinde yararlanacakları bilgileri «yeterli, zamanlı ve gerekli» ölçüde sağlamak üzere düzenlenir. İşletme ile yakından ilgili kişiler olan işletme yöneticileri açısından muhasebenin sözü edilen işlevi özellikle önem kazanır. Olağan ekonomik koşullar altında, belirli standartlara bağlanmış ve gereksinmeye bağlı olarak ayrıntılara giren bir raporlama düzeni içinde muhasebe bu işlevini yapabilecek güçte geliştirilmiştir⁴¹.

³⁸ MORGİL, a.g.e., s. 30.

³⁹ MORGİL, a.g.e., s. 30.

⁴⁰ MORGİL, a.g.e., s. 34.

⁴¹ Alparslan PEKER, Modern Yönetim Muhasebesi, Muhasebe Enstitüsü, Yayın No. 53., B. 4., İstanbul 1988, s.60.

Ancak, (bilanço ve gelir tabloları ile ilgili bölümlerde yer yer üzerinde durulduğu gibi) para ve fiyat hareketleri yolu ile enflasyon, muhasebe belgelerinin anlamsızlaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle:

a. Varlık ve yükümlülükler, gerçekleşme tarihlerine bağlı olarak farklı değerlerdeki paralarla belirlenmiş duruma düşmektedir.

b. Gider ve gelir rakamları da bu olayların herbirinin ve gider unsurlarının gerçekleşme tarihlerindeki farklılara bağlı olarak farklı değerlerde para birimleri ile belirlenmiş olmaktadır⁴².

Diğer bir deyişle, gerek bilanço ve gelir tablosunda, gerekse daha gerilerde tüm hesaplarda, ölçü birimi olarak birbiriyle pek bağlantısı kalmamış para birimleri kullanılmış olmaktadır. Bu şartlarda, görünüşteki tüm düzenliliğine karşın, muhasebe belgeleri ciddi tahlil aracı olma niteliğini derece derece yitirmektedir. Konuya daha geniş bakıldığında ise, ABD gibi, diğerlerine oranla daha istikrarlı fiyat yapısına sahip ekonomilerde bile fiyatların önemli değişiklikler gösterdiği saptanmaktadır⁴³.

Fiyat hareketleri, genel fiyat yapısını zorlamadığı sürece muhasebe ve muhasebenin işletme planlaması ve denetiminde aldığı görevlerin yerine getirilmesinde özel bir sorun yaratmaz. Bu durumda sonuçlar aslında sonuç hesaplarına yansır. Belki yapılacak iş yalnızca varlık hesaplarını ve belirledikleri pazar değerlerinin özenle incelenip, tesbitinde kalır. Ancak fiyat hareketleri, genel fiyat yapısını değiştirecek yönde gelişmeler gösterirse muhasebe belgeleri çoğu kez gerçekleri gösteremez duruma gelebilir. Bu nedenle de işletme planlaması ve denetimi açısından muhasebe belgeleri değersiz, anlamsız belgeler durumuna düşebilir. Çoğunlukla gelişmekte olan ekonomilerde, ekonomik gelişme ile fiyat hareketleri arasında adeta organik bir bağın varlığı gözlenmektedir. Bu durum, daha XIX. yüzyıl sonlarından başlayarak, fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir ara düzelmiş gibi görünmesine karşın, özellikle 1974 petrol bunalımından sonra gelişmiş batı ekonomilerinde de gözlenir olmuştur. Gerçekte fiyat hareketleri ile ülkelerin ekonomik gelişme ve para politikaları arasındaki çok sıkı ilişkileri bir kez daha vurgulamakta yarar görmekteyiz. Geleneksel muhasebenin para konusundaki tutumu, tarihsel gelişim içinde daha doğru yorumlanabilir. Bir kez paranın kendi değerindeki hızlı gelişmeler özellikle XX. yüzyıl ilk çeyreğinin eseri olarak gelişir. 1915'lere, hele XIX. yüzyıl sonlarına kadar para yine kendi değeri değişen bir ölçü birimi olarak görünürse de, bu değişim oranı çoğu ülkelerde göreceli olarak kısa sayılabilecek dönemler için önemsenmeyecek çapta iniş çıkışlar biçimindedir.

⁴² PEKER, a.g.c., s.60.

⁴³ PEKER, a.g.c., s.61.

Ancak, para politikasında altın temelinden ayrılmaya başlanılan XIX. yüzyıl sonlarından, hatta 1915'lerden sonra para değerindeki değişmelerin hızlandığı ve bazı ülkelerde sıfır değere kadar indiği görülür⁴⁴.

Özellikle XX. yüzyıl ikinci çeyreğinde para politikası ile ekonomi politikasının iç içe sokulması ve para politikasının, ekonomik gelişme aracı olarak düşünülmesi, para değerini daha da değişken bir duruma getiren unsurların başında yer almıştır. Bu anlayış içinde, hafif enflasyonist sonuçlar doğuran para politikasının, piyasada rahatlık yarattığı ve dolayısıyla ekonomik gelişmeyi özendirdiğinden hükümetleri bu yöne itmiştir. Araya giren büyük savaşın ve diğer unsurların etkisiyle, büyüyen ekonomik baskının doğal sonucu olarak, özellikle gelişme halindeki bir çok ülkenin emisyonu, hafif enflasyon sınırlarının çok ötesine sıçrayan uygulamalara da sürüklemiştir. İşte, çeşitli ülkelerin;

- a. Para politikalarına,
- b. Paranın değiştirilebilir (konvertibl) olup olmamasına,
- c. İçinden geçtikleri ekonomik baskılara,
- d. Ekonomik gelişme arzularına,
- e. Devlet adamlarının sağduyu (basiret) derecelerine... bağlı kalarak para, her ülkede değişik oranda olmakla birlikte, değeri sürekli değişen bir değer ölçüsü durumuna geçmiştir⁴⁵.

T Kısa dönemlerde bu değer değişmesinin, iniş-çıkışlar biçiminde olduğu görülür, uzun dönemler dikkate alındığında ise, çoğu ülkelerde, örneğin ülkemizde genel olarak para değerinin sürekli düştüğü görülmektedir. Bu nedenle burada da konu, para değerindeki düşmelerin neden olduğu sorunlar biçiminde ele alınmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi 1915'lere kadar para değerinin, kısa dönem incelemeleri açısından pek fazla değişmemesi geleneksel muhasebede, para değeri sorununun gözardı edilmesine neden olan başlıca unsurlardan birisi olmuştur. Bununla beraber gelişen ekonomik koşullar, para değerini daha değişken bir duruma soktukça, geleneksel muhasebenin para değerine ilişkin varsayımına da kuşku artmıştır. Ancak para değerindeki değişmelerin hesaplara yansıtılmasının ister istemez para değeri konusunda öznel (subjektif) değerlemeleri gerektireceği ve dolayısı ile nesnellik (objektiflik) ilkesinin bozulacağı öne sürülerek, geleneksel muhasebenin anlayışı içinde yine de tutucu bir uygulama üzerinde ısrar edilmiştir⁴⁶.

⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan bu duruma tipik örnekler olarak gösterilir.

⁴⁵ PEKER, a.g.c., s.61.

⁴⁶ PEKER, a.g.c., s.61.

2.4. MUHASEBE VERİLERİNDEN YARARLANMADA ENFLASYONUN ÇIKARDIĞI SORUNLAR

Muhasebenin ana amacı, işletme için finansal sonuçlar doğuran olay ve işlemlere ilişkin verileri sistemli bir biçimde miktar ve tutar olarak toplamak ve bu verileri, işletme birimi ile ilgisi olan kişilerin amaç ve gereksinimlerini gözönünde bulundurmaya suretiyle sınıflandırıp işlemek ve ulaştığı sonuçları, söz konusu kişilere anlamlı raporlar halinde sunmak olarak belirleyebiliriz. Muhasebe, işletme ile ilgili olan birimlere, işletme hakkında ihtiyaç duydukları konulara göre gerekli bilgileri vermek zorundadır. Muhasebe, yöneticiler grubu dışındaki ilgililer için, işletmenin dönem içerisinde finansal bakımdan ne yönde ilerlediğini ve dönem sonunda nereye ulaştığını ortaya koymak amacıyla gelir tablosunu ve bilançoyu düzenler. Böylece, söz konusu ilgililer, gelir tablosu ve bilançoyu inceleyerek işletme hakkında bir yargıya ulaşırlar ve işletmeden olan beklentilerine yön verirler. Yöneticiler grubu için ise muhasebe; gelir tablosu ve bilançoya ek olarak, yöneticilerin gereksinimlerine yanıt verecek ek raporlar düzenler ve bunu yıl boyunca belirli aralıklarla devam ettirerek yönetime, üretim maliyetlerinin saptanmasında, fiyat politikasının belirlenmesinde, planlama ve bütçe konusunda, fonların yönetiminde ve yatırım kararlarının verilmesinde yardımcı olur⁴⁷.

Muhasebenin yukarıda belirtilen işlevleri yerine getirebilmesi ve işletme ilgililerine gereksinme duydukları konularda bilgi verilmesi, söz konusu bilgilerin doğruluğu ve gerçeği yansıtmasına bağlıdır. Oysa enflasyon dönemlerinde geleneksel muhasebe ilkelerinden hareket edildiği sürece, muhasebe verileri anlamsızlaşmakta ve işletme ilgililerinin işletmeden beklentileri yanlış yönlenebilir. Çünkü geleneksel muhasebe;

- a. Faaliyet sonucunu olduğundan farklı göstermekte,
- b. Borçlanmaların ve kredili alışların, finansal faaliyetler üzerine olan etkisini gözönüne almamakta,
- c. İşletmenin veya işletme bölümlerinin çeşitli dönemlerindeki faaliyetleri hakkında yanlış izlenimler vermektedir. Geleneksel muhasebe, maliyet değeri üzerinden hareket ettiğinden, fiyat değişimlerini gözönüne almamakta ve böylece çeşitli hesapların veya hesap gruplarının birbirleriyle yapılan karşılaştırmalarını anlamsızlaştırmaktadır. Örneğin, bir değer ölçü birimi olan paranın 1977 yılındaki değeri ile 1978 yılındaki değeri arasında, enflasyondan dolayı farklılık olacaktır. Birbirlerini izleyen bu iki dönem arasında yapılacak olan bir karşılaştırmada bile, dönemlerin karlılık oranlarının ve devir hızlarının karşılaştırılmasından da tam sonuç alınamayacaktır. Geleneksel

⁴⁷ Nalan AKDOĞAN, Enflasyon Muhasebesi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Mali Bilimler ve Muhasebe Yüksek Okulu, Ya. No.1, Kalite Matbaası, Ankara 1980, s.28.

muhasebenin belirtilen biçimde yanıltıcı bilgiler vermesi, aşağıda belirtilen sonuçları ortaya çıkarmasına neden olur:

a. Yönetim yanlış kararlar alabilir. Örneğin;

- Üretim hatlarının seçiminde yanılgıya düşülebilir. Çeşitli faaliyetlerin ve üretilen mamul gruplarının maliyetlerini oluşturan üretim faktörlerinin enflasyondan etkileniş derecelerine göre, maliyetlerle ilgili rakamlar gerçeği gösteremez duruma girebilir. Bu nedenle, gerçek kar marjları düşük olmasına rağmen, nominal kar marjları yüksek gözükken mamullerin üretimine veya faaliyetlerin yapılmasına karar verilebilir.

- Yanlış fiyat politikaları izlenebilir.

- Bölümlerin değerlendirilmesinde yanlış yargılara ulaşılabilir.

- Geleceğe ilişkin yatırım kararlarında yanılgıya düşülebilir. Nominal karların yüksekliğine bakılarak, gerçek verimliliği düşük alanlara veya enflasyonun etkisi ortadan kalktığına işletme için önemli riskler getirebilecek alanlara yatırım yapılması konusunda kararlar alınabilir. Bazen de tersine, yüksek nominal karların etkisinde kalınarak, yenileme ve yeni yatırımlarla ilgili kararlarda isteksiz davranılabilir. Aynı biçimde taşınmaz mallara yönelik yatırımlara ağırlık verilebilir. Uzun dönemde olumsuz sonuçlar yaratan bu durum, yol açtığı nakit sıkıntısı sonucu işletmenin iflasına neden olabilir.

- Kar dağıtımında, nominal karların etkisi altında kalınarak aşırı uygulamalara gidilebilir.

- İşletmenin büyüme hızının değerlendirilmesinde yanılgıya düşülebilir.

b. Ödenmesi gereken tutarların üzerinde vergi ödenmesine yol açar. Nominal karlar üzerinden ödenen vergiler, gerçek kara göre yüksek oranlara çıkabilmektedir.

c. Sendikalar ve ticaret birlikleri, nominal karların etkisi altında kalarak yüksek ücret isteklerinde bulunabilirler.

d. Ortaklar işletmeden yanlış beklentilerde bulunabilirler⁴⁸.

Sonuç olarak bütün bu yanlış kararlar ve istekler; uzun dönemde, işletmenin gerek üretim gücünün ve gerekse finansal gücünün azalmasına neden olmaktadır. İşletmenin yaşamını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi, ancak, fiyat hareketlerinin işletme sonuçları üzerindeki olumsuz etkilerini giderecek yeni bir muhasebe anlayışının benimsenmesi ile olanaklıdır. Bu anlayışı içeren muhasebe enflasyon muhasebesidir⁴⁹.

⁴⁸ AKDOĞAN,a.g.e., s.28.

⁴⁹ AKDOĞAN,a.g.e., s.28.

2.5. ENFLASYON DÖNEMLERİNDE MUHASEBE BELGELERİNİN NİTELİĞİNİN BOZULMASINA NEDEN OLAN BAŞLICA ETKENLER

Para değerindeki değişikliklerin muhasebe belgeleri üzerindeki olumsuz etkileri, çeşitli unsurlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu unsurlar:

- a. Para değerinin değişme oranı,
- b. Söz konusu varlıkların, gerçek (reel) ya da parasal (nominal) varlık olmaları,
- c. Söz konusu varlıkların dönme çabukluğu,
- d. Söz konusu işletmenin borçtan yararlanma derecesi,
- e. Söz konusu işletmenin içinde bulunduğu sektörün gelişme yön ve hızı,
- f. Teknik gelişmelerin ekonomiye uygulanabilme derecesidir⁵⁰.

Şimdi bu unsurları kısaca açıklayalım:

2.5.1. Para Değerindeki Değişme Oranının Etkileri

Para değerindeki değişme oranı yükseldikçe, bu değişmelerin muhasebe belgelerini anlamsızlaştırma gücü de artmaktadır. Diğer bir deyişle, yıllık enflasyon oranının % 1,5 olduğu bir ülkede, fiyatlar genel seviyesindeki yükselmenin muhasebe verileri üzerindeki etkisi gözardı edilebilir. Ama, yılda % 20- % 50 hatta % 100 oranlarında enflasyon düzeyine çıkmış bir ekonomide, para değerindeki bu düşme (fiyatlar genel seviyesindeki yükselme) herhalde o yılın bilanço ve gelir hesaplarını büyük oranda anlamsızlaştıracaktır⁵¹.

2.5.2. Varlıkların Dönme Çabukluğunun Etkileri

Maddi varlıkların, dönme çabukluğunun büyüklüğüne bağlı olarak, para değerindeki değişmelerden daha az etkilendikleri görülmektedir. Örneğin, 1960'da alınmış bir arsayı belirten kalem, 1960'dan bu yana oluşmuş para değeri değişikliklerinin tümünden etkilenir. Bu süre içinde içinde fiyatlar genel seviyesi % 200 arttıysa; yani paranın değeri % 66 düştüyse, (diğer etkenler bir tarafa) bu arsanın bugünkü para ile ifadesi de, 1960'dakine oranla % 200 yükselmiş olur. Halbuki ortalama devir hızı 1 olan stokun maliyet değeri ile yeni satın alma değeri arasında yalnızca ele alınan hesap dönemi başı ile sonu arasındaki (örneğin, 1980 başı ve sonu), para değerindeki değişmeler oranında fark ortaya çıkar⁵².

⁵⁰ PEKER, a.g.c., s.75.

⁵¹ PEKER, a.g.c., s.75.

⁵² PEKER, a.g.c., s.75.

Örneğin, bir dönemdeki enflasyon % 20 olduysa, dönme çabukluğu 1 olan stok değerindeki fark da sadece % 20 civarında kalır. Eğer aynı hesap döneminde, dönme çabukluğu 2 olan bir başka stok varsa bunun etkilenme oranı aynı hesap dönemindeki para değeri değişme oranının (örnekte % 20) yaklaşık olarak yarısına (%10) denk olur⁵³.

2.5.3. Varlıkların Gerçek (Reel) ya da Parasal (Nominal) Varlık Niteliğine Sahip Olmalarının Etkileri

Bilindiği üzere parasal varlıkların (para, banka, milli para ile ifade edilmiş alacak ve alacak senetleri, tahviller), para ile belirtilmiş tutarları değişmez. 1961'de bankaya yatırılmış 10.000.000.-TL.'sı 1980'de de yine 10.000.000.-TL.'lik bir ana para alacağını belirler. Ancak, para değerindeki değişmelere orantılı olacak biçimde, bu kalemlerin satın alma güçleri değişir. Paranın değeri artarsa, bunların satın alma güçleri de artar. Paranın değeri düşerse, bu kalemlerin satın alma güçleri de aynı oranda düşer. Gerçek (reel) varlıklarda ise, satın alma gücü değişmeden kalır. Fakat günün para birimi ile ifadesi, para değerindeki değişme ile ters orantılı olacak biçimde değişir. Örneğin, 10.000.000.-TL.'na 1961'de satın alınmış bir arsa o yıl 2.000 kg. zeytinyağı bedelini belirtiyorsa (o kadar zeytinyağı satın alabiliyorsa), para değerinin % 50 düştüğü, yani fiyatlar genel düzeyinin % 100 arttığı bir tarihte, o günün parası ile 20.000.000.-TL. olarak gösterilebilir. Ancak bu kez 20.000.000.-TL. ile yine 2.000 kg. zeytinyağı alınıyor olabilir. Yani, parasal anlatım 20.000.000.-TL'na çıkmış olmasına karşın gerçek satın alma gücü aynı (yine 2.000 kg. zeytinyağı) kalmıştır⁵⁴.

2.5.4. İşletmenin Borçtan Yararlanma Oranının Etkileri

Genel bir anlatımla, işletmelerin borçtan yararlanma oranına bağlı olarak, enflasyonun (para değerindeki düşmelerin) neden olduğu satın alma gücü kayıplarını, borcu veren işletmeye yüklediği söylenebilir. Hatta bazan yalnızca bu yolla, yani borçlanmakla enflasyonist dönemlerde özel karlar sağlanabilir. Bu borcu veren (alacaklı) işletmeden değerli paranın alınıp, öderken daha az değerli para ile ödenmesi suretiyle, krediyi veren (alacaklı) işletmenin bir kısım satın alma güçlerinin borçlu işletmeye aktarılması biçiminde ortaya çıkar. Faiz etkisi ayrıca hesaplanmalıdır. Deflasyonist dönemlerde, yani fiyatlar genel seviyesinin düştüğü, paranın değerinin yükseldiği dönemlerde ise bu mekanizma tersine çalışır. Yani bu dönemlerde, borçlu, düşük değerli para ile temin ettiği mali

⁵³ PEKER, a.g.c., s.76.

⁵⁴ PEKER, a.g.c., s.76.

kaynakları, daha yüksek değerli para ile ödemek zorunda kalır. Dolayısıyla, satın alma gücünden bir kısmı alacaklı işletmeye aktarılmış olur⁵⁵.

Yukarıda açıklandığı üzere, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, para değerindeki değişimler genellikle düşme yönünde olur ve borçlu işletmeler enflasyondan yararlanırlar. Yukarıda anlatılan konular bir tek başlık altında toplanabilir: İşletmede dönemler boyunca ortaya çıkan parasal hak ve yükümlülükler. Dönemler boyunca, işletmeye doğru parasal hakları belirleyen akışlar (satışlar, yeni öz kaynak eklenmeleri vbg.) işletmenin parasal varlıklarını yükseltir. Bu akışların zamanlarına ve büyüklüklerine bağlı olarak da işletme parasal nitelikli varlıkları elde bulundurma nedeni ile enflasyon dönemlerinde "satın alma gücü" kayıplarına uğrar. Diğer taraftan, yine dönemler boyunca üretim faktörleri satın almaları, banka kredileri vbg., nedenler ile "parasal yükümlülükler" ortaya çıkar. Bu parasal yükümlülüklerin ortaya çıkış zaman ve büyüklüğüne bağlı olarak enflasyon dönemlerinde işletmeler, kredi veren kuruluş ve kişilerden bir kısım "satın alma gücü" kazançları sağlarlar⁵⁶.

İşte işletmeler, bu iki zıt yöndeki etkinin net sonucu olarak enflasyon dönemlerinde gerçek bir satın alma gücü kazanç ya da kaybına uğrarlar. Buna "gerçek enflasyon kazanç ya da kaybı" adını verebilir. Parasal varlık ve yükümlülükler ile bunların gerçekleşme tarihlerine bağlı olarak ortaya çıkan bu özel sorun, enflasyon dönemlerinde işletme karlılık hesaplarını daha da zorlaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, enflasyon dönemlerinde işletme toplam karlılığı, normal faaliyet kar/zararı ve yan faaliyetler kar/zararı yanında, parasal varlık ve yükümlülükler nedeni ile oluşan satın alma gücü kazanç ya da kayıplarından da etkilenir. Geleceğin planlamasının iyi yapılabilmesi için bu unsurun daha dikkatle hesaplanması zorunludur. Bununla beraber Türkiye'de ve çeşitli ülkelerdeki "yeniden değerlendirme" uygulamalarında konu fiilen bu genişlikte ele alınmamış, yalnızca bir kısım varlık ve yükümlülüklerin yeni para birimleri ile ifade edilmesi ve giderlerin buna göre düzeltilmesi ile yetinilmiştir. Diğer bir deyişle, bu uygulamalarda, enflasyonist dönemlerde gerçekleşen maliyet giderleri enflasyon etkileri dikkate alınarak belirlenen amaç ve yöntemlere göre düzeltilmiş, böylece görünen karlardan (fiktif karlar) bir dereceye kadar ayıklanarak gerçek faaliyet karı rakamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak ulaşılan bu rakam enflasyonun tüm etkilerini yansıtamamaktadır. Enflasyon etkilerinin tümünün, işletmenin dönem sonuçlarına yansıtılabilmesi için söz konusu gerçek faaliyet karına, parasal

⁵⁵ PEKER, a.g.e., s.76.

⁵⁶ PEKER, a.g.e., s.77.

varlık ve yükümlülükler dolayısı ile ortaya çıkan satın alma gücü gerçek kazanç veya zararını da eklemek gerekir⁵⁷.

2.5.5. Firmanın İçinde Bulunduğu Sektörün Gelişme Yönü ve Hızının Etkileri

Enflasyonun işletmeler açısından yarattığı en önemli sonuçlardan birinin, göreceli fiyatlardaki değişimler nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir. Enflasyon ekonomide tüm sektörleri genel çizgileriyle etkilemesine karşın, bu etki her sektör için aynı şiddet hatta aynı yönde gerçekleşmeyebilir. Bu nedendir ki teknik, sosyal ve başka bir kısım unsurların da eklenmesiyle bazı sektörlerde göreceli fiyat gerilemeleri dahi görülebilir. Bu durum, söz konusu sektörlerde kullanılan ve özelliği olan sermaye mallarının fiyatlarını da etkiler. Dolayısıyla bu tür sektörlerde yer alan işletmelerin özellik taşıyan bazı varlıklarının parasal (nominal) değerlerinin, enflasyonla aynı oranda yükselmediği, diğer bir anlatımla, gerçek değerlerinin göreceli olarak düştüğü gözlenebilir. Bu nedenle, sözünü ettiğimiz sektörlerde yer alan işletmelerin enflasyon karşısındaki sorunları, enflasyon sırasında göreceli olarak daha yüksek fiyat artışlarının söz konusu olduğu sektörlerde yer alan işletmelerden farklı yön ve derecelerde gelişir⁵⁸.

2.5.6. Teknik Gelişmelerin Etkileri

Teknik gelişmelerin ekonomik hayata uygulanmaları, çoğunlukla bu gelişmelerin kullanılması ile elde edilecek ürünün kalitesinin yükseltilmesi yada birim maliyetlerin düşürülmesi sağlandığı durumda olanaklıdır. Eğer, kalitede üstünlük sağlayan bir yeni tesis söz konusu ise, bu tesisin üretim gücüne göre maliyetlerinin eskisinden yüksek olması durumunda dahi iş hayatına uygulanabilir. Ancak, özellikle ürettiği mamuller az çok standart olan yeni makina ve tesislerin iş hayatına uygulanması, bu makina ve tesislerin üretim güçlerine göre maliyetlerinin daha düşük olarak gerçekleştiğini gösterir. Dolayısı ile, özellikle bu ikinci durumda, teknik gelişmelerin maliyetler üzerinde etkilerinin, paranın değerindeki düşmelerin etkisi ile ters yönde olduğu söylenebilir⁵⁹.

⁵⁷ PEKER, a.g.c., s.77.

⁵⁸ PEKER, a.g.c., s.78.

⁵⁹ PEKER, a.g.c., s.78.

2.6. ENFLASYONUN İŞLETMELERİN BİLANÇO VE GELİR TABLOSU ÜZERİNE ETKİLERİ

Enflasyonun, işletmelerin bilanço kalemleri ile gelir tablosu üzerindeki etkilerine de değinmemiz yerinde olacaktır. Enflasyonun uzun dönemde bilançoları tahrip ettiğini ve bunları anlamsız bir hale getirdiğine daha önce değinmiştik⁶⁰.

2.6.1. Aktif Kalemler Üzerine Etkisi

Enflasyonun bilançonun aktif kalemleri üzerindeki etkileri;

- a. Sabit değerler
- b. Değişken değerler
- c. Bağlı değerler şeklinde incelenebilir.

Bina, arazi, makina, tesis ve demirbaşlar şeklindeki sabit değerler enflasyona karşı dayanıklı ve işletmeyi enflasyon tehlikesine karşı koruyucu kalemler olmaktadır. Bünyesinde bu tür değerlerin ağırlık kazandığı sınai işletmeler enflasyona karşı dayanıklı, buna karşılık yapısında bu tür değerlerin yer almadığı ticari işletmeler ile hizmet işletmeleri enflasyona karşı genellikle daha dayanıksız ve zayıf durumdadırlar. Bu durumda sabit değerlerin yüksekliği, işletmeleri enflasyona karşı koruyucu bir tür sigorta niteliği taşımaktadır. Nakit, alacaklar, senetler ve stoklar gibi değişken değerler, enflasyona karşı daha zayıf bilanço kalemleri olmaktadır. Enflasyon dönemlerinde işletmenin stok seviyesini aynı düzeyde sürdürmek ve stok finansmanını sağlamak büyük sorunlar yaratmaktadır. İşletme sermayesi ihtiyacının bir numaralı kaynağı olan kısa vadeli banka kredileri, işletmelerin borç yükünü ağırlaştırmaktadır. Bağlı kıymetlerin enflasyondan etkilenmesi açısından bir ağırlığı ve önemi yoktur⁶¹.

2.6.2. Pasif Kalemler Üzerine Etkisi

Şirketlerin kayıtlı sermayesi enflasyon dolayısıyla erimekte ve değer kaybetmektedir. Bu yüzden enflasyon döneminde işletmeler bu açığı kapatmak için sermaye arttırımına gitmektedirler. Nominal (defterde yazılı) sermayenin ayrılmaz bir parçası olan yedek akçeler de enflasyon sürecinde değer yitirmekte ve kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirememektedir. Enflasyon, işletmenin borç yükünü hafiflettiği için bilançodaki borç kalemleri ki, bunlar orta ve uzun vadeli olmak kaydıyla, işletme yararına olmaktadır. Kısa vadeli

⁶⁰ Selahattin TUNCER, Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönemli Etkileri, İstanbul Mülkiyeciler Birliği Sempozyum Tutanağı, İstanbul 1993, s. 35.

⁶¹ TUNCER, a.g.e., s. 35.

borçlar ise bir yıl içinde ödeneceği için bunların gerek ana paraları ve gerekse yüksek faiz tutarları işletmeler için ağır bir mali yük oluşturmaktadır. Bilanço pasifinde yer alan amortisman karşılıkları, yenileme ve ikame fonksiyonlarını yerine getiremez duruma düşmektedir. Diğer taraftan tarihi değerler üzerinden ayrılan amortismanlar ise düşük düzeyde kaldığından, gerçek maliyetleri yansıtamamaktadır. Enflasyon dönemindeki karlar, çoğu kez yüksek, yanıltıcı olmaktadır. Fiktif (görünüşte) olan bu karlar enflasyon oranından yüksek olmaları halinde gerçek ve anlamlı bilanço karları olabilmektedir. Aksi halde işletme kağıt üzerinde karlı görünmesine rağmen, gerçekte zarardadır⁶².

2.6.3. Gelir Tablosu Üzerine Etkisi

Enflasyonun işletmenin gelir tablosuna etkisi değişik şekillerde olabilmektedir. Enflasyon, kısa veya uzun dönemde olsun, işletmenin satış hacmini (ciro) bazen olumlu bazen de olumsuz yönde etkilemektedir. Talep azalması halinde işletmenin satış hasılatı düşer. Bu azalış mutlak veya nisbi azalma şeklinde olabilir. Satış hacminin düşmesi bir işletme için en büyük tehlikedir. İç piyasa satışları düşüyorsa, işletmenin dış piyasaya yönelmesi gerekir. Satış hacminin düşmesi veya gereği kadar artmaması işletmenin tasfiyesi ile sonuçlanabilir⁶³.

Enflasyon bazen işletmelerin satış hasılatında artış da meydana getirebilir. Bu artış enflasyon oranının üzerinde ise gerçek, enflasyon oranının altında ise görünüşte bir artıştır. İşletmelerin ayakta kalabilmesi için satışlarda enflasyon oranının üzerinde gerçek bir ciro artışı olması gerekir. Enflasyon, gelir tablosunun maliyet ve gider kalemlerini de arttırır. Burada önemli olan nokta, satış hasılatının gider artışından gerek mutlak ve gerekse nisbi bakımda daha yüksek olmasıdır. Maliyet ve gider artışı satış hasılatından daha hızlı artıyor ise bu işletme için bir tehlike göstergesidir. Demek oluyor ki, enflasyon ortamında işletmelerin ayakta kalabilmesi, gelir ve hasılatın, giderlerden daha yüksek oranda artmasına bağlıdır. Gelir tablosunun dengesi, duruma göre kar veya zarardır. Enflasyon ortamında işletmelerin karlı olabilmesi için kar marjlarının enflasyon oranının üstünde olması gerekmektedir⁶⁴.

62 TUNCER, a.g.c., s. 35.

63 TUNCER, a.g.c., s. 35.

64 TUNCER, a.g.c., s. 36.

3. BÖLÜM

ENFLASYON MUHASEBESİ

Enflasyon muhasebesi, geçmiş maliyetlerle değerlendirilmiş işletme varlıkları ve borçları üzerinde fiyat değişmelerinin etkisini gösteren muhasebedir. Enflasyon muhasebesi, uluslararası düzeyde gündeme 1975 yılından bu yana getirilmekte olup, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesinin hazırladığı Uluslararası Muhasebe Standartlarında da yerini almıştır. Uluslararası Muhasebe Standartlarından 6 sayılı standart (Değişen Fiyatlar Karşısında Muhasebe Uygulamaları), 15 sayılı standart (Değişen Fiyat Seviyelerinin Etkilerini Yansıtan Bilgiler) ve 29 sayılı standart (Hiperenflasyonlu Ekonomilerde Mali Raporlama) ile ilgilidir. Uluslararası Muhasebe Standartlarından 6 sayılı Standart 1.1.1978 de uygulamaya konulmuş, 15 sayılı standartın 1.1.1983 tarihinde 6 sayılı standartın yerine geçmesiyle son bulmuştur. 29 sayılı standart ise 1.1.1990 tarihinden sonra uygulamaya konulmuştur. Uluslararası Muhasebe Standartlarından 6 sayılı standart, değişen fiyatlar karşısındaki muhasebe uygulamaları konusunu ele almıştır. Burada geleneksel muhasebe yaklaşımının fiyat değişmeleri karşısındaki eksikliklerini gidermek için dikkatler nisbi (özel) fiyatlardaki değişmeler ve genel fiyatlar düzeyindeki değişmeler üzerine toplanmıştır. Özel fiyatlardaki değişmeler, işletmenin elinde bulundurduğu belirli varlıklar ve kaynakların fiyatlarının değişmesidir. Özel fiyatlardaki değişmeler sonucu bilanço tarihindeki varlıkların maliyetle mi yoksa cari değerle mi sunulması sorun olmuştur. Ayrıca, fiyat değişmelerinin finansal tablolara yansıtılma şekli de açıklık beklemektedir. Genel fiyatlar düzeyindeki değişmeler ise finansal tabloların, paranın genel satınalma gücündeki değişmeleri dikkate almaksızın düzenlenmesine devam edilip edilmemesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Görüldüğü gibi özel ve genel fiyatlardaki değişmelerin muhasebeye etkisi sorun olmaktadır⁶⁵.

Değişen fiyatların finansal tablolar üzerindeki etkilerini kaldıracak tek bir yöntem üzerinde uluslararası bir birlik de sağlanamamıştır. Standartlar ve değişen fiyatların tablolara yansıtılması önerileri 1977'de yayınlanmış ve bu öneriler doğrultusunda finansal tablolar düzenlenmeye başlanmıştır. Konu ile ilgili muhasebe uygulamalarının harmonize etmenin en iyi yolu uygulanan yöntemlerle ilgili daha fazla bilgi verilmesi olmaktadır. Özel ve genel fiyatlar

⁶⁵ Rüstem HACİRÜSTEMOĞLU, Enflasyon Muhasebesi, VERGİ DÜNYASI, S.143, Temmuz 1993, s.48.

düzeyindeki yükselmelerin nedeni ne olursa olsun, konu, işletme dışı bir faktör olarak belirlenmektedir. Bu olumsuzluğa, işletmenin önlem alması ve varlığını devam ettirmesi gerekmektedir. Enflasyonun işletmelerin varlıkları ve bunların finansman kaynakları üzerinde değişen ölçüde etkileri Enflasyon Muhasebesi uygulaması ile ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Enflasyon muhasebesi modelleri Fiyatlar Genel Seviyesi Muhasebesi, İkame Maliyeti Muhasebesi (Replacement Cost) ve Genel Fiyat-İkame Maliyeti Muhasebesi'dir⁶⁶.

3.1. ENFLASYON MUHASEBESİNİN ANLAMI

1970'lerden bu yana bütün dünyada maliyetlerin ve fiyatların sürekli olarak hızlı bir biçimde artması, enflasyon muhasebesine duyulan gereksinmeyi ortaya çıkartmıştır. Pek çok ülkede, bir taraftan enflasyonun etkilerini azaltıcı önlemler alınırken, diğer taraftan bilim adamları ve uzman muhasebeciler; enflasyonla birlikte işletmelerin nasıl yaşayabileceklerini ve muhasebe sistemlerini enflasyonun etkilerini belirleyebilecek biçimde nasıl düzenleyebileceklerini araştırmaktadırlar. Başka bir deyişle, günümüzdeki çalışmalar; enflasyonun etkisinin işletmeler üzerinde oluşturacağı güçlükleri en az düzeye düşürmek ve enflasyon içersinde, işletmenin faaliyetlerini normal bir biçimde sürdürmesine olanak verecek bir düzeni sağlamaya yönelik bulunmaktadır. Hernekadar fiyat hareketlerinin işletmeler üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri gidermek konusunda Birinci Dünya Savaşından beri çeşitli yazılar yazılıp, araştırmalar yapılmış ise de; uygulama alanına konulması konusunda yoğun çalışmaları 1970'lerden sonra yapıldığı ve bu amaçla çeşitli komiteler oluşturulduğu görülmektedir⁶⁷.

Üzerinde yoğun çalışmalar yapılan enflasyon muhasebesini genel olarak "Tarihi maliyetlerle ifade edilmiş işletme değerlerine fiyat değişmelerinin etkisini gösteren ve gerekli önlemleri alarak, işletme değerlerini gerçeği belirtmesine olanak veren muhasebe sistemleridir" biçiminde tanımlama olanağı vardır. Enflasyon muhasebesi, genel bir kavram olup değişik uygulama biçimlerini içermektedir. Örneğin; "genel fiyat düzeyi muhasebesi", "cari değer muhasebesi" ve kısmi önlem niteliğinde olan "stoklarda LIFO değerlendirme yönteminin kullanılması", "yenileme fonlarının oluşturulması" gibi yöntemler bunlar arasında belirtilebilir. Bunlardan "genel fiyat düzeyi muhasebesi" tarihi maliyetlerin genel fiyat hareketlerine göre ayarlanmasını öngörürken, "cari değer muhasebesi" de tarihi maliyetlerden ayrılarak değerlemede cari değerlerin esas alınmasını ve tarihi maliyetlerin özel fiyat hareketlerine göre düzeltilerek,

⁶⁶ HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.48.

⁶⁷ HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.49.

cari değerlerine ulaştırılmasını öngörmektedir. Bazen enflasyon muhasebesinin içeriğinin dar tutulduğu ve enflasyon muhasebesinden yalnızca genel fiyat düzeyi muhasebesi anlaşıldığı görülmektedir. Cari değeri muhasebesinin ilgi noktasının özel fiyat hareketleri olduğu, bu nedenle enflasyon muhasebesinin konusu olamayacağı ileri sürülmektedir. Ancak, biz bu görüşe katılmıyoruz. Bazı mal ve değerlerin fiyatlarındaki artışların, enflasyon olmadığı dönemlerde de teknolojik değişimler, ekonomik, sosyal ve hukuki nedenlerle ortaya çıktığı görüşü doğrudur. Ancak bunun tersi de olabilir. Bazı durumlarda işletmenin sahip olduğu varlıkların özel fiyatlarında hiç bir değişim olmadığı halde, genel fiyatlarda değişim olabilir. Bu gibi durumlarda işletmenin kendi satış ve alış fiyatlarında hiç bir değişim olmamasına rağmen, gerçek kara ulaşmak için makro düzeydeki fiyat hareketlerini esas alarak düzeltmeler yapılması ne derecede uygundur? İşletmenin gerçek karını ve finansal durumunu etkileyen faktörler nelerdir? Burada etkili olan, işletmenin sahip olduğu mal ve hizmetlerin fiyatları mı yoksa makro düzeyde saptanan fiyatlar mıdır? Kuşkusuz bu sorulara verilecek yanıtlar, kar ve sermayenin korunması kavramları ile ilgilidir⁶⁸.

Şurası bir gerçektir ki, enflasyon olayı görülmeyen yerde enflasyon muhasebesi de mevcut değildir. Ancak bu, enflasyon olduğu dönemlerde, enflasyon muhasebesinin ilgi noktasının yalnızca genel fiyat hareketleri olduğu anlamına gelmemelidir. Enflasyon muhasebesi, genel fiyat değişimleri yanında özel fiyat hareketleri ile de ilgilenmektedir. Çünkü enflasyon muhasebesinin ana işlevi, enflasyon dönemlerinde ortaya çıkan tüm fiyat değişimlerinin (genel veya özel) işletme değerleri üzerinde oluşturduğu etkileri gidermek ve gerçek değerlere ulaşmayı sağlamaktır. Bu nedenle, özel fiyat hareketlerini esas alan ve değerlemede cari piyasa fiyatından hareket eden "cari değer muhasebesi" de, enflasyon muhasebesinin bir alt sistemidir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarında oluşan değişimlerin nedenleri çok değişik ve karmaşıktır. Bu nedenle, fiyatlarda oluşan değişimlerin ne kadarlık kısmının enflasyon olayından, ne kadarlık kısmının başka nedenlerden ortaya çıktığını saptamak çok zordur. Enflasyon oranının saptanmasında bile bu nedenleri birbirlerinden soyutlamak güçtür. Enflasyon oranının belirlenmesinde, çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarında oluşan değişimlerin ortalamasından hareket edilmektedir. Ortalamaya giren mal veya hizmetlerin fiyatlarındaki değişimler ise, enflasyon olayından veya başka etmenlerden olabilir. Bu nedenle, genel fiyat indekslerinde bile, çeşitli fiyat değişimlerinin etkisi mevcuttur. Dolayısı ile, enflasyonist fiyat artışları ile diğer fiyat artışlarını birbirlerinden ayırmaya yönelik savların geçerliliği yoktur. Bu nedenle genel fiyat hareketlerinin mevcut olduğu dönemlerde ortaya çıkan her türlü fiyat değişimleri enflasyon muhasebesinin konusunu

⁶⁸ HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.49.

oluşturmaktadır. Enflasyon muhasebesi sistemlerine yön veren esasların başında “değerleme ilkeleri” ve “sermayenin korunması” kavramları gelmektedir. Fiyat hareketlerinin işletmeler üzerinde oluşturduğu etkilerin giderilerek, karın doğru bir biçimde ölçülmesi, bu iki konunun birlikte düşünülmesini zorunlu kılmaktadır⁶⁹.

3.2. FİYATLAR GENEL SEVİYESİ MUHASEBESİ

Bu muhasebe sisteminde, geleneksel muhasebenin ilkeleri korunmakta, fark, paranın nominal ve satınalma gücü değerlerinde ortaya çıkmaktadır. Fiyatlar genel seviyesinde artışlar paranın satınalma gücünü azaltmakta, fiyatlar genel seviyesindeki azalışlar paranın satın alma gücünü artırmaktadır. Fiyatlar genel seviyesinde, dönem sonlarında, finansal tablolaradaki bilgilerin paranın satın alma gücü cinsinden ifade edilmek üzere düzeltilmesi gerekmektedir. Fiyatlar genel seviyesi muhasebesinde düzeltmeler indeks (düzeltme katsayısı) yardımıyla olur. Kullanılan indeks ise ekonomideki tüm fiyat değişimlerini içeren güvenilir ve özellikli indeks olmalıdır. Fiyatlar genel seviyesi muhasebesinde, öncelikle gelir ve giderleri satın alma gücü eşit para birimiyle değerlendirmek gerekir. Böylece, faaliyetten sağlanan kar veya zarar parasal kar ve zarardan arınmış olur. Sonra borçlu ya da alacaklı olmanın kar ya da zararı saptanmalıdır. Fiyatlar genel seviyesi muhasebesinde, varlıklar ve borçlar parasal ve parasal olmayan olarak ayrılmalıdır. Fiyat değişimleri sonucu parasal değerler parasal kazanç ve kayıp ortaya çıkarmakta, parasal olmayan değerler ise parasal kazanç ve kayıp ortaya çıkarmamaktadır⁷⁰.

Fiyatların arttığı dönemde elinde nakit ve parasal aktif (alacak, alacak senedi, pazarlanabilir hisse senedi ve tahvil) bulunduran işletmeler zarar görürler. Fiyatların arttığı dönemde borçlu (özellik sabit miktarda borçlu) olan işletmeler ise kazançlı çıkarlar. Fiyatlar genel seviyesi muhasebesinde işlem aşamaları şöyle olmalıdır. Uygulamaya dönem başı ve sonu bilançoları ile gelir tablosunun ele alınmasıyla başlanır. Bilanço kalemleri parasal ve parasal olmayan olarak ayrılır. Parasal değerler olduğu gibi bırakılıp parasal olmayan değerlerin değişimleri saptanır. Parasal olmayan değerler düzeltme katsayısı ile değerlendirilir. Dönembaşı bilançosu düzeltme katsayısı ile değerlendirilir. Dönem sonundaki parasal kazanç veya kayıp bulunur. Gelir tablosuna geçirilir ve bu tablo düzeltme katsayısı ile değerlendirilir. Parasal kazanç ve kayıp ile değerlendirilmiş dönem karı, dönem sonu özsermayenin değerlendirilmesinde kullanılır. Sonuçta dönem sonu bilançosunda, parasal değerler aynı ve parasal

⁶⁹ AKDOĞAN, a.g.c., s.33.

⁷⁰ HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.50.

olmayan değerler değerlendikleri şekliyle yer almakta ve böylece finansal tablolar enflasyondan arındırılmış olmaktadır⁷¹.

3.3. İKAME MALİYETİ MUHASEBESİ

Fiyatlar genel seviyesindeki artışın tüm mal ve hizmetlerde aynı düzeyde olmaması sonucu özel fiyat değişimleri ikame maliyeti muhasebesinin esasını oluşturmuştur. Böylece yeni değerlendirme esası ortaya çıkmıştır. Cari değer muhasebesi olarak da anılan ikame maliyeti muhasebesinde faaliyet karı ile elde tutma karı ayrı ayrı ele alınmakta bunlar toplandığında toplam kar oluşmaktadır. İkame maliyeti muhasebesinde sermayenin korunması ve varlıkların değerlemesi esas alınmakta ve ikame maliyeti saptaması önemli rol oynamaktadır. İkame maliyeti muhasebesinde finansal tablolar cari nitelik taşımaktadır. Özellikle gelir tablosu ayrıntılı bilgi vermektedir. İkame maliyeti muhasebesinin, kuramsal ve subjektif oluşu yanında enflasyonun genel yerine özel fiyat artışlarını içermesi eksik yanları oluşturmaktadır⁷².

3.4. GENEL FİYAT - İKAME MALİYETİ MUHASEBESİ

Daha önce ele aldığımız fiyatlar genel seviyesi muhasebesinin fiyatların değiştiği ortamda ölçme sorunu yarattığı bir gerçektir. Çünkü paranın devamlı değişen değeri yetersiz ölçümleme yapmaya neden olmaktadır. İkame maliyeti muhasebesi ise fiyatlar özel seviyesindeki artışları ele aldığından yetersiz kalmaktadır. Bu nedenlerle günümüzde görüş birliğine varılan bir yöntemle ulaşılamamıştır. Enflasyon Muhasebesi modelinin seçiminde enflasyonun tipi ve hızı, ülkenin ekonomik , sosyal ve kültürel yapısı rol oynamaktadır.

Yukarıda belirlediğimiz noktalar iki modelin birlikte uygulanması gereğini ortaya çıkarmıştır. Burada ikame maliyeti muhasebesi finansal tabloların, dönem sonlarında fiyatlar genel seviyesiyle düzeltilmesini önermektedir. Sonuçta enflasyon dönemlerinden fiyatlar genel seviyesi muhasebesi, ikame maliyet muhasebesi ve genel fiyat ikame maliyet muhasebelerinin tarihi maliyet muhasebesine üstünlüğü ortadadır. Yukarıdaki yöntemlerden hangisi ele alınırsa alınsın muhasebenin temel ilkeleri çerçevesinde yaygın, devamlı, zamanlı, pratik olması sağlanmalıdır. Ülkemizde muhasebe mesleği yasal hale gelmiştir. 26.12.1992 tarihli Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nin yürürlüğe girmesiyle de muhasebe uygulamaları disipline edilmiştir.

Günümüz ekonomik şartlarında sıra enflasyon muhasebesine gelmiştir. Enflasyon muhasebesi ile ilgili yapılacak yasal düzenleme sonucu, muhasebeye

⁷¹ HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.51.

⁷² HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.53.

enflasyonun etkisi ortadan kalkacak, muhasebeden yararlanma sağlıklı ve gerçekçi şekilde olacaktır. Böylece muhasebenin ürettiği finansal tablolar bir anlam ifade edecek, işletmeleri tam tanımlayacak ve güvenilir olacaktır. Sonuçta günümüz serbest ekonomik düzen kuralları doğru ve anlamlı finansal bilgilerle desteklenecek ve finansal araçlara güven artacaktır⁷³.

3.5. ENFLASYON MUHASEBESİNDE SERMAYENİN KORUNMASI

Enflasyon muhasebesinin en önemli amaçlarından birisinin, karın doğru bir biçimde saptanması olduğu, daha önceki kısımlarda belirtilmişti. Karın doğru bir biçimde saptanması ise; değerlendirme ilkeleri ile olduğu kadar, sermayenin korunması kavramı ile de yakından ilgilidir. Hangi kazançların kar olacağı, hangilerinin olmayacağı konusunda kesin, açık bir ayırım mevcut değildir. Bazı işletmelerde, bazı koşullarda sağlanan kazançlar, kar olarak nitelendirilirken; aynı özellikteki kazançlar, değişik koşullarda faaliyette bulunan işletmelerde, kar olarak kabul edilmeyebilmektedir. Kararların verilmesinde, kıstas olarak genellikle, dönem karı esas alınmaktadır. Dönem karının belirlenmesinde ise, hareket noktası, sermayenin korunması kavramı olmaktadır. Sermayeyi azaltmadan, dağıtabilecek kar tutarı belirlenebilmektedir. Dönem karının saptanmasında Profesör John Hicks'in "Değer Kapital" isimli eserinde verdiği tanımdan yararlanılmaktadır. Bu tanıma göre kar; bir muhasebe döneminde, bir ekonomik birimin dönem başındaki durumunu dönem sonunda aynen koruması koşuluyla elden çıkartabileceği (dağıtabileceği) en yüksek değerdir. Burada önemli olan konu, servetin yani muhasebe dilinde öz sermayenin etkin bir biçimde ölçülmesidir. Korunması gereken sermaye ne olacaktır? Söz konusu sermaye hangi ölçü birimi ile belirtilecektir? Bu sorulara verilecek yanıtlar, ulaşılmak istenen amaca göre farklı olduğundan, enflasyon muhasebesinde değişik yöntemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşletme sermayesini koruma kavramı genel olarak; sermayenin nominal olarak korunması, sermayenin satın alma gücü olarak korunması ve sermayenin üretim gücü olarak korunması, biçiminde üç ayrı açıdan yorumlanmaktadır⁷⁴.

3.5.1. Sermayenin Nominal Olarak Korunması

Statik bilanço teorisyenleri tarafından savunulan bu yaklaşımda, nominal para birimi ile saptanmış olan dönem başı sermayesinin, dönem sonunda da nominal olarak olduğu gibi korunması hedef alınmaktadır. Buna göre kar,

⁷³ HACİRÜSTEMOĞLU, a.g.c., s.54.

⁷⁴ AKDOĞAN, a.g.c., s.58.

sermaye konması ve çekilmesi ile ilgili ayarlamalar yapıldıktan sonra, nominal olarak belirtilen dönem sonu öz sermayesi ile dönem başı öz sermayesi arasındaki olumlu farktır. Konuyu bir örnekle açıklamaya çalışalım: Değerlemede tarihi maliyet esasını benimsemiş olan "Güneş Anonim Şirketi"nin dönem başı ve dönem sonu bilançoları aşağıdaki gibidir⁷⁵.

Bu verilere göre "Güneş Anonim Şirketi"nin dönem karı; 2.040.000 - 1.100.000 = 940.000.-TL olacaktır. Bu kar kaleminin saptanması, geleneksel muhasebe ilkelerine göre hazırlanmış gelir tablosu aracılığı ile de yapılabilir. Nitekim "Güneş Anonim Şirketi"nin gelir tablosu incelendiğinde aynı sonuca ulaşıldığı görülmektedir.

GÜNEŞ ANONİM ŞİRKETİNİN 1.1.1978 VE 31.12.1978 TARİHLİ		
BİLANÇOLARI		
<u>AKTİF</u>	1.1.1978	31.12.1978
PARASAL OLMAYAN VARLIKLAR		
Duran Varlıklar	600.000.-	500.000.-
Makineler	1.000.000.-	1.000.000.-
B. Amortisman	<u>(400.000.-)</u>	<u>(500.000.-)</u>
Döner Varlıklar	400.000.-	760.000.-
Stoklar Varlıklar	<u>400.000.-</u>	<u>760.000.-</u>
	<u>1.000.000</u>	<u>1.260.000.-</u>
PARASAL VARLIKLAR		
Duran Varlıklar	30.000.-	30.000.-
Devlet Tahvilleri	<u>30.000.-</u>	<u>30.000.-</u>
Döner Varlıklar	370.000.-	1.050.000.-
Alıcılar	250.000.-	220.000.-
Kasa	<u>120.000.-</u>	<u>830.000.-</u>
	<u>400.000.-</u>	<u>1.080.000.-</u>
<u>AKTİF TOPLAMI</u>	<u><u>1.400.000.-</u></u>	<u><u>2.340.000.-</u></u>
<u>PASİF</u>		
ÖZSERMAYE		
Nominal Sermaye	1.000.000.-	1.000.000
Yedekler	100.000.-	100.000.-
Birikmiş Karlar	---	<u>940.000.-</u>
	<u>1.100.000.-</u>	<u>2.040.000.-</u>

⁷⁵ AKDOĞAN, a.g.c., s.59.

PARASAL YÜKÜMLÜLÜKLER

Uzun Vadeli Borçlar	200.000.-	200.000.-
Tedavüldeki Tahviller	<u>200.000.-</u>	<u>200.000.-</u>
Kısa Vadeli Borçlar	100.000.-	100.000.-
Satıcılar	<u>100.000.-</u>	<u>100.000.-</u>
	<u>300.000.-</u>	<u>300.000.-</u>
PASİF TOPLAMI	<u>1.400.000.-</u>	<u>2.340.000.-</u>

GÜNEŞ ANONİM ŞİRKETİNİN 31.12.1978 TARİHLİ GELİR TABLOSU

SATIŞ GELİRLERİ	4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ	2.640.000.-
Dönem Başı Stoku	400.000.-
Alışlar	3.000.000.-
Dönem Sonu Stoku	<u>(760.000.-)</u>
BRÜT SATIŞ KARI	1.860.000.-
DÖNEM GİDERLERİ	(920.000.-)
Amortisman Gid.	100.000.-
Genel Giderler	<u>820.000.-</u>
DÖNEM KARI	<u>940.000.-</u>

Gerek bugünkü muhasebe uygulamasında ve gerekse vergi yasalarında, geleneksel tarihi maliyetlerle değerlendirme esaslarından hareket edilerek, sermayenin nominal olarak korunmasının hedef alındığı ve karın bu kıstasa göre saptandığı görülmektedir. Sermayenin nominal olarak korunması, yalnızca tarihi maliyet esasına göre yapılan değerlendirme yöntemi ile ilişkili olmayıp, değerlemede cari değeri esas alan herhangi bir yöntemde kullanılabilir. Örneğin; değerlemede cari değer esas alınması halinde, sermayenin nominal olarak korunması yaklaşımında, öz sermayede oluşan tüm artışlar dönem karı sayılacaktır. Dolayısıyla, varlıkların değerlendirilmesinde kullanılan fiyatlarda oluşacak değişimlerden ortaya çıkan artışların (elde bulundurma kazançlarının) dönem karı olarak gösterilmeleri gerekecektir.

Uygulamasının kolay olması ve finansal tabloların kullanıcıları tarafından kolay anlaşılması, sermayenin nominal olarak korunması yaklaşımının üstün taraflarını oluşturmaktadır. Buna karşın paranın satın alma gücünde oluşan değişikliklerin göz önüne alınmaması, ayrıca işletmenin üretim gücünü korumak için kardan hiçbir indirim yapılmamış olması, bu yöntemin en sakıncalı taraflarını oluşturmaktadır⁷⁶.

⁷⁶ AKDOĞAN, a.g.c., s.60.

3.5.2. Sermayenin Satın Alma Gücü Olarak Korunması

Bu yaklaşımda amaç, dönem başı sermayesinin satın alma gücünü aynen korumaktır. Bu nedenle finansal raporlarda yer alan kalemlerin paranın dönem sonu satın alma gücüne göre ifadesi öngörülmektedir. Söz konusu yaklaşımda dönem karı, işletmenin dönem başındaki öz sermayesinin satın alma gücünü aynen korumak koşulu ile dönem içerisinde dağıtabileceği kar miktarıdır. Başka bir deyişle, aynı satın alma gücüne sahip para birimi ile belirtilmiş dönem sonu öz sermayesiyle, dönem başı öz sermayesi arasındaki olumlu farktır. Sermayenin satın alma gücü olarak korunmasının uygulanışında iki seçenek söz konusudur. Ya gider ve gelir hesapları ile bilanço, paranın değerindeki değişmelere göre ayarlanarak, paranın satın alma gücüne göre belirtilecek biçimde düzenlenmekte, veya hesapların belirtilmesinde kullanılan ölçü birimi değiştirilmemekte birlikte, genel satın alma gücündeki değişiklikler; yalnızca öz sermayeyi düzeltmede göz önüne alınmaktadır⁷⁷.

Birinci seçenek, bu bölümde genel fiyat düzeyi muhasebesi başlığı altında özet olarak verilmiştir. Bu nedenle burada, nominal sermayenin korunması yaklaşımında vermiş olduğumuz örnekten yararlanarak, ikinci seçeneğe göre sermayenin satın alma gücünün korunması yaklaşımında, karın ne olacağını hesaplamaya çalışalım.

Dönem başı özsermaye (Tarihi Maliyetlerle)	1.100.000.-TL
Dönem Sonu Özsermaye (Tarihi Maliyetlerle)	2.040.000.-TL
Dönem içerisinde fiyat indekslerinde oluşan artış oranı % 20'dir.	

Buna göre, dönem başı öz sermayesinin % 20 fiyat artışları karşısında, satın alma gücünü korumak için gerekli karşılık miktarı; $1.100.000 \times 0,20 = 220.000$.-TL olacaktır. Bu tutarın dağıtılmayıp, yedek olarak işletmede tutulması gerekmektedir. Dönem karı;

Tarihi Maliyetlerle Saptanmış Kar	940.000.-TL
Dönem başı öz sermayesinin satın alma gücünü korumak için ayrılan karşılık	<u>(220.000.-)TL</u>
Dönem Karı	720.000.-TL

olacaktır. Başka bir deyişle, dönem başı öz sermayesinin bugünkü parayla belirlenmesi; $1.100.000 + 220.000 = 1.320.000$.-TL olacağından, dönem sonu öz sermayesi ile dönem başı öz sermaye arasındaki fark $2.040.000 - 1.320.000 = 720.000$.-TL olacaktır. Konunun niteliğini belirtmek bakımından burada yalnızca, öz sermayenin ayarlanması üzerinde durulmuştur⁷⁸.

⁷⁷ AKDOĞAN, a.g.e., s.60.

⁷⁸ Burada tüm kalemlerin ayarlanması gerekmektedir. Daha geniş bilgi için Nalan Akdoğan'ın adı geçen eserinin üçüncü bölümüne bakınız.

Sermayenin satın alma gücü olarak korunması yaklaşımı öz sermayenin satın alma gücü olarak korunup korunmadığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca parasal kalemler üzerinden sağlanan genel satın alma gücü kazanç ve kayıpları (enflasyon kazanç ve kayıpları), göz önünde bulundurulduğundan; görüntü kazanç ve kayıpların elimine edilerek gerçek karın saptanmasına olanak vermektedir. Ancak işletmenin üretim gücünü koruyucu herhangi bir önlemin alınmaması ve karın bu amacı gerçekleştirecek herhangi bir karşılık ayrılmadan saptanmış olması, yöntemin eksik yönlerini oluşturmaktadır⁷⁹.

3.5.3. Sermayenin Üretim Gücü Olarak Korunması

Sermayenin üretim gücü olarak korunması yaklaşımında işletmenin amacı, başlangıçtaki üretim gücünü aynen korumaktır. Bu nedenle söz konusu yaklaşımda sermaye, işletmenin üretim gücünü belirlemektedir. Döneme ilişkin kar, dönem sonu üretim gücü ile dönem başı gücü arasındaki olumlu farktır. Başka bir deyişle kar, işletmenin mevcut aktif değerlerinin üretim gücünün aynen korumak koşulu ile dönem içerisinde elde edilen dağıtılabılır kazançlardır. Bu yaklaşımda üretim gücünden belirtilmek istenen nedir? Bu nasıl korunacaktır? Bu sorulara verilecek yanıtlar değişik olup, çeşitli seçenekler söz konusudur:

a. Üretim gücünü belirleyen, işletmenin sahip olduğu maddi aktif varlıklardır. Bu nedenle, maddi varlıkların üretim gücü olarak korunması gerekmektedir.

b. Üretim gücünü belirleyen, işletmenin sahip olduğu tüm varlıklardır. Söz konusu üretken varlıkların satın alma güçlerinin aynen korunması gerekmektedir.

c. Üretim gücünü belirleyen, işletmenin sahip olduğu varlıkların işletmeye katkı değeridir. Bu nedenle üretim gücünün korunması için varlıkların işletmeye katkı değerinin korunması gerekmektedir.

d. Üretim gücünü belirleyen, parasal duran aktif kalemler dışında kalan varlıklardır. Bu nedenle üretim gücü olarak bunların korunması gerekmektedir.

e. Üretim gücünü belirleyen, işletmenin sahip olduğu parasal olmayan varlıklar ile, parasal varlıklar ve kısa vadeli yükümlülükler farkının toplamıdır. Yani; Parasal Olmayan Varlıklar + (Parasal Varlıklar - Kısa Vadeli Yükümlülükler), üretim gücünü belirleyecektir.

f. Üretim gücünü belirleyen, işletmenin sahip olduğu maddi varlıklar ile net parasal kalemlerdir. Bu nedenle üretim gücü olarak bunların korunması

⁷⁹ AKDOĞAN, a.g.e., s.61.

gerekmektedir. Söz konusu seçenekleri ayrıntılı bir biçimde incelemek yararlı olacaktır⁸⁰.

3.5.3.1. Maddi Varlıkların Üretim Gücü Olarak Korunması

Bu yaklaşımda, işletmenin üretken varlıkları olarak yalnızca maddi varlıklar yani, maddi duran değerler ve stoklar esas alınmaktadır. Buna göre söz konusu varlıkların tükenmesi veya kullanılmaz hale gelmesi durumlarında, yenilenmelerine olanak verecek karşılığın kardan ayrılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda tarihi maliyet kavramından ayrılarak yenileme maliyeti anlayışına geçilmektedir. Yukarıda belirtilen maddi varlıkların yenilenmesi gerektiğinde, işletme bu yenilemeleri ek kaynaklara gereksinme duymadan karşılayabilmelidir. Söz konusu yaklaşımda korunması gereken sermaye, maddi aktif değerler olmaktadır. Buna göre dönem karı, belirtilen maddi varlıkların tükenmeleri veya yıpranmaları halinde, yerlerine yenisini koymaya olanak verecek karşılıkların dönem içerisinde elde edilen kazançlardan düşüldükten sonra geriye kalan dağıtılabilir tutarlardır.

Daha önce verilen örnekten yararlanarak, bazı yeni bilgilerin ışığında bu yaklaşımda karın ne olacağını görmeye çalışalım.

"Güneş Anonim Şirketi"nin maddi varlıklarının durumu aşağıdaki gibi olsun;

- 10 yıllık ömrü olan ve dönem sonunda 5 yaşını dolduracak olan makinenin maliyet değeri 1.000.000.-TL olup, normal amortisman yöntemine göre % 10 amortismanına tabidir.

- Makinenin dönem sonundaki fiyatı, dönem başı fiyatına göre % 50 oranında bir artış göstermiştir ve 1.000.000.-TL'dan 1.500.000TL'ye yükselmiştir.

- Dönem başında elde, tanesi 200.-TL'dan 2.000 adet (toplam 400.000.-TL değerinde) stok bulunmakta idi. Alış ve satışlar yıl boyunca yapılmış ve elde sürekli olarak aynı düzeyde stok bulundurulmuştur. Dönem sonundaki stok miktarı, dönem başındaki stok miktarı ile aynı büyüklükte (2.000 adet) olup, değeri 760.000.-TL'dır. Yıl içerisindeki alışlar ise toplam 3.000.000.-TL değerindedir. Dönem içerisinde satılan mal miktarı, dönem içerisinde alınan mal miktarıdır.

- Stok kalemlerinin alış fiyatlarında bütün yıl boyunca artışlar olmuş ve dönem sonundaki fiyatı, dönem başı fiyatının iki katına ulaşmıştır. Buna göre dönem içerisindeki ortalama alış fiyatı $(400 + 200) / 2 = 300$.-TL olduğundan, dönem içerisinde $3.000.000 / 300 = 10.000$ adet mal alınmıştır.

- Alış bütün yıl boyunca yapıldığına göre dönem sonu stok miktarı son iki

⁸⁰ AKDOĞAN, a.g.c., s.62.

ay içerisinde alınmıştır. Bu dönemde fiyatlar, önce 360.-TL'na son ayda da 400.-TL'na sıçramıştır. Buna göre söz konusu dönemde ortalama birim maliyeti; $(360 + 400) / 2 = 380$.-TL olmuştur. Dönem sonu stok tutarı $2.000 \times 380 = 760.000$.-TL'dir.

Bu verilere göre sermayenin üretim gücü korunmak istendiğinde, aşağıdaki gibi bir işlem yapılması gerekli olacaktır.

Dönem karının saptanmasında, stokların aynı düzeyde korunması gerekmektedir. Örneğimizde dönem başı stok miktarı ile dönem sonu stok miktarı aynı olmasına karşın, değerleri farklı olmaktadır. Oysa, dönem başındaki 400.000.-TL değerindeki 2.000 adet malı aynen koruyabilmek için, dönem sonunda 760.000.-TL'na gereksinim vardır. Bu nedenle, satılan malın maliyetinin, sermayenin nominal korunmasında olduğu gibi 2.640.000.-TL olarak değil 3.000.000 TL olarak hesap edilmesi gerekmektedir. Çünkü, tüketilen 10.000 adet malın yerine yenisini koymak için 3.000.000.-TL'na gereksinim vardır. Diğer taraftan, işletmede kullanılan makinenin maliyeti dönem başı değerine göre % 50 oranında bir artış göstermiş ve 1.500.000.-TL'na yükselmiştir. Bu yaklaşıma göre kardan söz edilebilmesi için, aktif varlığın geriye kalan ömrü için, yerine yenisini koymaya olanak verecek karşılığın, dönem sonunda ayrılması gerekmektedir. Bu durumda, 10 yıllık ömrü olan ve dönem sonunda 5 yaşını doldurmuş bulunan makinenin yerine yenisini koyabilmek için $1.500.000 / 2 = 750.000$.-TL tutarında karşılığın bugüne kadar ayrılmış olması gerekmektedir. Oysa, dönem sonundaki birikmiş amortisman tutarı $400.000 + 100.000 = 500.000$.-TL olmaktadır. Bu nedenle aradaki farkın, bu yaklaşıma göre gelirden düşülerek birikmiş amortismanlara eklenmesi gerekmektedir. Maddi varlıkların üretim gücünün korunması yaklaşımında, öz sermayenin satın alma gücünü korumak için ayrıca karşılık ayırmaya gereksinim yoktur. Bu yaklaşımda gelir tablosunun görünümü aşağıdaki gibi olacaktır.

SATIŞLAR	4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ	<u>(3.000.000.-)</u>
BRÜT SATIŞ KARI	1.500.000.-
DÖNEM GİDERLERİ	<u>(1.170.000.-)</u>
Amortisman Gid.	100.000.-
Makineleri Yenilemek İçin Ek Karşılık	250.000.-
Genel Giderler	<u>820.000.-</u>
DÖNEM KARI	<u><u>330.000.-</u></u>

Görüldüğü gibi bu yaklaşımda, belirtilen varlıkların yerlerine yenilerini koymak için gerekli karşılık ayrılmadığı sürece, hiçbir kazanç kar olarak nitelendirilmemektedir. Bu yöntem; işletmenin, maddi varlıklarını yenilemeye bir isteği olmadığı zaman veya mevcut maddi varlıkların başka bir modelle yenilenmesini arzulaması durumunda ya da işletmenin faaliyet konusunu değiştirmesi halinde, ne yapılması gerektiğini açıklamamaktadır⁸¹.

3.5.3.2. Varlıkların Satın Alma Gücü Olarak Korunması

Bu yaklaşımda üretim gücünün, işletmenin sahip olduğu tüm varlıklar tarafından belirlendiği kabul edilmekte ve işletmenin üretken değerlerinin korunması esas alınmaktadır. Varlıkların satın alma gücünün korunması yaklaşımında dönem karı, dönem başı bilançosunda yer alan varlıkların satın alma güçlerini, dönem sonunda aynen korumak koşulu ile dönem içerisinde elde edilen dağıtılabilir kazançlardır. Buna göre sermaye, söz konusu varlıkların dönem başındaki satın alma güçlerine göre ayarlanmış tutarlarıdır. Başka bir deyişle, aktif varlıklara yatırılmış olan paranın satın alma gücü olarak tanımlanmasıdır.

Bu yaklaşımda sorun, aktif varlıklara yatırılmış olan paranın satın alma gücünde ortaya çıkan değişikliklerin, nasıl ölçüleceği konusunun belirlenmesinde doğmaktadır. Para, duran değerlere ve stok kalemine yatırıldığına göre, pratik olarak; satın alma gücündeki değişikliklerin paranın yatırılmış olduğu duran değerlerin ve stokların fiyatlarındaki değişimlere göre ölçülmesi salık verilebilir. Buna karşın, parasal aktif varlıkların satın alma gücünün belirlenmesinde, genel fiyat indekslerinden yararlanılabilir. Bu değerlerin nerelere harcanağı kesin olarak bilinse dahi, parasal varlıkların satın alma gücündeki değişikliğin, geniş içerikli olan tüketim malları fiyat indeksleri ile ölçülmesi öngörülmektedir.

Bu yöntemde, işletmenin satın alma gücünün korunması için gerekli olan tutarın hesaplanmasındaki temel yaklaşım; işletmenin gelecekte de, şimdi olduğu gibi, aynı türdeki duran değerlere, stok kalemine yatırımlarını devam ettireceği ve üretim gücünü korumak için, aynı düzeyde parasal kalemlere gereksinme duyacağı varsayılmış olmasındandır.

İşletmenin üretim gücünün korunması hedef alındığına göre, parasal varlıklarında göz önünde bulundurulması zorunludur. Parasal varlıkların elde bulundurulmasına gereksinme vardır. Çünkü, bu varlıklar; mal ve hizmet alınmasında kullanılacaklardır. Bu değerlerin üretim gücü ise, onların satın alma güçleridir. Söz konusu varlıkların satın alma güçlerinde oluşacak

⁸¹ AKDOĞAN, a.g.c., s.63.

azalmalar, işletmenin üretim gücünde azalmasına neden olacaktır. Bu nedenle, parasal varlıkların dönem sonundaki üretim gücünü, dönem başındaki üretim gücüne eşit kılacak karşılıkların gelirlerden düşülmesi gerekecektir. Ancak bu durumda dönem karından söz edilebilecektir. Daha önce vermiş olduğumuz örneği, bu yaklaşıma uygulamamız gerekirse, dönem gelirlerinden aşağıdaki indirimlerin yapılması gerekecektir:

- Stoklara yapılmış olan yatırımın satın alma gücünü koruyabilmek için 360.000.-TL'na gereksinme vardır. Çünkü, dönem başında 2.000 adet malın maliyeti 400.000.-TL iken, dönem sonunda 2.000 adet malın maliyeti 760.000.-TL olmaktadır. Buna göre, $760.000 - 400.000 = 360.000$.-TL'lık bir karşılığın stoklar için ayrılması gerekecektir.

- Makinelerin değerinde % 50 oranında artış olmuş ve makinenin maliyet bedeli 1.000.000.-TL'ndan 1.500.000.-TL'na yükselmiştir. Bu durumda % 10 amortisman oranına göre ayrılması gereken amortisman tutarı $1.500.000 \times 0,10 = 150.000$.-TL'dır. Oysa, maliyet bedeli üzerinden ayrılan tutar 100.000.-TL'dır. Bu nedenle 50.000.-TL'lık ek tutarın makineler için ayrılması gerekmektedir.

- Parasal varlıkların dönem başı değerleri; kasa 120.000 + devlet tahvilleri 30.000 + alıcılar 250.000 = 400.000.-TL'dır. Genel fiyat indekslerindeki artış oranı % 20 olduğuna göre, ayrılması gereken karşılık; $400.000 \times 0,20 = 80.000$.-TL'dır. Bu durumda gelir tablosunun görünümü aşağıdaki gibi olacaktır:

SATIŞLAR		4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ		<u>(2.640.000.-)</u>
BRÜT SATIŞ KARI		1.860.000.-
DÖNEM GİDERLERİ		<u>(1.410.000.-)</u>
Amortisman Gid.	100.000.-	
Genel Giderler	820.000.-	
Karşılık Miktarı	490.000.-	
Makineler	50.000.-	
Stoklar	360.000.-	
Parasal Varlıklar	<u>80.000.-</u>	
DÖNEM KARI		<u><u>450.000.-</u></u>

Maddi varlıkların üretim gücü olarak korunması yaklaşımı ile tüm varlıkların satın alma güçlerinin korunması yaklaşımlarında, aslında stoklar açısından herhangi bir fark yoktur. Her iki yaklaşımda da bu varlık ögesi için özel fiyat hareketleri gözönüne alınmaktadır⁸². 360.000.-TL'lık fark birisinde

⁸² AKDOĞAN, a.g.e., s.66.

satılan mal maliyeti içerisinde, diğerinde ise ayrı kalem olarak gösterilmiştir. Makinelerde de aynı fiyat hareketleri gözönüne alınmakla birlikte, maddi varlıkların üretim gücünün korunmasında; yalnızca dönem amortisman giderinin değil, birikmiş amortismanlarında düzeltilmesi yoluna gidilmiş ve karşılık tutarı, 50.000.-TL yerine $(400.000 \times 0,50 + 50.000) = 250.000.-TL$ olmuştur. Oysa, tüm varlıkların satın alma gücünün korunması yaklaşımında, yalnızca dönemin amortisman gideri düzeltilmiştir. Ayrıca bu yaklaşımda, parasal varlıklardan oluşan değer kayıpları da göz önüne alınmıştır. Böylece, dağıtılabılır kar 450.000.-TL olarak saptanmıştır.

Yalnız, yukarıdaki örneğimizde dikkat edileceği üzere, parasal varlıklardan oluşan satın alma gücü azalışlarının saptanmasında, dönem başındaki parasal varlıklar toplamından hareket edilmiş ve dönem sonundaki parasal varlıkların gücünün bugünün parası ile belirtildiği varsayılarak, bu kalemler göz önüne alınmamıştır. Kısa dönem içerisinde parasal kalemlerde oluşan hareketler dikkate alınmamıştır. Oysa, genel fiyat düzeyi muhasebesinde parasal kalemlerden doğan satın alma gücü kazanç ve kayıplarının saptanmasında, bu hareketler de göz önünde bulundurulmaktadır.

Diğer taraftan, cari değer muhasebesi uygulamasında; varlıkların tamamının üretim gücü olarak korunması yaklaşımının benimsendiği durumlarda, parasal varlıklara ilişkin değer kayıpları saptanırken, dönem başı ve dönem sonu parasal varlıklar ortalamasından hareket edildiği görülmektedir. Yöntemler arasında karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla, yukarıdaki örneğimiz bu açıdan çözümlendiğinde, dönem karı değişecektir.

Dönem başı parasal varlıklar toplamı	400.000.-
Dönem sonu parasal varlıklar toplamı	<u>1.080.000.-</u>
	1.480.000.-

$$\text{Dönem ortalaması} = 1.480.000 / 2 = 740.000.-$$

Bu durumda % 20 fiyat artışlarına göre oluşan değer kaybı; $740.000 \times 0,20 = 148.000.-TL$ olacaktır ki, bu halde dönem karı;

Tarihi maliyetlere göre saptanan kar	940.000.-
Ayarlanan karşılıklar	
Makineler	50.000.-
Stoklar	360.000.-
Parasal varlıklar	148.000.-
	<u>(558.000.-)</u>
	<u>382.000.-TL</u> olacaktır ⁸³ .

⁸³ AKDOĞAN, a.g.c., s.66.

3.5.3.3. Varlıkların Firmaya Katkı Değerinin Korunması

Bu yaklaşım da, sermayenin, işletmenin aktif değerleri ile ilişkili olduğu esasına dayanmaktadır. Ancak, varlıkların işletmeye katkı değerlerinin korunması yaklaşımı; sermayeyi ne maddi varlıklara yapılan yatırım olarak benimsemekte ne de tüm varlıklara yapılan yatırımın satın alma gücü olarak görmektedir. Burada sermaye, varlıkların işletmeye katkı değerinin temel hesaplarda kullanılan ölçü birimi ile belirtilmiş tutarlardır. Buna göre dönem karı, elde edilen kazançlardan dönem içerisinde işletmenin varlık öğelerinin değerlerinden, tüketilen kısmın düşülmesinden sonra bulunan dağıtılabilir kazançlardır. Bu sermaye yaklaşımında, varlıkların işletmeye katkı değerinin saptanmasında güçlükler ortaya çıkabilmektedir. İşletmeye katkı değeri; yenileme maliyeti, net nakit değeri ve net bugünkü değer yöntemlerinin bir arada kullanımını içermektedir. Bir varlığın yenileme maliyeti, net nakit değeri ve net bugünkü değerden büyük olmadığı sürece işletmeye katkı değeri, yenileme maliyeti olmaktadır. İşletmenin varlıklarının işletmeye katkı değeri korunmadığı sürece bu yaklaşımda kardan söz edilemez⁸⁴.

Daha önce vermiş olduğumuz örnekten yararlanmak suretiyle söz konusu yaklaşımda karı saptamaya çalışalım: Örneğimizdeki varlıkların işletmeye katkı değerlerinin, yenileme maliyetleri olduğu varsayılmıştır. Bu durumda; dönem içerisinde tüketilen stokların işletmeye katkı değeri, onun yenileme maliyeti olacaktır ki bu tutar 3.000.000.-TL'dir. Satışların bütün yıla dağıldığı ve alışlardaki fiyat artışlarının bütün yıl boyunca geliştiği varsayıldığından, dönem içerisinde satılan malların satış anındaki cari alış fiyatları, söz konusu malların satılan mal maliyetini verecektir. Bu nedenle satılan malın maliyeti, dönem başı ve dönem sonu stoklarının aynı düzeyde olması nedeni ile (2.000 adet), dönem içerisindeki alışlar tutarına eşit olacaktır ki bu tutar, 3.000.000.-TL'dir. Stokların işletmeye katkı değerleri, yenileme maliyetleri olarak kabul edildiğinden, satılan malın maliyeti; maddi varlıkların üretim gücünün korunması yaklaşımındaki tutara eşit olmuştur. Aynı yaklaşımın, duran değerlerden olan makineye uygulanması halinde, makinenin işletmeye katkı değeri; onun yenileme maliyeti olan 1.500.000.-TL olacaktır. Bu durumda % 10 amortisman oranına göre amortisman tutarı olarak yalnızca 100.000.-TL ayrıldığına göre, ayrıca 50.000.-TL tutarında bir amortisman farkının kardan ayrılması gerekecektir.

Parasal varlıklara gelince, bunların ana hesaplarda nominal para birimi ile ifade edilmiş değerlerinde bir değişme olmayacağı varsayılmakta, dolayısıyla herhangi bir karşılık ayrılmasına gereksinme duyulmamaktadır. Nitekim, "tüm

⁸⁴ AKDOĞAN, a.g.c., s.67.

varlıkların satın alma gücünün korunması" yaklaşımı ile bu yaklaşım arasındaki ayrıcalık; birinde, parasal varlıkların satın alma güçlerinde oluşan farkların göz önünde bulundurulması, diğerinde ise, göz önünde bulundurulmaması noktasında toplanmaktadır. Aynı biçimde bu yaklaşımla "maddi varlıkların üretim gücünün korunması" yaklaşımının karşılaştırılmasında; söz konusu yaklaşımda, maddi varlıkların üretim gücünün korunması yaklaşımında olduğu gibi makinelerin yenilenmesi için 250.000.-TL'lik bir karşılığın ayrılmamış olduğu, yalnızca varlığın değerinden tüketilen kısmın esas alınarak 50.000.-TL'lik amortisman farkının gelirden düşüldüğü görülmektedir. İşletmeye katkı değerinin korunması yaklaşımında, gelir tablosunun görünümü aşağıdaki gibi olacaktır⁸⁵:

SATIŞLAR	4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ	(3.000.000.-)
BRÜT SATIŞ KARI	1.500.000.-
DÖNEM GİDERLERİ	(970.000.-)
Amortisman Gid.	100.000.-
Genel Giderler	820.000.-
Amortisman Farkı	<u>50.000.-</u>
DÖNEM KARI	<u><u>530.000.-</u></u>

3.5.3.4. Parasal Duran Varlıklar Dışında Kalan Varlıkların Üretim Gücü Olarak Korunması

Richardson Komitesi tarafından savunulan bu yaklaşımda işletmenin üretim gücünün belirlenmesinde parasal duran varlıkların göz önünde bulundurulmaması salık verilmektedir. Bunlara göre; parasal varlıkların üretim gücünün tartışılmasında, söz konusu varlıkların döner parasal değerler ve duran parasal değerler olarak ayrılması zorunludur. İşletmenin üretim gücünün korunmasında; parasal olmayan varlıklar yanında, parasal döner varlıkların da üretim gücünü koruyacak karşılıkların kardan ayrılması gerekmektedir. İşletmelerin yatırım amacı ile bazı girişimlerde bulunabileceği ve bu arada fonlarını duran parasal varlıklara (tahvillere vb.) yatırılabileceği kabul edilmektedir. Ancak bu girişimlerin ticari faaliyetlerden ayrılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre parasal duran varlıkların üretim gücünün, parasal döner varlıkların üretim gücünden farklı olduğu belirtilmekte ve parasal olmayan duran varlıklara yapılan yatırımla (örneğin arsa alımı için yapılan yatırımla), aynı özellikte olduğu vurgulanmaktadır. Arsanın üretim gücü, kullanımdan sağlanan yarara bağlıdır. Dolayısıyla nasıl ki arsanın

⁸⁵ AKDOĞAN, a.g.e., s.69.

fiyatında oluşan bir değişiklik kara yansıtılmayıp, sermaye koruma yedeklerine (yeniden düzenleme yedeklerine) yansıtılıyor ise, parasal duran varlıklar içinde aynı şeyin geçerli olması gerekmektedir. İşletme yatırımlarını duran parasal varlıklar üzerine yapmaya karar vermiş ve fonları bu yönde kullanmış ise, söz konusu duran parasal varlıkların üretim gücü; bu değerlere yatırılan sermayenin nominal para birimi ile ifade edilen tutarıdır. Her ne kadar söz konusu varlıkların cari fiyatları, kupon faiz oranlarının normal pazar oranına göre artıp eksilmesinden dolayı değişebiliyor ise de; bu durum onların yatırılmış para miktarı ile ilişkili olan üretim gücünü etkilemeyecektir. Sonuç olarak parasal duran varlıkların satın alma güçlerindeki değişikliklerin veya özel fiyat hareketleri ile ilgili değişikliklerin karla ilişkilendirilmesine gerek yoktur. Bu öğelerin cari değerleri ile değerlendirilmesi halinde, arada oluşacak farkın sermaye koruma yedeklerine alınması yeterlidir. Buna karşın parasal döner değerlerde oluşacak satın alma gücü farklarının, karla ilişkilendirilmesi önerilmektedir⁸⁶.

Bu yaklaşımda, stokların ve makinelerin tabii tutulacağı işlem, "varlıkların işletmeye katkı değerinin korunması" yaklaşımına benzemektedir. Buna göre, satılan mal maliyeti 3.000.000.-TL olurken, döneme ilişkin amortisman gideri de $100.000 + 50.000 = 150.000$.-TL olarak hesap edilmektedir. Ancak, satılan malın maliyeti 2.640.000.-TL gösterilip, aradaki fark olan 380.000.-TL ayrı olarak da gösterilebilir. Bazı uygulamacılar, satılan malın maliyetinde oluşan farkı açıkça görmek istediklerinden, bu tutarın ayrı olarak gösterilmesini daha doğru bulmaktadırlar. Kuşkusuz bu, sonucu değiştirmeyecektir.

Parasal döner varlıklarda oluşan kayıplar için ayrılacak karşılık tutarı ise, % 20 oranındaki genel fiyat artışlarına göre, yalnızca dönem başı verilerinden hareket edilirse; $370.000 \times 0,20 = 74.000$.-TL olacaktır. Dönem ortalamasından hareket edilmesi halinde ise; $(1.050.000 + 370.000) / 2 = 710.000$.-TL $\times 0,20 = 142.000$.-TL olacaktır.

Bu verilere göre gelir tablosunun görünümü aşağıdaki gibi olacaktır:

SATIŞLAR		4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ		<u>(3.000.000.-)</u>
BRÜT SATIŞ KARI		1.500.000.-
DÖNEM GİDERLERİ		(970.000.-)
Amortisman Gid.	100.000.-	
Genel Giderler	820.000.-	
Amortisman Farkı	<u>50.000.-</u>	
SATIN ALMA GÜCÜ KAYIPLARI		(142.000.-)
Döner Par. Var. Oluşan Değer Kaybı	<u>142.000.-</u>	
DÖNEM KAR		<u><u>388.000.-</u></u>

⁸⁶ AKDOĞAN, a.g.c., s.71.

3.5.3.5. Parasal Olmayan Varlıklarla, Parasal Varlıklar ve Parasal Kısa Vadeli Yükümlülükler Arasındaki Farkın Üretim Gücü Olarak Korunması

Bu yaklaşımda işletmenin üretim gücünü belirleyen öğelerin, parasal olmayan varlıklar ile parasal ve parasal kısa vadeli yükümlülükler arasındaki fark olduğu kabul edilmektedir. Gynther tarafından ileri sürülen bu yaklaşımda işletmenin üretim gücü olanaklarının, parasal olmayan varlıklar ile, parasal duran varlıklar ve işletme sermayesi toplamından oluştuğu belirtilmektedir. Kuşkusuz buradaki işletme sermayesi tanımı, parasal döner varlıklar ile parasal kısa vadeli yükümlülükler arasındaki farktır. Böylece Gynther, parasal kısa yükümlülüklerden doğan enflasyon kazançlarını da göz önüne almaktadır. Buna karşın parasal uzun vadeli yükümlülüklerden doğan satın alma gücü kazançlarının, üretim gücünde herhangi bir artış yaratmadığı bundan dolayı söz konusu kazançların dağıtılmasının üretim gücünde azalmalara yol açacağı ileri sürülmektedir. Kısacası bu yaklaşımda; parasal olmayan varlıkların ve parasal duran varlıkların korunması için, gerekli karşılık miktarının kardan düşülmesi önerilirken, parasal döner varlıklarda oluşacak kayıpların parasal kısa vadeli yükümlülüklerden dolayı sağlanacak kazançlarla karşılaştırılması ve kalanın karla ilişkilendirilmesi salık verilmektedir⁸⁷. Buna göre, daha önce vermiş olduğumuz örnekten yararlanmak suretiyle yapılması gereken işlemleri, aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Satılan malın maliyeti farkı 360.000.-TL olduğuna göre, satılan malın cari maliyeti $2.640.000 + 360.000 = 3.000.000$.-TL olacaktır.

- Makinelerin cari yenileme maliyeti 1.500.000.-TL olduğundan ayrılması gereken ek amortisman gideri $(150.000 - 100.000) = 50.000$.-TL'dir.

- Parasal duran varlıklara ilişkin satın alma gücü kayıpları; dönem ortalamasına göre: $(30.000 + 30.000) / 2 = 30.000 \times 0,20 = 6.000$.-TL

- Parasal döner varlıklar ile parasal kısa vadeli yükümlülükler arasındaki fark;

Dönem Başında	Dönem Sonunda
370.000.-	1.050.000.-
<u>(100.000.-)</u>	<u>(100.000.-)</u>
270.000.-TL	950.000.-TL

Dönem ortalaması = $(950.000 + 270.000) / 2 = 610.000$.-TL'dir. Bu durumda satın alma gücü kayıpları ise; $610.000 \times 0,20 = 122.000$.-TL olacaktır⁸⁸.

Buna göre gelir tablosunun görünümü aşağıdaki gibi olacaktır.

⁸⁷ AKDOĞAN, a.g.c., s.71.

⁸⁸ AKDOĞAN, a.g.c., s.73.

SATIŞLAR		4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ		<u>(3.000.000.-)</u>
BRÜT SATIŞ KARI		1.500.000.-
DÖNEM GİDERLERİ		(970.000.-)
Amortisman Gid.	100.000.-	
Genel Giderler	820.000.-	
Amortisman Farkı	<u>50.000.-</u>	
SATIN ALMA GÜCÜ KAYIPLARI		(128.000.-)
Parasal Duran Varlıklar	6.000.-	
Oluşan Değer Kaybı	<u>122.000.-</u>	
DÖNEM KARI		<u><u>402.000.-</u></u>

3.5.3.6. Parasal Olmayan Varlıklar ile Net Parasal Kalemlerin Üretim Gücü Olarak Korunması

Bu yaklaşım, maddi varlıkların tabii tutulacağı işlem açısından varlıkların işletmeye katkı değerlerinin korunması yaklaşımına benzemektedir. Yani dönem karının belirlenmesinde, satılan malın maliyeti saptanırken işletmeye katkı değerinden hareket edilmektedir. Örneğimizde bu değer, stoklar için yenileme maliyeti olan 3.000.000.-TL'dir. Ancak, satılan malın maliyetinde oluşan farkın açıkça görülmesi için, satılan malın maliyetinden ayrı gösterilmesinin bazı raporlarda benimsendiği görülmektedir. Bundan başka amortismanların maddi duran varlıkların yenileme maliyeti üzerinden ayrılması salık verilmekte, dolayısıyla tarihi maliyet üzerinden saptanan amortisman gideri ile cari maliyet üzerinden saptanan amortisman gideri arasındaki 50.000.-TL'lik amortisman farkının diğer yaklaşımlarda olduğu gibi kardan düşülmesi önerilmektedir. Bunlara ek olarak, ayrıca, net parasal kalemlerinde göz önünde bulundurulması salık verilmektedir. Buna göre, parasal varlıkların parasal yükümlülüklerden fazla olması durumunda, aradaki fark; uygun bir fiyat indeksi ile çarpılmak suretiyle, dönem karının saptanmasında bir indirim ögesi olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Buna karşın, parasal yükümlülüklerin parasal varlıklardan fazla olması durumunda ise; parasal net yükümlülüklerin, parasal net yükümlülüklerle öz sermaye toplamına olan oranı saptanır ve satılan malın maliyeti farkı ile amortisman farkının bu orana düşen payı hesaplanarak, "net parasal kalemler düzeltilmesi" biçiminde kara eklenir. Böylece, satılan malın maliyeti ve amortisman farklarının borçlanma yoluyla finanse edilen kısmı, kardan indirilmemiş olmaktadır. Örneğimizde net parasal varlıklar, net parasal yükümlülüklerden fazladır. Buna göre yapılacak işlem aşağıdaki gibi olacaktır:

Dönem başı parasal varlıklar	400.000.-
Dönem başı parasal yükümlülükler	<u>(300.000.-)</u>
	100.000.-

Dönem sonu parasal varlıklar	1.080.000.-
Dönem sonu parasal yükümlülükler	<u>(300.000.-)</u>
	780.000.-
Ortalama; (100.000 + 780.000) / 2 = 440.000.-TL	
% 20 enflasyon oranı uygulandığında; 440.000 x 0,20 = 88.000.-TL,	
kardan ayrıca indirilmesi gereken tutar olarak saptanmaktadır. Buna göre gelir tablosunun görünümü aşağıdaki gibi olacaktır:	
SATIŞLAR	4.500.000.-
SATILAN MALIN MALİYETİ	<u>(2.640.000.-)</u>
BRÜT SATIŞ KARI	1.860.000.-
DÖNEM GİDERLERİ	(920.000.-)
Amortisman Gid.	100.000.-
Genel Giderler	<u>820.000.-</u>
TARİHİ MALİYETLERE GÖRE FAALİYET KARI	940.000.-
FARKLAR	(410.000.-)
Satılan Malın Maliyeti	360.000.-
Amortisman Farkı	<u>50.000.-</u>
CARİ MALİYETLERE GÖRE FAALİYET KARI	530.000.-
NET PARASAL VARLIKLAR FARKI	<u>(88.000.-)</u>
CARİ DÖNEM KARI	<u>442.000.-</u>

Bu yaklaşım, gerek parasal varlıkları ve gerekse parasal yükümlülükleri göz önünde bulundurduğundan, işletmenin üretim gücünü koruyarak dönem karının saptanmasına olanak vermektedir. Böylece diğer yaklaşımların eksikliklerini büyük ölçüde gidermektedir. İşletmenin parasal varlıklarının parasal yükümlülüklerinden fazla olması durumunda; üretim gücünü aynen sürdürebilmesi için, parasal varlıkların parasal yükümlülükleri aşan kısmının her zaman elde bulundurulması zorunluluğu vardır. Bu nedenle belirtilen kısmın satın alma güçlerinde oluşacak azalmanın, göz önüne alınması çok doğaldır⁸⁹.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarla, enflasyon muhasebesine yön veren esasları, yani değerlendirme ilkelerini ve sermayenin korunması kavramlarına kısaca değindik. Enflasyon muhasebesinde, herhangi bir yöntem; bu iki esasın birleşiminden oluşacaktır. Ayrıca, hesapların; "parasal nominal değeri", "satın alma gücü değeri" ile belirtilmesine göre, her bir bileşimin iki ayrı biçimde uygulanması söz konusu olabilecektir. Örneğin; değerlemede "işletmeye katkı değeri", sermayenin korunmasında "maddi varlıkların üretim gücünün korunması" esaslarının benimsenmesi halinde; bu bileşim, hesapların belirtileceği ölçü birimine göre (paranın nominal değerine göre veya satın alma gücü değerine göre), iki farklı biçimde uygulanabilecektir.

⁸⁹ AKDOĞAN, a.g.c., s.75.

4. BÖLÜM

PARA DEĞERİNDEKİ DEĞİŞMELERİN MUHASEBEYE YANSITILMASINDA YENİDEN DEĞERLEME METODLARI

4.1. İNDEKS METODU İLE DEĞERLEME

İndeks yöntemi ile değerlemenin amacı; işletme varlıklarından zaman içinde para değerindeki değişimlerden dolayı meydana gelen farkları elimine etmek suretiyle işletmenin gerçek varlığının bulunmasını sağlamaktır.

İndeks yönteminin uygulaması, her zaman hesapların klasik muhasebe yönteminden başka bir yöntemle tutulmasını gerektirmez. Bu takdirde, tarihi maliyetle gösterilen işletme varlıklarının değeri, indekslere göre düzeltililerek, bilançonun düzenlendiği günün değeri bulunmuş olur.

İndeks yönteminin di,

- a. Genel fiyat indeksi kullanılarak yapılan değerlendirme;
 - b. Spesifik fiyat indeksi kullanılarak yapılan değerlendirme;
 - c. Geçinme indeksi kullanılarak yapılan değerlendirme
- olmak üzere üç çeşidi söz konusudur.

Bunlara kısaca değinmek, ayrı görüşleri belirtmek bakımından, daha açıklayıcı olacaktır⁹⁰.

4.1.1. Genel Fiyat İndeksine Göre Yapılan Değerleme

Bu yöntemin taraftarlarından birisi, dinamik bilanço tesorisinin kurucusu E. Schmalenbach'tır. Daha sonra, H. Sweeney de fiyat hareketlerinin işletme varlıklarına olan etkilerini gidermek üzere bilanço ve kar-zarar tablolarının, genel fiyat indeksleri vasıtasıyla düzeltilmesinde Schmalenbach'ın görüşüne katılmıştır. Bu görüş taraftarları, klasik muhasebe uygulamasından ayrılmayarak, yıl sonunda, bilanço ve kar-zarar tablolarında gerekli düzeltmeler için, ortak bir ölçü vasıtası olarak, sadece genel fiyat indekslerinin kullanılmasının amaca yardımcı olacağını savunurlar. Profesör Sweeney'den sonra aynı görüşü savunan Amerikan Diplomalı Kamu Muhasipleri Birliği araştırmalarının birinde, bu uygulamanın şöyle yapılmasını teklif etmiştir.

- Sabit varlıklar, genel fiyat indeksleri yardımıyla o günkü değere göre ayarlanırlar;

⁹⁰ Çiğdem SOLAŞ, Para Değerindeki Değişmelerin Muhasebe Yansıtılması, Doktora Tezi, İstanbul Matbaası, İstanbul 1974, s.20.

- Stoklar, yılın son üç ayının ortalaması alınmak suretiyle o günkü değere göre ayarlanırlar;
- Nakit, borç ve alacak nominal değerle ifade edildiğinden ayarlamaya tabi tutulmazlar;
- Amortismanlar, indekslere göre ayarlanırlar;
- Malın maliyetine katılan ham madde stoku, açılış ve kapanış günlerine göre, ortalama satın alma değeri hesaplanarak indekslere göre ayarlanır⁹¹.

Bu düzeltmeler sonucu mali tablolarında fiyat hareketlerinin etkisi giderilmiş olur.

Bu düzeltmelerin;

- Zaman içindeki enflasyonist veya deflasyonist etkileri yok etmek ve böylece karşılaştırılabilirliği sağlamak;
- İşletmenin üretim gücünü, cari ekonomik düzen içinde analiz edebilmek;
- Yönetime, ücret, fiyat, temettü ve genişleme planlamalarında da yardımcı olabilmek;
- Yönetimin yeterliliğini kontrolde yardımcı olabilmek;
- Ortakların işletmeye yapmış oldukları yatırımın satın alma gücünü koruyabilmek;
- Hükümete, yapmış olduğu uzun vadeli ekonomi politikasını kontrol etmeye yardım edebilmek;
- Topluma, enflasyonist kar, fiyat ve temettüler hakkında bilgi verebilmek; gibi çeşitli amaçlarla yapıldığı söylenebilir.

Genel fiyat indeksinin yukarıda belirtilen amaçlarla kullanılmasının başlıca nedeni, bütün işletmelere uygulanabilirliği olan ortak bir ölçü birimi olması gösterilmektedir. Genel fiyat indeksinin, bütün işletmelere uygulanmasının işletmelerde bir tektiplik sağlayacağı, böylece, karşılaştırmaların daha kolay yapılacağı ve objektiflikten uzaklaşmayacağı ileri sürülmektedir⁹².

4.1.2. Spesifik Fiyat İndeksine Göre Yapılan Değerleme

Spesifik fiyat değişmelerinden, bir tek maddenin, belirli bir aktifin veya aktif grubunun fiyat hareketleri anlaşılır. Bu fiyat hareketleri genellikle arz ve talep değişmelerinin sonucunda meydana gelirler ve fiyatlar genel seviyesindeki değişmelere paralel olabileceği gibi, tamamen aksi yönde de olabilirler. Bu bakımdan, fiyatlar genel seviyesindeki değişmeler düzeltilmediği takdirde, spesifik fiyat hareketlerinin kendiliğinden düzeleceği düşünülmemelidir. Bir ekonomide

⁹¹ SOLAŞ,a.g.c., s.21.

⁹² SOLAŞ,a.g.c., s.21.

her iki çeşit fiyat hareketi bir arada olabilir. Bunun böyle olduğunu, bu konuda yapılmış ampirik çalışmalar göstermektedir. Spesifik fiyat hareketleri, spesifik fiyat indeksleri ile ölçülebilirler. Spesifik fiyat indeksinin kullanılmasını, organik bilanço teorisi ile Profesör Schmidt teklif etmiştir⁹³.

Bu görüş taraftarları, işletmenin varlığının korunmasını, ortakların çıkarlarının korunmasından daha önemli buldukları için, işletmenin fiziki sermayesinin korunmasına yardım edecek olan spesifik fiyat indekslerinin kullanılmasını savunurlar. Mali raporların düzeltilmesinde, spesifik fiyat indekslerinin kullanılması;

a. Yönetime,

- Mevcut işletme varlığının kullanılmasını planlamak,
- İşletme departmanlarının ve makinelerinin karşılaştırılabilmesini sağlamak,
- Sigorta amacı ile değerlendirme yapabilmek,
- Sabit varlıkları korumak için yapılan masrafların standartlarını tesbit etmek,
- Temettü politikasını belirlemek,
- Sabit varlıkların yenileme zamanını mali açıdan tesbit edebilmek,
- Geçmişte verilmiş kararları değerlendirebilmek,
- Kaynakların tahsisini temin etmek,
- İşletmenin kontrat, genişleme ve makine tahsisi kararları almasında yardımcı olmak,

b. Ortaklara ve kredi verenlere, işletmenin gerçekleştirilebilir değeri hakkında bilgi vermek,

c. Bütün gider ve gelirleri, belirli bir zaman noktasında aynı satın alma gücüne sahip para birimi ile göstermek,

d. Gerçek kar ile hayali karı birbirinden kesin çizgilerle ayırabilmek,

e. Yenileme için gerekli nakit miktarını tesbit etmek,

f. İşletmeye ait doğru kararlar alabilmek (bu kararların çoğu tahmine ve özel fiyat hareketlerine bağlıdır),

g. Yönetime, kar ve zararı gerçek (actual) maliyet ve fırsat (opportunity) maliyeti üzerinden tesbitini temin etmek (yönetim kararlarında tarihi maliyetin rolü çok fazla değildir),

h. Fazla vergi ve temettü ödemeyi önleyerek, işletmenin tüketim kapasitesinin korunmasını sağlamak,

ı. Toplum ve çalışanlara, yöneticilerin, temettü, ücret ve fiyat politikalarında yanlış anlamaları önleyecek, gerçek bilgileri

verebilmek, amacıyla tavsiye edilmektedir⁹⁴.

⁹³ SOLAŞ,a.g.c., s.21.

⁹⁴ SOLAŞ,a.g.c., s.22.

Konunun daha iyi açıklanabileceği düşünülerek genel ve spesifik fiyat indeksleri ile klasik yöntemin uygulanmasında, aradaki farkların daha iyi görüleceği düşünülerek, aşağıdaki örnek verilmiştir.

Bir işletme 10.000.000.-TL'lik bir sermaye ile mal alıp satmaktadır. Örneğin, 10.000.000.-TL'na aldığı malın yeniden tedarik değeri 15.500.000.-TL iken (spesifik fiyat indeksi 100'den 155'e yükselmiştir) bu malı 20.000.000.-TL'na satılmıştır. Bu sırada genel fiyat indeksi de 100'den 120'ye yükselmiştir. Bu durumda, işlemin tarihi maliyet, genel ve spesifik fiyat indekslerine göre durum incelenirse, görüleceği gibi; klasik yöntemde işletme varlıklarının değeri, fiyatların değişmesine rağmen, aynı kaldığı halde, geliştirilmiş yöntem olan genel fiyat indeksine göre yapılan düzeltmeden, işletme varlıkları, devre içinde ve satış yapılmadan önce değeri 12.000.000.-TL görülmekte ve cari piyasa değeri 15.500.000.-TL olduğu için 3.500.000.-TL bir değer artışı olduğu hesaplanabilmektedir. Devre sonunda ise mal 20.000.000.-TL'na satıldığından, genel fiyat indeksine göre malın değeri 12.000.000.-TL olduğundan kar 10.000.000.-TL değil, 8.000.000.-TL olarak gösterilecektir.

Spesifik fiyat indeksi kullanıldığı takdirde ise; devre içinde malın değeri, cari piyasa değeri olan 15.500.000.-TL'dir, 5.500.000.-TL bir değer fazlası vardır; buna enflasyon karşılığı da denilebilir. Devre sonunda satış yapıldığı zaman ise, malın cari piyasa değeri 15.500.000.-TL yükselmesinden dolayı gerçek karı 10.000.000.-TL olmayıp 4.500.000.-TL olduğu görülür.

Birinci durumda, yani klasik muhasebe yöntemi ile tutulan muhasebede, işletmenin değerleri, fiyat hareketlerine rağmen değişmeyip aynı kaldığı gibi, fiyat hareketlerinden meydana gelen değer artışı da, realizasyon prensibine aykırı olduğu için gösterilmez. Bunun sonucu olarak da kayıtlar kar 10.000.000.-TL gösterilir. Halbuki genel ve spesifik fiyat indeksleri yöntemlerinde, hem değer artışı görülebilir, hem de kar gerçeğe uygun olarak hesaplanır. Ancak, genel ve spesifik fiyat indeksleri yöntemleri da, daha önce yapılan açıklamalarda belirtildiği gibi, çeşitli nedenlerle birbirinden ayrılır. Bununla beraber her iki yöntem de fiyat hareketlerini giderecek yeteneğe sahip bulunmaktadır.

4.1.3. Geçinme İndeksi Kullanılarak Yapılan Değerleme

Bu yöntemin taraftarları, genel ve spesifik fiyat indeksi yerine geçinme indeksi kullanılarak fiyat hareketlerinin muhasebeye yansıtılmasını teklif ederler. İngiliz Fermanlı Muhasipler Enstitüsünün fiyat hareketleri ile ilgili olarak yapmış olduğu bir araştırmada, geçinme indekslerinin kullanılması önerilmektedir⁹⁵.

⁹⁵ SOLAŞ,a.g.c., s.26.

4.2. İKAME DEĞERİ İLE DEĞERLEME

İkame değeri ile değerlendirme, muhasebede aşırı bir akım olarak, klasik muhasebe yöntemi ile değerlemenin terk edilmesini, onun yerine ikame değerinin kullanılmasını öngörür.

Bu yöntemin temeli; işletmenin gelecekte aktif varlıklarını yenileyebilmek üzere kar ve zarar hesabından yenileme fonu olarak belirlenen bir fonun ayrılmasıdır. İkame değeri yöntemi özellikle, para değerinde düşme olduğu zamanlarda önem kazanmaktadır. Bunun belli başlı nedenleri aşağıda kısaca açıklanmıştır:

a. Sabit değer kullanılma süresi sona erdiği zaman, ayrılmış bulunan amortisman karşılığı, para değerinde meydana gelen düşmeler nedeniyle, söz konusu sabit değeri yenilemeye kafi gelmemektedir. Bu aksaklıkları gidermek amacıyla ikame değeri ile değerlendirme yöntemi uygulanır. Bu yöntem göre, sabit değer için ayrılacak amortisman, sabit değer tarihi maliyeti üzerinden olmayıp, ileride ne olacağı tahmin edilen yenileme değerinin üzerinden ayrılır.

b. Kar ve zarar tablosunda gelir ve giderler aynı değerde para birimi ile ifade edilmedikleri takdirde, elde edilen sonuçların gerçeği göstermeyeceği açıktır. Bu nedenle gider kalemlerinden bir tanesi olan yıllık amortisman giderlerinin de gelirlerin ifade edildiği para değeri ile gösterilmesi gerekmektedir. Bunun için yapılacak düzeltme işlemi, sabit varlığın yenilenmesi gereken zamandaki değeri tahmin edildikten sonra tesbit edilecek bu yeni değer üzerinden amortisman ayırmak suretiyle yapılır. Diğer gider kalemleri de aynı şekilde ayarlamaya tabi tutulurlar⁹⁶.

İkame değeri ile değerlendirme yöntemi klasik muhasebe teorisinden tamamen ayrılır. Aşırı bir görüş oluşu da buradan gelmektedir. Bu yöntem muhasebeye ekonomik değeri ve işletmenin satın alma gücünün korunmasını sağlayacak çözümleri getirmektedir.

İkame değeri ile değerlendirme yönteminde, sabit varlığın ileride ne olacağının tahmini gerektiğinden, ekonomik değerlendirme yöntemlerinin kullanılması zorunlu olmaktadır.

Örneğin, bir işletme 1.000.000.-TL değerinde bir makineye sahiptir. Enflasyon dolayısıyla, paranın değerinde meydana gelen % 50 oranındaki düşüş, işletmenin aynı makineyi satın alabilmesi için $200 / 100 \times 1.000.000 = 2.000.000.-TL$ 'na ihtiyaç duymasına neden olacaktır.

Şayet para değerinde düşme olmasaydı, 1.000.000.-TL'lık makine her yıl 100.000.-TL amortisman ayrılarak 10. yıl sonunda yenilebilirdi. Fakat yukarıda belirtildiği gibi, fiyatlar % 100 yükseldiğinden 10. yıl başındaki 900.000.-TL'lık fon 2.000.000.-TL'lık makineyi yenilemeye yeterli

⁹⁶ SOLAŞ,a.g.c., s.26.

olmayacaktır. Bu sakıncayı önlemek için 10. yıl sonunda makinenin ikame değerinin ne olacağı önceden tahmin edilir ve ona göre bir fon ayrılırsa, bu sakınca önlenmiş olacaktır. Fakat, her zaman için bu çok kesin bir yol değildir. Değer tahmininde yanılgılar olabileceği gibi teknik değişimler de yenilemeye etki edebilir. İkame değeri ile değerlemenin önemini çeşitli açılardan aşağıdaki gibi belirtebiliriz:

a. İşletmelerin Temettü Politikaları Yönünden İkame Değeri ile Değerlemenin Önemi: Kar, ikame değeri üzerinden hesaplandığında, yenileme fonlarının temettü olarak dağıtılmasına engel olur. Halbuki, tarihi maliyet fiyatı ile değerlemede ayrılan yenileme fonları, farkına varılmadan dağıtılabılır.

b. Sermaye Yatırımı Yönünden İkame Değeri ile Değerlemenin Önemi: Faaliyet dönemi sonundaki kar, yatırılan sermayenin çalıştırılması sonucu elde edilen bir fazlalık olduğuna göre, sermaye miktarı ile oranlanarak yeterli veya yetersiz olduğu ölçülmediği sürece elde edilen bilgilerin yeterli olamayacağı açıktır. Karın sermayeye oranı, yatırım yapanlar ve yöneticiler için çok önemlidir. İşletmenin başarısı çoğunlukla bu orandan anlaşılır. Şayet ikame değeri ile gösterilmemiş bir sermayenin ve karın, günün değerini ifade ettiği ileri sürülemez.

c. Satış Fiyatının Tesbiti Yönünden İkame Değeri ile Değerlemenin Önemi: Mamulün maliyeti, ikame değeri ile tesbit edildiği takdirde, gider ve gelir aynı değerle ifade edildiğinden, piyasa rekabet şartları kolaylaşacaktır.

d. Üçüncü Şahıslar Yönünden İkame Değeri ile Değerlemenin Önemi: Sonuç olarak elde edilen kar, üçüncü şahıslar tarafından, ikame değeri ile elde edilmiş olduğu bilindiğinden, işletme hakkında değerlendirme daha realist bir açıdan yapılabilecek ve üçüncü şahıslar, işletme hakkında tahminler yürütmek yerine gerçek bilgilere sahip olabileceklerdir⁹⁷.

4.3. CARİ PİYASA DEĞERİ İLE DEĞERLEME

Cari piyasa değeri ile değerlemede maliyet, satışın yapıldığı günde stokların maliyetine alınan gider unsurlarını, satışın yapıldığı gündeki cari piyasa değerine göre göstermek suretiyle hesaplanır. Kullanılan stokların değeri satışın yapıldığı gündeki piyasa değerine göre, satışın yapıldığı günde satın alındığı farz edilerek o günkü değeri üzerinden sabit değerlerin amortismanı ayrılır. Böylece cari piyasa değeri ile değer elde edilmiş olur.

Cari piyasa değeri ile değerlemenin ikame değeri ile değerlemeden ayrıldığı nokta, ikame değeri ile değerlemede, yalnız cari devre için fon ayrılmayıp, geçmiş yıllar için de fiyat farkı fonu ayrılmasıdır. Halbuki cari piyasa değeri ile

⁹⁷ SOLAŞ,a.g.c., s.27.

değerlemede, yalnız o devrenin cari piyasa değerine göre fon ayrılır; geçmiş yıllar için ayrılan amortisman fonu düzeltilmez. Tarihi maliyetle elde edilmiş değer cari piyasa değeri ile elde edilmiş değere yükseltilir ve onun üzerinden de amortisman ayrılır. Meydana gelen değer farkı bir fon hesabına alınır.

4.4. 15 YILDA FİYATLAR NEREDEN NEREYE GELDİ?

	<u>25.01.1980</u>	<u>25.01.1995</u>	<u>ARTIŞ KATI</u>
ABD Doları	70.0	41.000.-	585
Tüpgaz (küçük)	33.0	41.000.-	1.242
Benzin (Normal)	31.4	23.480.-	747
Motorin	19.3	16.640.-	862
Yeni Rakı (70cc)	280.0	150.000.-	535
Maltepe (Kısa)	25.0	15.000.-	600
Kibrit	1.0	1.000.-	1.000
Elektrik (konut)	5.0	2.177.-	435
Banliyo Tren	10.0	10.000.-	1.000
Dolmuş (B.Köy-Taksim)	4.0	30.000.-	7.500
Vapur (Şehir hatları)	10.0	15.000.-	1.500
Gazete Kağıdı	40.0	20.000.-	500 ⁹⁸

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi belirli bir dönemdeki fiyat hareketlerinin tesbitinde indeksler pek yeterli olmamaktadır. Aynı ekonomi içinde, aynı zaman kesitinde elektrik fiyatları 435 kat artmasına karşılık, dolmuş ücretleri 7.500 kat artmıştır. Bu seçtiğimiz örneklerin farklı mallar yada hizmetler olduğunu ileri sürdüğünde dahi, aynı kategoriye (türe) giren mallarda da fiyat hareketlerinden eşit şekilde etkilenmedikleri görülmektedir. Örneğin benzin fiyatları son 15 yılda 747 kat artmış olmasına karşılık, motorin fiyatları aynı dönem içinde 862 kat artış göstermiştir. Bu açıklamalar ve tablo şunu göstermektedir: Belirli bir varlığı değerlemede, genel olarak saptanmış olan indeks katsayıları tüm ekonomi için geçerli olabilirken, ekonomi içinde mikro düzeyde yer alan işletmelerin para değerindeki değişmelerden, ne derecede etkilendiğini göstermede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle sözü edilen katsayı yöntemlerinde genel tesbitlerin yanında özel (spesifik) tesbitlerin yapılmasının daha gerçekçi ve anlamlı olacağı açıktır. Ancak spesifik fiyat indeksleri hali hazırda bulunmadığı yada değerlendirilmek istenen mal yada hizmetlerin bu spesifik fiyat indekslerinde yer almaması halinde buna yakın malların (aynı endüstri malı, ikame malı ve bunun gibi benzerlikler yardımıyla) katsayıları ile değerlendirilmesi bizce daha gerçekçi ve bilgi üretme açısından daha tatmin edici olacaktır. Ancak spesifik fiyat indeksleri olmadığı zamanlarda genel fiyat indekslerinden faydalanılabılır.

⁹⁸ Yeni Yüzyıl Gazetesi, Ekonomi Sayfası, 25 Ocak 1995 Çar., s 8.

5.BÖLÜM

STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

5.1. SABİT DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

5.1.1. Sabit Değerle (Standart Maliyet) Değerleme Yöntemi

Sabit fiyatla değerlendirme yönteminde, ambardan üretime sevk edilen hammadde ve malzemelerin tümü belirli bir süre tek bir fiyatla başka bir deyişle sabit bir fiyatla değerlendirilir. Dönem sonlarında sabit fiyatla, gerçek fiyatlar arasındaki farklar ilgili yevmiye kayıtları ile kapatılır. Sözü edilen sabit fiyatlar ise; standart fiyat ve tahmini fiyat olmak üzere iki farklı şekilde saptanabilir. Tahmini fiyatlar tamamıyla standart maliyet sistemine geçmemiş işletmelerde kullanılabilir. Tahmini fiyatların belirlenmesinde geçmişteki fiyatlar gözönüne alınır, geleceğe ilişkin sezgilerle birlikte bir çeşit ortalama fiyat tespiti yapılır. Standart fiyatlar ise, piyasa fiyatlarında gözönüne alınarak bilimsel ilke ve yöntemlere dayalı olarak belirlenirler. Örneğin belirli bir hammaddeye ait standart fiyatın 3.500.000TL/kg. olarak belirlendiği bir işletmede söz konusu hammaddeden 50 kg. üretime sevk edildi ise, sevk edilen hammaddenin standart maliyeti $3.500.000\text{TL} \times 50 \text{ kg.} = 175.000.000\text{TL}$ olarak belirlenecektir⁹⁹.

Yöntemin avantajları;

Yöntemin uygulanmasında üretime sevk edilen hammadde ve malzemelerin sevklerinin tek bir fiyat üzerinden yapılması nedeniyle bu yöntem hesaplama kolaylığı (basitleştirme) ve maliyetleri kontrol imkanı sağlamaktadır.

Yöntemin dezavantajları;

Yöntemin sağlıklı çalışması için zaman içinde belirlenen sabit fiyatların gözden geçirilmesi sabit fiyatlarla gerçek fiyatlar arasında önemli farklar olduğunda sabit fiyatların (maliyetlerin) düzeltilmesi gerekir. Aynı zamanda sabit maliyetlerin belirlenmesi ve güncel tutulması işlemleri bazı işletmeler için aşırı zaman alıcı ve maliyetli gelebilir¹⁰⁰.

⁹⁹ Ali KARTAL, Maliyet Muhasebesi, Anadolu Üniversitesi Ya. No.792, Açıköğretim Fakültesi Ya.No.402, Etam AŞ, Ekim 1994, s.54.

¹⁰⁰ KARTAL, a.g.e., s.55.

5.1.2. Belirli İş Partilerine Göre Değerleme

Büyük tip mallar (örneğin kamyon, otomobil, motor vbg. mallar) için rahatlıkla uygulanabilen maliyet anlayışıdır. Bunda satışlar doğrudan doğruya satılan malın ait olduğu partinin, açıkça bilinebilen maliyetleri ile değerlendirilir. Kalan stoklar da hangi partiden ise o partinin maliyetleri ile değerlendirilir¹⁰¹.

Bu yöntemde, her bir hammadde ve malzemenin satın alınmasından üretimde kullanımı dahil (ya da satışı) tüm fiziksel akışlarında alış maliyetleri ile ilişkisinin sürdürülmesi gerekir. Başka bir deyişle bu yöntemde, hammadde ve malzemelerin alış maliyetleri, ilgili hammadde ve malzemenin kullanıldığı belirli iş birimleriyle doğrudan ilişkilendirilir.

Bu yöntemin uygulanmasında başlıca iki yol vardır. Bunlardan biri, satın alınan herbir hammadde ve malzemenin üzerine maliyetini gösteren bir kart koyarak, hammadde ve malzemeler hangi ürünün üretiminde kullanıldıysa satın alındığı maliyet değeri üzerinden ilgili ürün ile ilişkilendirmektir. Diğeri ise, değişik fiyatlardan satın alınan hammadde ve malzemelerin ambarda ayrı ayrı yerlere konulması ve bu şekilde kullanıldığı ürünlerle ilişkilendirilmesi olmaktadır. Yöntem, otomobil, kamyon, uçak, gemi gibi büyük birimlerden oluşan ya da özel olarak satın alınan hammadde ve malzemelerin üretime gönderilmesinde kullanılabilir. Örneğin, bir uçak üretim işletmesinde, her bir uçak farklı bir maliyete ve teşhis (tanıtım) numarasına sahiptir. Aynı zamanda herbir uçağın üretiminde kullanılacak radar sistemleri, otomatik kumanda sistemleri vb. sistemlerin muhtelif çeşitleri vardır. Belirli teşhis numarası olan bir uçağın üretiminde kullanılan radar sistemi, otomatik kumanda sistemleri vb. sistemlerin maliyetlerini pratik ve mantıklı bir şekilde ayrı ayrı izleme olanağı olabilecektir. İşte bu ve benzeri işlerde belirli iş partilerine göre değerlendirme yöntemi kullanılabilir¹⁰².

5.2. ORTALAMALAR - ORTALAMA DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

Bu tür değerlemede, dönem başı stokları ve girişler için belirli bir dönem içinde ortalama değer-fiyat saptanır. Bu saptanan fiyatla dönem sonu stokları ve çıkışları değerlendirilir.

Alman Ticaret Kanunu 240. Kesim 4'e göre, aynı türden varlıklar-stoklar bir grupta toplanır ve hareketli-dalgalandan ortalama değerle değerlendirilir¹⁰³.

Bu değerlendirme yönteminde üç yöntem kullanılmaktadır. Bunlar basit

¹⁰¹ PEKER, a.g.c., s.82.

¹⁰² KARTAL, a.g.c., s.56.

¹⁰³ Mehmet ÖZKAN, Stok Değerleme Yöntemleri, Vergici ve Muhasebeci ile Diyalog Dergisi, Yıl.8, S.1992/6 (İstanbul 1992), s.36.

aritmetik ortalama, tartılı ortalama ve hareketli ortalama yöntemleridir.

5.2.1. Basit Aritmetik Ortalama Yöntemi

Her partinin, birim başına maliyetini belirten rakamlar toplanır, toplam parti adedine bölünerek ortalama birim maliyet bulunur.

Bunu şöyle formüle edebiliriz:

$$\text{Basit Aritmetik Ortalama} = \frac{\text{Birim Fiyatlar Toplamı}}{\text{Parti Adedi}}$$

ÖRNEK:

Örnek işletmemizin 1993 yılına ilişkin stok bilgileri aşağıdaki gibidir:

1. Dönem başı stokları 3.000 birim olup birim fiyatı 4.000.-TL'dir.
2. 05.01.1993 tarihinde 5.000 birim mal 5.000.-TL'dan satın alınmıştır.
3. 07.01.1993 tarihinde 500 birim imalata gönderilmiştir.
4. 01.02.1993 tarihinde 1.000 birim imalata gönderilmiştir.
5. 06.03.1993 tarihinde 2.000 birim imalata gönderilmiştir.
6. 03.04.1993 tarihinde 2.000 birim mal 7.000.-TL'dan satın alınmıştır.
7. 08.05.1993 tarihinde 2.500 birim imalata gönderilmiştir.
8. 05.07.1993 tarihinde 3.000 birim mal 9.000.-TL'dan satın alınmıştır.
9. 04.10.1993 tarihinde 2.000 birim mal 11.000.-TL'dan satın alınmıştır.
10. 09.10.1993 tarihinde 4.000 birim imalata gönderilmiştir.
11. 01.11.1993 tarihinde 2.000 birim imalata gönderilmiştir.
12. Dönem sonu stok mevcudu 3.000 birimdir.

Girişler

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
D.B.Mev.	3000	4.000	12.000.000.-
5.1.93	5000	5.000	25.000.000.-
3.4.93	2000	7.000	14.000.000.-
5.7.93	3000	9.000	27.000.000.-
4.10.93	<u>2000</u>	11.000	<u>22.000.000.-</u>
Toplam	15.000		100.000.000.-

Basit Ortalama Birim Fiyatı = Birim Fiyatlar Top. / Parti Sayısı

Basit Ortalama Birim Fiyatı = 36.000 / 5 = 7.200.-

Çıkışlar

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
7.1.93	500	7.200	3.600.000.-
1.2.93	1000	7.200	7.200.000.-
6.3.93	2000	7.200	14.400.000.-
8.5.93	2500	7.200	18.000.000.-
9.10.93	4000	7.200	28.800.000.-
1.11.93	2000	7.200	<u>14.400.400.-</u>
İmalata yüklenen maliyet			86.400.000.-

Kalanlar

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
7.1.93	7500	7.200	54.000.000.-
1.2.93	6500	7.200	46.800.000.-
6.3.93	4500	7.200	32.400.000.-
8.5.93	4000	7.200	28.800.000.-
9.10.93	5000	7.200	36.000.000.-
1.11.93	3000	7.200	<u>21.600.000.-</u>
Dönem sonu stok maliyeti			21.600.000.-

Bu yöntem matematiksel olarak büyük farklara neden olmaktadır. Örneğimizde bulunan birim fiyatını (7.200.-TL) uyguladığımızda toplamda 8.000.000.-TL gibi büyük bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu farkı yüzde ile ifade edersek % 8 sapma olmuştur ki bu oran oldukça farklı sonuçlara gidilebileceğini ifade demektir.

5.2.2. Tartılı (Dönemsel) Aritmetik Ortalama Yöntemi

Bu yöntemde ortalama maliyet, her yeni hammadde ve malzeme alımından sonra hesaplanmaz. Ortalama maliyetin hesaplanmasında hareketli ortalamadan farklı olarak belirli dönem (örneğin 1 aylık, 1 yıllık süre) belirlenir ve sadece belirlenen bu dönemler içinde ortalama maliyet hesaplanır. Bu durumda belirli bir ayın ortalama maliyetini hesaplayabilmek için ilgili ayın sonunu beklemek gerekecektir. Hesaplanan ortalama maliyet o ayın hammadde ve malzeme kullanımını dengelemek için kullanılabilirdiği gibi, sonraki ayın çıkışlarını değerlemek için de kullanılabilir¹⁰⁴.

Bu yöntemde, toplam maliyet, çeşitli partiler olarak girişi yapılmış (alınmış) malların tümünün sayısına bölünerek ortalama birim maliyeti bulunur. Böylece daha duyarlı ve doğru bir ortalama birim maliyet çıkarılmış

¹⁰⁴ KARTAL, a.g.c., s.57.

olur.

Bunu şöyle formüle edebiliriz:

$$\text{Tartılı Ortalama} = \frac{\text{Tutarlar Toplamı}}{\text{Miktarlar Toplamı}}$$

Gerek basit aritmetik, gerekse tartılı aritmetik ortalama yöntemi, para değerinde değişmelerin süreklilik niteliği kazandığı ekonomik ortamlarda, bu nedenle ortaya çıkan maliyet değişmelerini satılan malın maliyetine yansıtmada yeterli duyarlılığı gösteremez. Zira her ikisinde birim maliyetlerin hesaplandığı aralıklar arasındaki tüm girişleri para değerindeki değişmelerin yarattığı sorunların tamamen dışında, ortalama maliyeti bulma ilkesine uygun biçimde saptamaya çalışır.

ÖRNEK: Önceki yöntemde çözmüş olduğumuz örneği tartılı ortalama yöntemine göre çözelim:

Girişler

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
D.B.Mevcudu	3000	4.000	12.000.000.-
5.1.93	5000	5.000	25.000.000.-
3.4.93	2000	7.000	14.000.000.-
5.7.93	3000	9.000	27.000.000.-
4.10.93	<u>2000</u>	11.000	<u>22.000.000.-</u>
Toplam	15.000		100.000.000.-

Tartılı Ortalama Birim Fiyatı = Tutarlar Top. / Miktarlar Top.

Tartılı Ortalama Birim Fiyatı = 100.000.000 / 15.000 = 6666,67

Çıkışlar

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
7.1.93	500	6666.67	3.333.335.-
1.2.93	1000	6666.67	6.666.670.-
6.3.93	2000	6666.67	13.333.340.-
8.5.93	2500	6666.67	16.666.675.-
9.10.93	4000	6666.67	26.666.680.-
1.11.93	2000	6666.67	<u>13.333.340.-</u>
İmalata yüklenen maliyet			80.000.040.-

Kalanlar

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
7.1.93	7500	6666.67	50.000.025.-
1.2.93	6500	6666.67	43.333.355.-
6.3.93	4500	6666.67	30.000.015.-
8.5.93	4000	6666.67	26.666.680.-
9.10.93	5000	6666.67	33.333.350.-
1.11.93	3000	6666.67	<u>20.000.010.-</u>

Dönem sonu stok maliyeti

20.000.010.-

5.2.3. Hareketli (Sürekli) Aritmetik Ortalama Yöntemi

Bu uygulamada ise, ortalama maliyetler her parti mal stoktan çıkarken yinelenerek (tekrarlanarak) bulunur¹⁰⁵.

Bu yöntemde, her yeni hammadde ve malzeme alımından sonra yeni bir ortalama maliyet hesaplanır. Ortalama maliyetin hesaplanması için, son kalan değer son kalan miktara (ölçüye) bölünür. Hesaplanan ortalama maliyet değeri ile, bir sonraki hammadde ve malzeme alımına kadar, üretime sevk edilen hammadde ve malzemeler ile stokta bulunan hammadde ve malzemeler değerlendirilir¹⁰⁶.

Son iki paragrafta bu yöntemin tanımlanmasında iki ayrı yazar farklı tanımlar kullanmıştır. Birinci yazar ortalama değer hesaplanma zamanı olarak ambardan hammadde ve malzeme çıkışının olduğu zamanı ifade ederken, ikinci yazar ortalama değer hesaplanma zamanı olarak ambara hammadde ve malzemenin girişinin yani satın alınmasında olacağını ifade etmektedir. Bu farklı görüşlerden bizce doğru olanı ikinci yazarın görüşüdür. Çünkü stokların değerinde farklılaşmaya yol açan olay ambardan hammadde ve malzeme çıkışı değil, ambara farklı fiyatlarda ve farklı miktarlarda hammadde ve malzeme girişi olmasıdır.

Bu yöntem yukarıdaki belirtilenlere oranla daha çabuk ve bir bakıma daha doğru sonuçlar verir. Burada, yukarıdakinden farklı olarak temel felsefe, satılan (ya da üretime sokulan) her malın, satış (ya da üretimin başlangıç) anında maliyetini bulmaktır. Böylece faaliyet denetlenmesi daha duyarlı ve zamanında yapılmış olur. Ancak bu uygulamada hesap dönemi boyunca, mal giriş ve çıkışlarına da bağlı olarak birden fazla ortalama maliyet çıkar. Uygulaması, yukarıda belirtilen tartılı ortalamaya oranla daha zor olabilir. Büyük partiler halinde çıkışların yapıldığı iş kollarında uygulama olanağı vardır.

Giriş çıkışlar özenle izlenmek istenirse, hareketli tartılı aritmetik ortalama yönteminin fiyat hareketlerini yansıtırma konusunda daha da duyarlı olduğu görülecektir. Ancak enflasyonist dönemlerde bu yöntem satılan mal maliyetinin daha çok eski satın alınanlardan, dönem sonu stoklarının ise son alınanlardan etkilenmesine neden olur. Bu açıdan aşağıda açıklanacak ilk giren ilk çıkar (FIFO) yöntemininkine yakın sonuçlar verir. Bu nedenle enflasyonun işletme sonuçları üzerindeki etkilerini giderme amacı açısından tartılı aritmetik ortalama yöntemi kadar dahi uygun bir yöntem değildir. Zira bu yöntem uygulandığında satılan mal maliyeti (fiyatların yükselme gösterdiği dönemlerde) dönem sonu stokları maliyetine göre daha düşük değerle gösterilmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ PEKER, a.g.c., s.84.

¹⁰⁶ KARTAL, a.g.c., s.58.

Yöntemin avantajları;

a. Özellikle düşük değerli ve fiyatları sık sık değişen hammadde ve malzemelerin küçük partiler halinde üretime sevk edilmesi halinde yöntemin kolaylıkla uygulanabilir olması,

b. Düşük ve yüksek hammadde fiyatlarının mamul maliyeti üzerindeki etkisini azaltarak değerlendirilmede denge ve istikrar sağlanması şeklinde başlıca iki grup altında toplanabilir.

Yöntemin dezavantajı;

Hammadde ve malzemelerin değişik tarihlerdeki fiyatları arasında aşırı farklılıklar olduğunda, yöntemin en yüksek fiyat ve en düşük fiyat arasındaki farkı azaltarak fiyatlardaki artış azalış eğilimini daha düşürüyor olmasıdır. Dolayısı ile buna bağlı olarak yöntemin sürekli fiyat dalgalanmaları açısından sağladığı avantaj ortadan kalkabilir¹⁰⁸.

ÖRNEK: Önceki yöntemde çözmüş olduğumuz örneği tartılı ortalama yöntemine göre çözelim:

	<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
1- 1.1.93			3000 x 4000 = 12.000.000.-
2- 5.1.93	5000 x 5000 = 25.000.000		8000 x 4625 = 37.000.000.-
3- 7.1.93	500 x 4625 = 2.312.500		7500 x 4625 = 34.687.500.-
4- 1.2.93	1000 x 4625 = 4.625.000		6500 x 4625 = 30.062.500.-
5- 6.3.93	2000 x 4625 = 9.250.000		4500 x 4625 = 20.812.500.-
6- 3.4.93	2000 x 7000 = 14.000.000		6500 x 5355,769 = 34.812.500.-
7- 8.5.93	2500 x 5355,769 = 13.389.423		4000 x 5355,769 = 21.423.077.-
8- 5.7.93	3000 x 9000 = 27.000.000		7000 x 6917,582 = 48.423.077.-
9- 4.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000		9000 x 7824,786 = 70.423.077.-
10- 9.10.93	4000 x 7824,786 = 31.299.144		5000 x 7824,786 = 39.123.930.-
11- 1.11.93	2000 x 7824,786 = 15.649.572		3000 x 7824,786 = 23.474.358.-
	Dönem sonu stok maliyeti	23.474.358.- TL.	
	İmalata yüklenen maliyet	76.525.639.- TL.	
	(+) 3.- TL yuvarlama farkı oluşmuştur.		

5.3. TÜKETİME GÖRE DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

Bu değerlendirme yöntemleri aynı türden stokların tedarik-edinme veya üretim maliyetleri, önce yada sonra, giriş veya çıkışlarda dikkate alınabilir.

¹⁰⁷ PEKER, a.g.c., s.84.

¹⁰⁸ KARTAL, a.g.c., s.59.

Yada tedarik değerleri veya üretim maliyetleri ilk gelen ilk çıkar, son gelen ilk çıkar vbg. olarak değerlemede kullanılabilir. Bu kullanım biçimleri daha çok değişken fiyatların olduğu dönemlerde görülür. Ayrıca kapanış bilançosunun düzenlenmesinde de önem arz etmektedir. Çünkü bilançoda yer alacak stok değerleri farklı tutarlarda olacaktır. Bunun yanısıra kar-zararın belirlenmesinde de etkilidir.

Bu değerleme yöntemlerinden en yaygın kullanılmakta olanları ilk giren ilk çıkar (FIFO) ve son giren ilk çıkar (LIFO) yöntemleri yanında en yüksek fiyatla giren ilk çıkar (HIFO), en düşük fiyatla giren ilk çıkar (LOFO) ve konzerne ilk giren ilk çıkar (KIFO) yöntemleride bulunmaktadır.

5.3.1. İlk Giren İlk Çıkar (FIFO-First In First Out)

İlk olarak satın alınan hammadde ve malzemelerin ilk önce üretime sevk edildiği, varsayımına dayalı olan bu yöntem İngilizce (first-in, first-out) kelimelerin baş harfleri olan FIFO olarak da adlandırılır.

Alman Ticaret Kanunu 256-Madde 1'de FIFO (first in, first out) yöntemi, bu yönteme göre ilk edinilmiş-tedarik edilmiş yada üretilmiş stoklar ilk çıkar şeklinde yer almaktadır. Böylece uzun süre depoda kalmış stoklar önce kullanılır ve bilançoda yer alacak stoklar en son fiyatlarla değerlenmiş olur¹⁰⁹.

Bu yöntemin kullanımı LIFO yöntemine göre daha pratiktir. Bununla birlikte teknik problemler olabilir. En azından tüm çıkışlar düzenli olmalıdır. Dönem sonu stoklarının belirlenmesi yeterli olmakla birlikte hesaplamalar uzun zaman gerektirebilir. Çünkü uygun varlık büyüklüğü girişler ile saklanabilir, örtülü kalabilir.

Bu yöntemin uygulaması stoklanacak varlıklarda gerek depo koşullarından gerek iklim koşullarından gerekse kendi öz yapısından dolayı oluşabilecek eskime, bozulma, çürüme, uçma, kokma, küflenme, değer kaybetmelerinin önlenmesinde iyi sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlar.

Daha çok büyük partiler halinde satın alınan ve kullanımının hangi üretim partisine ait olduğu kolaylıkla izlenebilen yüksek değerli hammadde ve malzeme için önerilen bir yöntemdir.

Yöntemin avantajları;

Hammadde ve malzemelerin üretime sevk sırasının mantıki ve sistematik olduğu bu yöntem özellikle dayanıksız (taze ve günlük) ürünlerin varolduğunda, bozulma nedeni ile ortaya çıkacak zararlardan kaçınmaya imkan sağlar. Üretime sevkler ilk alış maliyetleri ile olacağından hammadde stokları bilançoda en son satın alınan fiyatlar üzerinden gösterilecek ve dolayısıyla bilançoda stoklar

¹⁰⁹ ÖZKAN, a.g.c., s.42.

cari fiyatlara en yakın düzeyde olma imkanını yaratabilecektir. Fiyatların yükseldiği dönemlerde, hesaplanan dönem karı diğer değerlendirme yöntemleri ile elde edilen dönem karlarına göre daha yüksek belirlenir.

Yöntemin dezavantajları;

Fiyatların yükseldiği bir ortamda fiktif (zahiri-görüntü) olarak daha yüksek hesaplanan dönem karı nedeni ile işletmenin aşırı vergi ödemesiyle aşırı kar dağıtımına neden olacaktır. Çünkü yöntem gereği işletme cari satış gelirleri ile öncelikle eski hammadde maliyetlerini (ilk önce alınan) karşılayacağından, elde edilen karlar görüntü olarak yüksek hesaplanacaktır. Üretimde kullanılan hammaddelerin yeniden satın alınmasında işletme en son piyasadaki cari fiyatları ödemek zorunda kalacaktır. Hammadde fiyatlarının düşmesi durumunda ise yöntem gereği eski ve yüksek fiyatlarla üretime sevklerin değerlendirilmesi dönem karlarını düşürecek ve girişimcilerin yatırım imkanını azaltacaktır¹¹⁰.

ÖRNEK: Daha önce vermiş olduğumuz örneğimizi LIFO yöntemine göre yeniden çözelim:

	<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
1- 1.1.93			3000 x 4000 = 12.000.000.-
2- 5.1.93	5000 x 5000 = 25.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 5000 x 4400 = 25.000.000.-
3- 7.1.93		500 x 4000 = 2.000.000	2500 x 4000 = 10.000.000.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
4- 1.2.93		1000 x 4000 = 4.000.000	1500 x 4000 = 6.000.000.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
5- 6.3.93		1500 x 4000 = 6.000.000 500 x 5000 = 2.500.000	4500 x 5000 = 22.500.000.-
6- 3.4.93	2000 x 7000 = 14.000.000		4500 x 5000 = 22.500.000.- 2000 x 7000 = 14.000.000.-
7- 8.5.93		2500 x 5000 = 12.500.000	2000 x 5000 = 10.000.000.- 2000 x 7000 = 14.000.000.-
8- 5.7.93	3000 x 9000 = 27.000.000		2000 x 5000 = 10.000.000.- 2000 x 7000 = 14.000.000.- 3000 x 9000 = 27.000.000.-
9- 4.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000		2000 x 5000 = 10.000.000.- 2000 x 7000 = 14.000.000.- 3000 x 9000 = 27.000.000.- 2000 x 11000 = 22.000.000.-
10- 9.10.93		2000 x 5000 = 10.000.000	3000 x 9000 = 27.000.000.-

¹¹⁰ KARTAL, a.g.e., s.61.

	2000 x 7000 = 14.000.000	2000 x 11000 = 22.000.000.-
11- 1.11.93	2000 x 9000 = 18.000.000	1000 x 9000 = 9.000.000.-
		2000 x 11000 = 22.000.000.-
.....		
Dönem sonu stok maliyeti	31.000.000.-TL.	
İmalata yüklenen maliyet	69.000.000.-TL.	

5.3.2. İlk Giren Son Çıkar (LIFO-Last In First Out)

En son satın alınan hammadde ve malzemelerin ilk önce üretime sevk edildiği varsayımına dayanan bu yöntem İngilizce (last-in, first-out) kelimelerin baş harfleri olan LIFO olarak da adlandırılır.

Daha çok büyük partiler halinde satın alınan ve kullanımının hangi üretim partisine ait olduğu kolaylıkla izlenebilen yüksek değerli hammadde ve malzeme için önerilen bir yöntemdir. Son giren ilk çıkar yöntemine göre emtia maliyetlerinin tespit edilmesi ve bu suretle de işletmelerin görüntü enflasyon karlarının vergi dışında tutarak işletmeye vergisel tasarruf sağlanması, ancak belli koşulların varlığına bağlıdır.

LIFO yönteminin kendisinden beklenen bu sonucu verebilmesi için, herşeyden önce değerlendirme yapacak işletmenin stoklarında emtia bulunması ve dönem içinde fiyatların artan bir seyir izlemesi gerekmektedir. Stoksuz çalışan bir işletmede, stok değerlendirme yönteminden bahsedilemeyeceği için, LIFO yönteminin beklenen sonucu vermesinin ön koşulu işletmenin emtia stoklarının bulunmasıdır. Diğer yandan, enflasyonun yapılaşmış bir ekonomide, hesap dönemi içerisinde fiyat artışları devam edeceğinden, LIFO yöntemine göre stok değerlemesi yapıldığında, yöntemin tanımı gereği stok değeri düşük satılan malın maliyeti yüksek tespit edilecek ve bu yöntemin uygulanması sonucunda emtia satış karı da düşük tespit edilecektir. Ancak, aynı hesap dönemi içerisinde enflasyon oranının düşmesi ve azalan seyir izlemesi halinde LIFO yönteminin ters bir sonuçla emtia satış karını yükselteceği açıktır. Çünkü, LIFO yönteminde temel esas, satılan malın maliyetinin tespitinde en yüksek parti maliyetlerinin değil, en son parti maliyetlerinin dikkate alınmasıdır. Bu nedendir ki, LIFO yönteminin görüntü enflasyon karlarını vergi dışında tutma gücü, fiyatların yükselen bir seyir izlemesine bağlıdır.

LIFO yönteminin birden fazla hesap döneminde etkili olarak kullanılabilmesi, dönemler itibariyle fiyat artışlarının aynı yönde olmasına ve stok düzeyinin azalmamasına bağlıdır. Yukarıda da açıklandığı üzere, aynı hesap dönemi içerisinde LIFO yönteminin enflasyon karlarını vergi dışında tutabilmesi, dönem içinde fiyat artışlarının devam etmesi ve azalan seyir izlememesi gerekliliğine bağlanmıştır. Bu durum, birden fazla hesap dönemi esas alındığında

da geçerlidir. LIFO yönteminin genel ilkesi, dönem sonu stoklarını en eski maliyetle değerlemek olduğuna göre, en eski maliyetin en düşük maliyet olabilmesi ancak fiyat yükselmelerinin devam etmesine bağlıdır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan görüleceği üzere, LIFO yöntemine göre değerlendirme yaparak enflasyonun etkilerinden korunma amacı, esas itibariyle işletmenin faaliyet sonucunu gösteren kar-zarar tablosunu düzenlemeye yönelmektir. Ancak, belirtilen yöntem, işletmelerin durumunu gösteren bilançolar üzerinde ise ters bir etki yapmakta ve bilançoları daha da anlamsız hale getirmektedir. Şöyle ki; LIFO yönteminde, yüksek belirlenen satılan malın maliyeti nedeniyle kar-zarar tablosu enflasyondan arındırılırken, düşük belirlenen stok değeri nedeniyle bilançolar daha da çarpıtılmaktadır¹¹¹.

Yöntemin avantajları;

LIFO yönteminin en büyük avantajı; fiyatların sürekli yükseldiği dönemlerde, satılan malların maliyetini en son satın alınan hammadde maliyetleri ile değerlendirildiğinden, karların olduğundan daha fazla görülmesini önlemeye imkan sağlamasıdır. Çünkü bu yöntemde üretime sevk edilen hammadde ve malzemeler eski fiyatlarından ziyade cari piyasa değerine yakın değerlerle değerlendirildiğinden elde edilecek kar rakamı zahiri olmayıp daha gerçekçi olacaktır. Yöntem işletmenin sermayesinin aşırı vergi, kar dağıtımı v.b. nedenlerle dağıtılmasını önler ve işletmenin reel varlığını korumasına imkan sağlar.

Yöntemin dezavantajları;

Fiyatların sürekli yükseldiği bir ortamda, bu yöntemin uygulamasına bir kaç yıl devam ettikten sonra bilançoda gösterilen hammadde ve malzeme stoklarının çok eski ve dolayısı ile çok düşük fiyatlardan değerlemesine neden olacaktır. Eğer işletme bu eski stokları kullanmak zorunda kalırsa, üretime sevk edilen hammaddelerin fiyatları anormal şekilde düşük olacağından yine görüntü karlarla karşılaşılır, aşırı vergi ödeme, kar dağıtımı v.b. olumsuzluklar içine girilecektir¹¹².

5.3.2.1. Hareketli (Sürekli) LIFO

Sürekli hareketli LIFO yönteminde, içinde bulunulan dönemde son giren daima ilk çıkar. Üretime gönderilen veya satılan malın, o anda işletmeye alınmış olan en son stoklardan verildiği (gönderildiği, satıldığı) varsayılır.

ÖRNEK: Daha önce çözmüş olduğumuz örneğimizi hareketli LIFO yöntemine

¹¹¹ Azmi DEMİRCİ, Stok Değerlemede LIFO Yöntemi; Uygulanabilirliği ve Etkinliği, VERGİ DÜNYASI, Kasım 1994, S. 159, s.101.

¹¹² KARTAL, a.g.c., s.63.

göre çözelim.

	<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
1- 1.1.93			3000 x 4000 = 12.000.000.-
2- 5.1.93	5000 x 5000 = 25.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
3- 7.1.93	500 x 5000 = 2.500.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 4500 x 5000 = 22.500.000.-
4- 1.2.93	1000 x 5000 = 5.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 3500 x 5000 = 17.500.000.-
5- 6.3.93	2000 x 5000 = 10.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1500 x 5000 = 7.500.000.-
6- 3.4.93	2000 x 7000 = 14.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1500 x 5000 = 7.500.000.- 2000 x 7000 = 14.000.000.-
7- 8.5.93	2000 x 7000 = 14.000.000 500 x 5000 = 2.500.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1000 x 5000 = 5.000.000.-
8- 5.7.93	3000 x 9000 = 27.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1000 x 5000 = 5.000.000.- 3000 x 9000 = 27.000.000.-
9- 4.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1000 x 5000 = 5.000.000.- 3000 x 9000 = 27.000.000.- 2000 x 11000 = 22.000.000.-
10- 9.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000 2000 x 9000 = 18.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1000 x 5000 = 5.000.000.- 1000 x 9000 = 9.000.000.-
11- 1.11.93	1000 x 9000 = 9.000.000 1000 x 5000 = 5.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.-
	Dönem sonu stok maliyeti	12.000.000.-TL.	
	İmalata yüklenen maliyet	88.000.000.-TL.	

5.3.2.2. Dönemsel (Tartılı-Periyodik) LIFO

Bu yöntem genel olarak bilinen bir yöntem olup dönem sonu ve dönem başı mevcutlarının karşılaştırılmasına olanak sağlar. Bir başka ifade ile değerlendirme, dönem sonu mevcudunun, dönem başı varlık olarak aynı, küçük yada büyük olup olmadığı belirlenebilir. Dönem başı ve dönem sonu mevcutlarının

karşılaştırılmasında üç seçenek söz konusudur. Bu seçenekler (miktar olarak);

- a. Dönem sonu mevcudu = Dönem başı mevcudu
- b. Dönem sonu mevcudu > Dönem başı mevcudu
- c. Dönem sonu mevcudu < Dönem başı mevcudu¹¹³

Şimdi bu durumları örnekler üzerinde inceleyelim:

Dönem Sonu Mevcudu = Dönem Başı Mevcudu:

✓ Örnek 1: Daha önceki yöntemler için kullandığımız örnek bu duruma uyguladığı (dönem başı mevcudu = dönem sonu mevcudu) şimdide dönemsel LIFO yöntemi için çözelim.

Girişler

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
D.B.Mev.	3000	4.000	12.000.000.-
5.1.93	5000	5.000	25.000.000.-
3.4.93	2000	7.000	14.000.000.-
5.7.93	3000	9.000	27.000.000.-
4.10.93	<u>2000</u>	11.000	<u>22.000.000.-</u>
Toplam	15.000		100.000.000.-

Çıkışlar

7.1.93	500	11.000	5.500.000.-
1.2.93	1000	11.000	11.000.000.-
6.3.93	2000	11.000x500	
		<u>9.000x1500</u>	19.000.000.-
8.5.93	2500	9.000x1500	
		<u>7.000x1000</u>	20.500.000.-
9.10.93	4000	7.000x1000	
		<u>5.000x3000</u>	22.000.000.-
1.11.93	2000	5.000	10.000.000.-
D.S.Mev.	<u>3000</u>	4.000	<u>12.000.000.-</u>
Toplam	15000		100.000.000.-

Dönem sonu stok maliyeti 12.000.000.-

Toplam imalata yüklenen maliyet 88.000.000.-

ÖRNEK 2: Daha kısa bir örnek ile dönem başı stokları ile dönem sonu stokları arasındaki farklı durumlarda yöntemin nasıl sonuçlar verdiğini görmeye çalışalım.

¹¹³ ÖZKAN, a.g.e., s.38.

a. Dönem Başı Mevcudu = Dönem Başı Mevcudu:

		Birim Miktar	Birim Fiyatı	Tutar (TL)
Dönem Başı Mevcudu	1/1	100	6.000.-	600.000.-
Giriş	15/1	50	8.000.-	400.000.-
Giriş	15/2	50	9.000.-	450.000.-
Stok Mevcudu		200		1450.000.-
Dönem Sonu Mevcudu	31/12	100	6.000.-	600.000.-
Kullanılan		100	50x9.000.- 50x8.000.-	850.000.-

Bu yöntemde dönem sonu mevcudu 6.000.-TL ile değerlendirilmiştir.

Bu yöntemde amaç dönem başı mevcudunun dönem sonunda da korunmasıdır.

Bu nedenle dönem başı ve dönem sonu mevcutları sürekli karşılaştırılır.

b. Dönem Sonu Mevcudu > Dönem Başı Mevcudu:

Bu durumda kullanılanlar en fazla fiyatla değerlendirilir. Dönem sonu mevcudu ise ilk fiyatla belirlenir.

		Birim Miktar	Birim Fiyatı	Tutar (TL)
Dönem Başı Mevcudu	1/1	100	6.000.-	600.000.-
Giriş	15/1	50	8.000.-	400.000.-
Giriş	15/2	50	9.000.-	450.000.-
Stok Mevcudu		200		1450.000.-
Dönem Sonu Mevcudu	31/12	160	100x6.000.- 50x8.000.- 10x9.000.-	1.090.000.-
Kullanılan		40	9.000.-	360.000.-

c. Dönem Sonu Mevcudu < Dönem Başı Mevcudu

		Birim Miktar	Birim Fiyatı	Tutar (TL)
Dönem Başı Mevcudu	1/1	100	6.000.-	600.000.-
Giriş	15/1	50	8.000.-	400.000.-
Giriş	15/2	50	9.000.-	450.000.-
Stok Mevcudu		200		1450.000.-
Dönem Sonu Mevcudu	31/12	60	6.000.-	360.000.-
Kullanılan		140	50x9.000.- 50x8.000.- 40x6.000.-	1.090.000.-

Yukarıda ele alınan üç örnekte olduğu gibi; LIFO yönteminde en az ve en çok stok mevcudunun hesaplanmasında değişik alternatifler söz konusudur ve değişen çeşitli teknik oluşumlar ortaya çıkmaktadır. Periyodik-dönemsel LIFO

yönteminin kullanımı sürekli hareketli LIFO yöntemine göre daha basittir. Burada girişler miktar ve fiyat olarak periyodik olmakla birlikte kullanımlar da (çıkışlarda) etkilidir. LIFO yönteminin kullanılması, tasarlanan tekniklerden hangisi seçilirse seçilsin basit bir değerlendirme olarak bilanço gününde uygulanabilir olmasıdır. Tedarik-edinme maliyetlerinin, günlük fiyatlarla karşılaştırılması zorunludur. Eğer, borsa yada pazar fiyatı yüksek ise LIFO yöntemine göre belirlenen değer alınır¹¹⁴.

5.3.2.3. Ayarlanmış LIFO

Bu yöntemin, yukarıda açıklanan LIFO yönteminden tek farkı, yıl sonu stoklarının değerlendirilmesinde görülür. Bilindiği üzere LIFO değerlendirme yöntemi kullanılıncaya gelir tablosunda satılan malın maliyeti mümkün olduğu kadar cari maliyetlere yaklaştırılmış oluyordu. Ancak bu uygulama, bilançoda yer alan "Mal Stok" (Tekdüzen hesap planına göre 151 Yarı Mamul Üretim Hesabı - 152 Mamul Stok Hesabı - 153 Ticari Mallar Hesabı vb. gibi hesaplar) hesabının, yılın stok akışı içinde, en eski ve dolayısıyla en düşük değerle gösterilmesi sonucunu doğuruyordu. Yukarıda, LIFO'nun aksayan yönleri olarak üzerinde durduğumuz bu sorun, LIFO hakkında yapılan eleştirilerin başında gelmekteydi. İşte ayarlanmış LIFO adıyla önerilen yöntemde, önerilen husus bu noktaya ilgilidir. Bu yeni yöntemde bilançoda yer alan stoklar da bilanço gününe yakın tarihteki maliyet değerleri ile değerlendirilir. Stok hesabı ile bu yeni maliyet değeri arasındaki fark, bilançonun pasifinde "realize edilmemiş kar" olarak tutulur.

Bu yöntem, bilanço kalemlerinde, "aynı para değeri ile ifade edilme" yönünden olumlu sonuçlar doğurur. Böylece LIFO'nun bilançolar üzerinde neden olduğu zedelemenin önüne geçilmiş olur. Ancak, ertesi dönem, söz konusu stoklar satıldığında, bu stoklar için pasif bir hesapta ayrılmış olan "realize edilmemiş kar" da çözülür. Kar/zarar hesabına, o dönem gerçekleştirilmiş bir kar olarak kayıt edilir. Dolayısıyla, bu yöntemde de, bir öncekini izleyen karın içine enflasyon nedeniyle oluşmuş görüntü karlar sokulmuş olur. Bu bakımdan ayarlanmış LIFO yöntemi bilançolar üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle savunulabilirse de, dönemler boyunca kar akışlarının saptanması ve bunun yarattığı sorunlar açısından normal LIFO yöntemleri ile aynı sakıncaları taşır. Tüm sakıncalı yönlerine karşın LIFO, muhasebe verilerinden beklenen bir kısım hizmetleri, köklü (radikal) ve fazla tereddütler yaratmadan sağlayan bir değerlendirme yöntemidir. Bu nedenledir ki, para değeri düşmelerinin pek fazla olmadığı durumlarda (örneğin geçmiş yıllarda Anglo-Sakson ülkelerinde) paranın neden olduğu sorunları giderme amaçlı bir araç olarak genişçe uygulama olanağı bulmuştur¹¹⁵.

¹¹⁴ ÖZKAN, a.g.e., s.38.

5.3.3. En Yüksek Fiyatla Giren İlk Çıkar (FIFO-Highest In First Out)

Bu yöntem de girişlerin hareketi çok önemlidir. Çünkü girişler içinde en yüksek fiyatla giren ilk çıkacaktır. Bu yöntem pratik olarak çok çeşitli, fiyat farklılıklarının sözkonusu olduğu kullanımlara ilişkin değerlemede önem taşır. Fiyatların yükselme ve düşme dönemlerinde LIFO ve FIFO yöntemlerinin kullanılması gerekir. Ancak stokların bilançoda daha özenli bir biçimde değerlendirilmesi gereken ekstern-özel durumlarda bu yöntem daha doğru sonuçlar vermektedir¹¹⁶. Bu yöntemin iki uygulama biçimi vardır.

5.3.3.1. Hareketli (Sürekli) FIFO

Bu uygulama biçiminde, bir faaliyet dönemi içinde tüm giriş ve çıkışlar saptanır ve kullanıma göre çıkışlar değerlendirilir. Prensip olarak her bir çıkış özel olarak izlenir ve en yüksek fiyatla değerlendirilir. Bu, miktar ve değer olarak depo (muhasabe) kayıtlarında görülür.

ÖRNEK: Daha önceki yöntemler için kullandığımız örneği hareketli FIFO için yine çözelim:

	<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
1- 1.1.93			3000 x 4000 = 12.000.000.-
2- 5.1.93	5000 x 5000 = 25.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
3- 7.1.93		500 x 5000 = 2.500.000	3000 x 4000 = 12.000.000.- 4500 x 5000 = 22.500.000.-
4- 1.2.93		1000 x 5000 = 5.000.000	3000 x 4000 = 12.000.000.- 3500 x 5000 = 17.500.000.-
5- 6.3.93		2000 x 5000 = 10.000.000	3000 x 4000 = 12.000.000.- 1500 x 5000 = 7.500.000.-
6- 3.4.93	2000 x 7000 = 14.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1500 x 5000 = 7.500.000.- 2000 x 7000 = 14.000.000.-
7- 8.5.93		2000 x 7000 = 14.000.000 500 x 5000 = 2.500.000	3000 x 4000 = 12.000.000.- 1000 x 5000 = 5.000.000.-
8- 5.7.93	3000 x 9000 = 27.000.000		3000 x 4000 = 12.000.000.- 1000 x 5000 = 5.000.000.- 3000 x 9000 = 27.000.000.-

¹¹⁵ PEKER, a.g.c., s.94.

¹¹⁶ ÖZKAN, a.g.c., s.43.

9- 4.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000	3000 x 4000 = 12.000.000.-
		1000 x 5000 = 5.000.000.-
		3000 x 9000 = 27.000.000.-
		2000 x 11000 = 22.000.000.-
10- 9.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000	3000 x 4000 = 12.000.000.-
	2000 x 9000 = 18.000.000	1000 x 5000 = 5.000.000.-
		1000 x 9000 = 9.000.000.-
11- 1.11.93	1000 x 9000 = 9.000.000	3000 x 4000 = 12.000.000.-
	1000 x 5000 = 5.000.000	
Dönem sonu stok maliyeti 12.000.000.-TL.		
İmalata yüklenen maliyet 88.000.000.-TL.		

5.3.3.2. Dönemsel (Tartılı-Periyodik) FIFO

Sürekli-hareketli FIFO yöntemi çok işlem gerektirmesi nedeniyle hemen hemen hiç pratik değildir. Bu nedenle daha kolay uygulanma olanağına sahip dönemsel-periyodik FIFO yöntemi geliştirilmiştir. Bu yöntemde sadece yıllık girişlerin miktar ve tutar olarak belirlenmesine gereksinim duyulmakta olup üretim maliyetleri özellikle izlenir. Yıl sonunda (veya faaliyet dönemi sonunda) en yüksek fiyatlı girişler belirlenerek çıkışların değerlendirilmesinde kullanılır. Ancak dönem sonu mevcudu düşük olacaktır.

ÖRNEK: Yukarıdaki örneğin dönemsel FIFO için çözümü ise şöyle olacaktır.

Girişler

<u>Tarih</u>	<u>Miktar</u>	<u>Birim Fiyat</u>	<u>Tutar</u>
D.B.Mevcudu	3000	4.000	12.000.000.-
5.1.93	5000	5.000	25.000.000.-
3.4.93	2000	7.000	14.000.000.-
5.7.93	3000	9.000	27.000.000.-
4.10.93	<u>2000</u>	11.000	<u>22.000.000.-</u>
Toplam	15.000		100.000.000.-

Çıkışlar

7.1.93	500	11.000	5.500.000.-
1.2.93	1000	11.000	11.000.000.-
6.3.93	2000	11.000x500	
		<u>9.000x1500</u>	19.000.000.-
8.5.93	2500	9.000x1500	
		<u>7.000x1000</u>	20.500.000.-
9.10.93	4000	7.000x1000	
		<u>5.000x3000</u>	22.000.000.-
1.11.93	2000	5.000	10.000.000.-
D.S.Mevcudu	<u>3000</u>	4.000	<u>12.000.000.-</u>
Toplam	15000		100.000.000.-

9- 4.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000	2000 x 5000 = 10.000.000.-	2000 x 7000 = 14.000.000.-
		3000 x 9000 = 27.000.000.-	2000 x 11000 = 22.000.000.-
.....			
10- 9.10.93	2000 x 5000 = 10.000.000	3000 x 9000 = 27.000.000.-	2000 x 11000 = 22.000.000.-
	2000 x 7000 = 14.000.000		
.....			
11- 1.11.93	2000 x 9000 = 18.000.000	1000 x 9000 = 9.000.000.-	2000 x 11000 = 22.000.000.-
.....			

Dönem sonu stok maliyeti 31.000.000.-TL.

İmalata yüklenen maliyet 69.000.000.-TL.

Bu sürekli-hareketli hesaplamanın yanısıra, LOFO yönteminin periyodik-dönemsel bir form içinde uygulanması olasıdır. Ancak saptanan değere uygun olarak, her bir durum için sürekli yükselen fiyatlarda FIFO yöntemi, azalan fiyatlarda LIFO yönteminde olduğu gibi bir uygulama gerekir¹¹⁸.

5.3.5. Konzerne İlk Giren İlk Çıkar (KIFO-Konzern In First Out)

Bu yöntem daha çok faaliyetlerini Konzern olarak sürdüren teşebbüslerde uygulanmaktadır. Literatürümüze holdinglerin karşılığı olarak giren bu teşebbüsler bir holdinge % 100 katılımı pek çok teşebbüsün yasal olarak bir arada toplanma biçimidir. Bu işletmelarda katılım % 100 oranında holdingler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde ise bir şirketler topluluğundan ziyade bir holdingler topluluğu söz konusu olmakta ve daha doğru bir anlama kavuşmuş olmaktadır. Bu topluluğu oluşturan şirketlerin sevk ve idaresi konzern tarafından yapılmaktadır. Konzernler AŞ biçiminde kurulmaktadır¹¹⁹.

Konzern içi sevkiyatlarda, bilanço gününde tasarlanan -öngörülen stok-varlıkların izlenmesi, değerlemesi ve oluşan konzern içi kazançların düzeltilmesi zorunludur. Bu amaçlarda her konzernde stokların aktifleştirilmesine yönelik düzenlemeler, bir el kitabı ile açıklanmaktadır. Bu el kitaplarında, farklı biçimlerdeki kazançlara bağlı olarak işlerin kısaltılması ve kapanış bilançolarında KIFO yönteminin uygulama koşulları, KIFO yöntemi ile değerlemenin nasıl yapılacağına yönelik kurallar yer alır. Konzernler incelendiğinde, stokların değerlendirilmesinde üç değişik seçenek söz konusu olabilmektedir:

¹¹⁸ ÖZKAN, a.g.e., s.45.

¹¹⁹ Alman yasalarında Hisse Senetleri Kanunu (291-333) ile katılım biçimi, aynı Kanun (339-338) ile ise konzern bilançosunun düzenlenme biçimine ait hükümlere yer verilmiştir.

a. Sevkiyat-dağıtım konzern içinde gerçekleşmekte ancak değişimi yapan (bölüm) teşebbüsler de aynı imalat faaliyetlerini yapabilen teşebbüslerdir. Burada değişimin yönünün belirlenmesinde örgüt yapısı gereksinimin ortaya çıktığı zaman ve teşebbüs ile konzern bilançosunun hazırlanma amaçları etkilidir.

b. Sevkiyat-dağıtım konzern bünyesinde olmakla birlikte değişim aynı imalat faaliyetini yapan teşebbüsler arasında gerçekleşmemektedir. Burada değişim yönü, gereksinimi karşılayan teşebbüsten, gereksinim duyan teşebbüse doğrudur.

c. Konzernler arasında değişimdir. Değişimin yönü yerli ve yabancı konzernler ile aynı üretimi yapmayan konzernlere doğrudur.

Her üç seçenekte de konzerne ilk giren ilk çıkar yöntemi ile değerlendirme yapılır ve konzern kapanış bilançosunda yer alacak stoklar bu yöntemle göre belirlenir. Değerleme sonunda eğer farklar ya da olumsuzluklar ortaya çıkmış ve bilançoyu etkileyebileceklerse, bu durumda düzeltmeler yapılır. Düzeltmeler; mamuller, yarı mamuller, hammadde, yardımcı madde ve işletme maddeleri için ayrı ayrı yapılır. Hammadde, yardımcı madde ve işletme maddeleri için yapılacak düzeltmeler;

Başlangıç değeri > Üretim maliyeti

Başlangıç değeri < Üretim maliyeti

durumlarında sözkonusu olur. Yarımamul ve mamullerde yapılacak düzeltmelerde ise aynı üretim bölümlerine sahip teşebbüslerin üretim sonuçları dikkate alınır ve oluşan farkın (kazancın) gerekliliği araştırılır. Bu değer düzeltmeleri dönem sonlarında yapılır ve özel hesaplarda izlenir. Bu düzeltmelerin sonucu ticari bilançolarda görülür. Bir diğer ifade ile ticari bilanço bu düzeltmelerden sonra hazırlanır¹²⁰.

5.3.6. Piyasa Fiyatı Yöntemi

Piyasa fiyatı yönteminde, üretime sevk edilen ve elde mevcut stokların değerlendirilmesinde o anda piyasada cari olan fiyatlar uygulanır. Değerlemede piyasada cari olan fiyatların kullanılması üretime sevk edilen hammadde maliyetlerini mümkün olduğunca piyasadaki cari fiyatlara yaklaşması imkânını sağlar. Bu yöntemin kullanılmasıyla bir yandan satış gelirleriyle maliyetlerin sağlıklı bir biçimde karşılaştırılması ve diğer yandan da bilançoda görülen hammadde ve malzeme stoklarının yenileme değerleri üzerinden değerlendirilmesi imkânı sağlanır. Aslında LIFO yönteminde de elde edilmek istenen amaç üretim maliyetlerine yüklenen hammadde ve malzeme maliyetlerini mümkün olduğunca

¹²⁰ ÖZKAN, a.g.e., s.45.

piyasa fiyatı değerine ulaştırmaktır. Ancak, LIFO yönteminde sadece en son satın alınan partinin üretime ilk olarak gönderildiği varsayımı ile bu amaca ulaşılmaya çalışılmaktadır. En son alınan partinin; ambara girişinden, üretime sevki, üretim sürecinde işlem görüp satışına kadar geçen zaman içinde piyasa fiyatlarında meydana gelecek fiyat farkları her zaman için söz konusu olabilir. İşte piyasa fiyatı ile değerlendirme yöntemi bu tür kısıtları da ortadan kaldırarak hammadde ve malzemelerin daha gerçekçi bir değerle değerlendirilmesi imkanı sağlamaktadır. Aynı zamanda piyasa fiyatının uygulanması halinde, LIFO yönteminde bir kaç yıl önceki satın alma değeri ile elde mevcut stokların üretime sevki halinde ortaya çıkabilecek görüntü kar dezavantajı da söz konusu olmayacaktır. Bu yöntemde kullanılan hammadde maliyeti, üretimin tamamlanmasından sonra, üretim maliyetinin tespiti aşamasında piyasa fiyatı ile maliyete dahil edilir.

Yöntemin avantajı;

Yöntemin avantajı, cari fiyatları üretim maliyetlerine ve eldeki mevcut stok maliyetlerine aktarmasıdır.

Yöntemin dezavantajı;

Yöntemin uygulanması sırasında; piyasadaki cari fiyatların belirlenmesi, değerlendirme sonunda ortaya çıkan değer artış yada azalışlarının kayıtlanması v.b. işlemler bazı işletmeler için uygulamada yük olarak görülebilecektir¹²¹.

Örnek işletmemizde kullanılan stok kaleminin 1993 yılı aylar itibarıyla piyasa fiyatının aşağıdaki tabloda olduğu gibi ele alalım.

Ocak	3.800.-	Temmuz	8.600.-
Şubat	4.600.-	Ağustos	9.400.-
Mart	5.400.-	Eylül	10.200.-
Nisan	6.200.-	Ekim	11.000.-
Mayıs	7.000.-	Kasım	11.800.-
Haziran	7.800.-	Aralık	12.600.-

Bu durumda işletme stoklarını değerlemede piyasa fiyatına eşitlemeyi tercih etmektedir. Bu durumda işletme stoklarının değerleri gerçekçi (reel) değerleri olacaktır. Yukarıdaki tablodan yararlanarak örneğimizi piyasa fiyatı ile değerlendirme yöntemi ile yeniden çözelim. Burada dikkat edilmesi gereken kayıtlı değer ile piyasa fiyatı arasındaki farkın doğru tespit edilmesidir. Bunu şöyle formüle edip örneğimizde uygulamaya çalışalım:

Stok Değerleme Farkları=(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı

Burada formülün negatif sonuç vermesi stok değer düşüklüğünü ve dolayısı ile zararı; pozitif sonuç vermeside stok değer artışını ve dolayısı ile karı ifade etmektedir.

¹²¹ KARTAL, a.g.c., s.64.

<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
<u>1- 1.1.93</u>		3000 x 3800 = 11.400.000.-
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(3800 - 4000) x 3000 = (-) 600.000.-		
<u>2- 5.1.93</u>	5000 x 3800 = 19.000.000	8000 x 3800 = 30.400.000.-
Burada giriş olduğundan ve önceki stokların zaten piyasa fiyatı ile gösterildiği görüşünden hareketle, sadece giriş miktarı üzerinde piyasa fiyatı ile arasındaki fark dikkate alınacaktır.		
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(3800 - 5000) x 5000 = (-) 6.000.000.-		
<u>3- 7.1.93</u>	500 x 3800 = 1.900.000.-	7500 x 3800 = 28.500.000.-
<u>4- 1.2.93</u>	1000 x 4600 = 4.600.000.-	6500 x 4600 = 29.900.000.-
Bu tarihteki işlemde Ocak ayından Şubat ayına devreden stoklar değerlemeye tabi tutulmuş ve piyasa fiyatında bir yükselme görüldüğü için stok değeri piyasa fiyatına yükseltilmiştir.		
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(4600 - 3800) x 7500 = 6.000.000.-		
<u>5- 6.3.93</u>	2000 x 5400 = 10.800.000.-	4500 x 5400 = 24.300.000.-
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(5400 - 4600) x 6500 = 5.200.000.-		
<u>6- 3.4.93</u>	2000 x 6200 = 12.400.000.-	6500 x 6200 = 40.300.000.-
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(6200 - 5400) x 4500 = 3.600.000.-		
(6200 - 7000) x 2000 = (-) 1.600.000.-		
<u>7- 8.5.93</u>	2500 x 7000 = 17.500.000.-	4000 x 7000 = 28.000.000.-
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(7000 - 6200) x 6500 = 5.200.000.-		
<u>8- 5.7.93</u>	3000 x 8600 = 25.800.000	7000 x 8600 = 60.200.000.-
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(8600 - 7000) x 4000 = 6.400.000.-		
(8600 - 9000) x 3000 = (-) 1.200.000.-		
<u>9- 4.10.93</u>	2000 x 11000 = 22.000.000.-	9000 x 11000 = 99.000.000.-
(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları		
(11000 - 8600) x 7000 = 16.800.000.-		
(11000 - 11000) x 2000 = 0.-		
<u>10- 9.10.93</u>	4000 x 11000 = 44.000.000.-	5000 x 11000 = 55.000.000.-

<u>11- 1.11.93</u>	$2000 \times 11800 = 23.600.000.-$	$3000 \times 11800 = 35.400.000.-$
	(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları	
	$(11800 - 11000) \times 5000 = 4.000.000.-$	
.....		
<u>12- 31.12.93</u>		$3000 \times 12600 = 37.800.000.-$
	(Piyasa Fiyatı-Kayıtlı Değer)xStok Miktarı=Stok Değerleme Farkları	
	$(12600 - 11800) \times 3000 = 2.400.000.-$	
.....		
	Dönem sonu stok maliyeti =	37.800.000.-TL.
	İmalata yüklenen maliyet =	102.400.000.-TL.
	Yeniden Değerleme Artışları =	40.200.000.-TL.

5.3.7. Piyasa Fiyatı ya da Alış Maliyetinden Düşük Olanı ile Değerleme Yöntemi

Bu yöntemde, muhafazakarlık kavramına dayalı olarak gerçekleşen maliyet ile cari piyasa fiyatı değerinden hangisi daha düşük ise hammadde ve malzemeler o değerle değerlendirilmektedir. O halde, yöntemin uygulanabilmesi için burada öncelikle hammadde ve malzemelerin maliyetinin LIFO, FIFO, ortalama ya da belirli iş partilerine göre belirlenmesi gerekecektir. Daha sonra söz konusu stokların cari piyasa fiyatına bakılacak ve belirlenen her iki değerden hangisi daha düşükse stoklar düşük olan değerle değerlendirilecektir. Örneğin; bir işletmenin üretime 650 kg. hammadde sevk ettiğini, bu hammaddenin kg. alış fiyatının (maliyetinin) 1.200.000TL ve piyasa fiyatının 1.500.000TL olduğunu kabul edelim. Bu durumda, maliyet bedeli piyasa fiyatından daha düşük olduğu için üretime sevk edilen 650 kg hammadde alış maliyeti ile değerlendirilecektir. Şöyle ki; üretime sevk edilen hammaddenin değeri = $650 \text{ kg} \times 1.200.000\text{TL} = 780.000.000\text{TL}$ olacaktır.

Yöntemin avantajları;

Yöntemin sağladığı avantajlar gelecekte doğacak zararları karşılaması, dönem karlarını, daha az göstermesi ve gerçek olmayan kar dağıtımlarını önlemesi olmaktadır.

Yöntemin dezavantajları;

Yöntemin dezavantajları ise, sadece piyasa değeri maliyet değerinden düşük olduğunda düzeltici yevmiye kayıtlarını gerektiriyor olmasıdır. Başka bir deyişle, yöntem gereği piyasa fiyatı maliyet bedelinden düşük olduğunda, muhtemel zarar var denilip, stok değer düşme zarar karşılığı ayrılmakta, fakat piyasa fiyatı maliyet değerinden yüksek olduğundan ise stok değer artış karı gözönüne (kayıtlara) alınmamaktadır. Aynı zamanda, maliyetle değerlendirme yöntemlerinden birini kullanıyor olsak dahi V.U.K. 274. maddesine göre, bir stok kaleminin cari piyasa değeri maliyet değerinden % 10 yada daha yüksek oranda düştüğünde zaten değerlendirilmede emsal bedeli uygulanmasıyla cari piyasa değerinin stoklarımızı değerlendirilmede uygulama olanağına sahip olabileceğiz. O halde maksat,

piyasa deęerinin maliyet deęerinden dūşük olduęu durumlarda, muhtemel zararı karřılamak üzere stokları dūşük olan piyasa deęeri ile deęerlemek ise, maliyetle deęerleme yöntemleri deęerlemede kullanılabilir ve gerektięinde V.U.K. 274. maddesine göre de stoklar cari piyasa deęeriyle deęerlenebilir¹²².

Bu yöntemin enflasyonu ortamında uygulanması hiçbir avantaj sağlamayacaktır. Çünkü cari piyasa değeri büyük olasılıkla maliyet değerinden yüksek olacak, bu da stokları enflasyon etkilerinden korunmasını ve etkili bir maliyetleme yapılmasını engelleyecektir.

5.4. STOKLARIN BUGÜNKÜ PARA İLE BELİRLENMESİ

(Stokların bugünkü para ile belirlenebilmesi için önce hangi stok değerleme yönteminin uygulandığının bilinmesi gerekir. Çünkü işletmeye alınmış olan malların hangi kaidelere göre hareket ettiğini bilmemiz stokların bugünkü para ile ifade edilmesinde önemli rol oynayacaktır. Bir ikinci önemli veri ise stok dönme hızıdır. Bu oran bilindiği gibi işletmede stokların bir yıl içinde kaç kez yenilendiğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak işletmenin elinde bulunan stokların hangi zaman aralığında alındığını kestirmemiz olanaklı olacaktır. Örneğin stok devir hızının 12 olduğu bir işletmenin elinde bulunan stokların son bir ay içinde alınanlardan olduğunu söyleyebiliriz. Stok devir hızının 2 olduğunu düşünürsek işletmedeki stokların son altı aylık dönem içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Bu yöntemin anlamlı olabilmesi için uygulanacağı işletmelerde bazı koşullar bulunmalıdır. Bu koşullardan biri, stok devir hızı 6'dan küçük olan işletmelerde uygulamak daha mantıklı olacaktır. Stokların aylık olarak yeniden değerlemeye tabi tutacağımızdan, stok devir hızının 6'dan büyük olduğu işletmelerde, stokların stokta bekleme süresi 2 aydan daha kısa olacağından bu yöntem işlevini yitirecektir. İkinci bir koşulda, işletmenin stokla çalışması gerekmektedir. Stok bulundurmuyan bir işletme için stok değerleme yöntemlerinin hiç bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. Ancak günümüz ekonomilerinden stok bulundurmadan çalışabilecek işletme sayısı oldukça sınırlıdır.)

Daha önce çözmüş olduğumuz örneğimizde stoklarımızı aylık olarak değerlemeye tabi tutalım. Değerleme için Toptan Eşya Fiyatlara indeksini kullanalım. Bu uygulamaya "Sürekli Yeniden Değerleme Metodu" adını verdik. Bu yöntem diğer stok değerleme yöntemlerine bir alternatif değildir. Bu yöntem ile daha önce açıklamış olduğumuz tüm stok değerleme yöntemlerini birlikte kullanılması mümkündür. Stokların elde bulundurulmasının fırsat maliyetini dikkate alan bu yöntemin kullanılması bizce stokların durumu hakkında daha

¹²² KARTAL, a.g.e., s.65.

gerçekçi bilgiler verecektir. Bu yöntemin uygulanması gereğini ortaya çıkaran en önemli faktör yüksek oranlı enflasyondur. Enflasyon oranlarının % 100'leri aştığı günümüzde değerlendirme dönemlerini 1 yıl gibi uzun bir sürede tekrarlamak oldukça sakıncalı olduğunu düşünüyoruz. Bir aylık devrelerle stokların sürekli olarak yeniden değerlendirilmesini savunduğumuz bu yöntemi LIFO yöntemi altında daha önceki vermiş olduğumuz örneği tekrar çözelim.

Toptan Eşya Fiyat İndeksi (1987 = 100)

	<u>1992</u>	<u>1993</u>
OCAK	893,8	1.364,8
ŞUBAT	940,7	1.436,0
MART	981,0	1.504,3
NİSAN	1.002,5	1.543,6
MAYIS	1.009,5	1.588,0
HAZİRAN	1.012,0	1.625,2
TEMMUZ	1.030,6	1.702,3
AĞUSTOS	1.080,4	1.766,2
EYLÜL	1.148,1	1.837,1
EKİM	1.211,8	1.902,6
KASIM	1.254,1	2.023,5
ARALIK	1.299,3	2.082,2

Bu yöntem uygulanmaya ilk başladığında ilk yapılacak işlem dönem başı stoklarının değerlendirilmesidir. Örnek olarak çözmekte olduğumuz işletmede stok devir hızının ortalama olarak 4 olduğunu kabul edelim. Bu durumda işletmenin elinde mevcut olan stokları önceki dönemin son üç ayı içerisinde temin ettiğini söyleyebiliriz. Bu durumda çözmekte olduğumuz örnek 1993 yılına ait olduğundan dönem başı stoklarının değerlendirilmesinde 1992 yılının son üç ayına ait indeks katsayılarının ortalaması ile değerlendirilecektir. Değerleme toplam üzerinden değil, her girişin birim fiyatı değerlendirilerek yeniden değerlendirilmiş bir birim fiyatı tespit edilecektir. Örneğimizde bunu uygulamaya çalışalım.

	<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
1- 1.1.93			3000 x 4349 = 13.047.000.-
2- 5.1.93	5000 x 5000 = 25.000.000		3000 x 4349 = 13.047.000.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
3- 7.1.93		500 x 4349 = 2.174.500	2500 x 4349 = 10.872.500.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
4- 1.2.93		1000 x 4568 = 4.568.000	1500 x 4568 = 6.852.000.- 5000 x 5252 = 26.260.000.-
5- 6.3.93		1500 x 4806 = 7.209.000 500 x 5525 = 2.762.500	4500 x 5525 = 24.862.500.-

6- 3.4.93	2000 x 7000 = 14.000.000	4500 x 5787 = 26.041.500.-
		2000 x 7000 = 14.000.000.-
7- 8.5.93	2500 x 5938 = 14.845.000	2000 x 5938 = 11.876.000.-
		2000 x 7182 = 14.364.000.-
8- 5.7.93	3000 x 9000 = 27.000.000	2000 x 6251 = 12.502.000.-
		2000 x 7561 = 15.122.000.-
		3000 x 9000 = 27.000.000.-
9- 4.10.93	2000 x 11000 = 22.000.000	2000 x 7066 = 14.132.000.-
		2000 x 8546 = 17.092.000.-
		3000 x 10173 = 30.519.000.-
		2000 x 11000 = 22.000.000.-
10- 9.10.93	2000 x 7066 = 14.132.000	3000 x 10173 = 30.519.000.-
	2000 x 8546 = 17.092.000	2000 x 11000 = 22.000.000.-
11- 1.11.93	2000 x 10535 = 21.070.000	1000 x 10535 = 10.535.000.-
		2000 x 11392 = 22.784.000.-
12- 31.12.93		1000 x 11531 = 11.531.000.-
		2000 x 12469 = 24.938.000.-

Toplam Devreden Stok Maliyeti	36.469.000.-TL
İmalata Yüklenen maliyet	83.853.000.-TL
Stok Değer Artış Farkı	20.322.000.-TL

Bu yöntemin uygulamasında kullanılan katsayılar Toptan Eşya Fiyat İndeksi (1987 = 100) kullanılmıştır. Bu yöntemin uygulamasını daha da açarak, rakamların nasıl oluştuğunu görelim.

Dönem başı stok miktarı $3000 \times 4000 = 12.000.000.-TL$ 'dir.

1992 yılı Ekim, Kasım ve Aralık indeks katsayılarının ortalaması = $1.211,8 + 1.254,1 + 1.299,3 = 3.765,2 / 3 = 1.255,07$ olarak hesaplanabilir. Bulunan bu katsayı Ocak 1993 katsayısı (1.364,8) ile karşılaştırarak yeni birim fiyatını buluruz. Bunu örneğimize uygularsak:

Yeniden değerlendirilmiş birim fiyatı : $(1.364,8 \times 4.000) / 1.255,07 = 4.349.-TL$ olacaktır. (İşlemleri basitleştirmek için küsüratlar dikkate alınmayacaktır).

Bu durumda yeniden değerlendirilmiş dönem başı stok maliyeti =

$3.000 \times 4.349 = 13.047.000.-TL$ olacaktır.

Bundan sonra yapılacak değerlendirme işlemlerinde stoklar her ayın sonunda yeniden değerlemeye tabi tutularak bir sonraki aya devredilecektir. Bu yeniden değerlemede, bulunan mevcutları değerlerken kullanılacak indeks katsayıları,

mevcutların bulunduğu bir önceki ayın indeks katsayısı ile mevcutların bulunduğu ayın indeks katsayılarının karşılaştırılması ile tespit edilecektir. Bu şekilde stokların alış tarihlerini ayrıca izlemeye de gerek kalmayacaktır.

Bu açıklamaların ışığında daha önceki verdiğimiz örneğimizde bu yöntemi uygulamaya çalışalım:

Dönem Başı Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı
(4.349 - 4.000) x 3.000 = 1.047.000.-TL

	<u>GİRİŞ</u>	<u>ÇIKIŞ</u>	<u>KALAN</u>
<u>1- 1.1.93</u>			3000 x 4349 = 13.047.000.-
<u>2- 5.1.93</u>	5000 x 5000 = 25.000.000		3000 x 4349 = 13.047.000.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-
<u>3- 7.1.93</u>		500 x 4349 = 2.174.500.-	2500 x 4349 = 10.872.500.- 5000 x 5000 = 25.000.000.-

Ocak ayı sonunda elde bulunan stokların Şubat ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Ocak '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Aralık '92 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.364,8 \times 4.349) / 1.299,3 = \underline{4.568.-TL} \times 2.500 = \underline{11.420.000.-TL}$$

$$(1.364,8 \times 5.000) / 1.299,3 = \underline{5.252.-TL} \times 5.000 = \underline{26.260.000.-TL}$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(4.568 - 4.349) \times 2.500 = \underline{547.500.-TL}$$

$$(5.252 - 5.000) \times 5.000 = \underline{1.260.000.-TL}$$

<u>4- 1.2.93</u>	1000 x 4568 = 4.568.000.-	1500 x 4568 = 6.852.000.- 5000 x 5252 = 26.260.000.-
------------------	---------------------------	---

Şubat ayı sonunda elde bulunan stokların Mart ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Şubat '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Ocak '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.436,0 \times 4.568) / 1.364,8 = \underline{4.806.-TL} \times 1.500 = \underline{7.209.000.-TL}$$

$$(1.436,0 \times 5.252) / 1.364,8 = \underline{5525.-TL} \times 5.000 = \underline{27.625.000.-TL}$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(4.806 - 4.568) \times 1.500 = \underline{357.000.-TL}$$

$$(5.525 - 5.252) \times 5.000 = \underline{1.365.000.-TL}$$

5- 6.3.93

$$1500 \times 4806 = 7.209.000.-$$

$$4500 \times 5525 = 24.862.500.-$$

$$500 \times 5525 = 2.762.500.-$$

.....
Mart ayı sonunda elde bulunan stokların Nisan ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Mart '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Şubat '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.504,3 \times 5.525) / 1.436,0 = 5.787.-TL \times 4.500 = 26.041.500.-TL$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(5.787 - 5.525) \times 4.500 = 1.179.000.-TL$$

6- 3.4.93

$$2000 \times 7000 = 14.000.000.-$$

$$4500 \times 5787 = 26.041.500.-$$

$$2000 \times 7000 = 14.000.000.-$$

.....
Nisan ayı sonunda elde bulunan stokların Mayıs ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Nisan '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Mart '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.543,6 \times 5.787) / 1.504,3 = 5.938.-TL \times 4.500 = 26.721.000.-TL$$

$$(1.543,6 \times 7.000) / 1.504,3 = 7.182.-TL \times 2.000 = 14.364.000.-TL$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(5.938 - 5.787) \times 4.500 = 679.500.-TL$$

$$(7.182 - 7.000) \times 2.000 = 364.000.-TL$$

7- 8.5.93

$$2500 \times 5938 = 14.845.000.-$$

$$2000 \times 5938 = 11.876.000.-$$

$$2000 \times 7182 = 14.364.000.-$$

.....
**Haziran ayında herhangi bir stok hareketi olmadığından Mayıs ayından devreden stokların değerlendirilmesinde Mayıs ve Haziran birlikte dikkate alınacaktır.

Mayıs ayı sonunda elde bulunan stokların Temmuz ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Haziran '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Nisan '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.625,2 \times 5.938) / 1.543,6 = 6.251.-TL \times 2.000 = 12.502.000.-TL$$

$$(1.625,2 \times 7.182) / 1.543,6 = 7.561.-TL \times 2.000 = 15.122.000.-TL$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(6.251 - 5.938) \times 2.000 = \underline{626.000.-TL}$$

$$(7.561 - 7.182) \times 2.000 = \underline{758.000.-TL}$$

$$\underline{8- 5.7.93} \quad 3000 \times 9000 = 27.000.000$$

$$2000 \times 6251 = 12.502.000.-$$

$$2000 \times 7561 = 15.122.000.-$$

$$3000 \times 9000 = 27.000.000.-$$

.....
**Ağustos ve Eylül aylarında herhangi bir stok hareketi bulunmadığından Temmuz ayından devreden stokların Ağustos ve Eylül aylarından da devredeceğinden bu aylar birlikte değerlendirilecektir.

Temmuz ayı sonunda elde bulunan stokların Ekim ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Eylül '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Haziran '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.837,1 \times 6.251) / 1.625,2 = \underline{7.066.-TL} \times 2.000 = 14.132.000.-TL$$

$$(1.837,1 \times 7.561) / 1.625,2 = \underline{8.546.-TL} \times 2.000 = 17.092.000.-TL$$

$$(1.837,1 \times 9.000) / 1.625,2 = \underline{10.173.-TL} \times 3.000 = 30.519.000.-TL$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(7.066 - 6.251) \times 2.000 = \underline{1.630.000.-TL}$$

$$(8.546 - 7.561) \times 2.000 = \underline{1.970.000.-TL}$$

$$(10.173 - 9.000) \times 3.000 = \underline{3.519.000.-TL}$$

$$\underline{9- 4.10.93} \quad 2000 \times 11000 = 22.000.000$$

$$2000 \times 7066 = 14.132.000.-$$

$$2000 \times 8546 = 17.092.000.-$$

$$3000 \times 10173 = 30.519.000.-$$

$$2000 \times 11000 = 22.000.000.-$$

$$\underline{10- 9.10.93}$$

$$2000 \times 7066 = 14.132.000$$

$$3000 \times 10173 = 30.519.000.-$$

$$2000 \times 8546 = 17.092.000$$

$$2000 \times 11000 = 22.000.000.-$$

.....
Ekim ayı sonunda elde bulunan stokların Kasım ayına devri sırasında yeniden değerlendirilmiş birim fiyatlarını şöyle hesaplayabiliriz:

(Ekim '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Eylül '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$$(1.902,6 \times 10.173) / 1.837,1 = \underline{10.535.-TL} \times 3.000 = 31.605.000.-TL$$

$$(1.902,6 \times 11.000) / 1.837,1 = \underline{11.392.-TL} \times 2.000 = 22.784.000.-TL$$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$$(10.535 - 10.173) \times 3.000 = \underline{1.086.000.-TL}$$

$$(11.392 - 11.000) \times 2.000 = \underline{784.000.-TL}$$

11- 1.11.93

2000 x 10535 = 21.070.000.-

1000 x 10535 = 10.535.000.-

2000 x 11392 = 22.784.000.-

.....
Burada 1993 yılı içindeki işlemler bittiğinden dönem sonu stoklarının maliyetini hesaplamamız gerekir. Bu hesaplamada dönem sonu stokları için hesaplama yaptığımız için Aralık ayında bitmiş kabul ediyoruz.

(Aralık '93 Katsayısı x Birim Fiyat) / Ekim '93 Katsayısı = Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyat

$(2.082,2 \times 10.535) / 1.902,6 = 11.531.-TL \times 1.000 = 11.531.000.-TL$

$(2.082,2 \times 11.392) / 1.902,6 = 12.469.-TL \times 2.000 = 24.938.000.-TL$

Stok Yeniden Değerleme Artış Farkları = (Yeniden Değerlenmiş Birim Fiyatı - Değerleme Öncesi Birim Fiyatı) x Stok Miktarı

$(11.531 - 10.535) \times 1.000 = 996.000.-TL$

$(12.469 - 11.392) \times 2.000 = 2.154.000.-TL$

12- 31.12.93

1000 x 11531 = 11.531.000.-

2000 x 12469 = 24.938.000.-

.....
Ocak 1994'e Devreden Stoklar 1000 x 11531 = 11.531.000.-

2000 x 12469 = 24.938.000.-

Toplam Devreden Stok Maliyeti 36.469.000.-TL

İmalata Yüklenen Maliyet 83.853.000.-TL

Değer Artış Farkı 20.322.000.-TL

5.5. STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Stok değerlendirme yöntemlerini bu bölümün başından beri teorik olarak ve örneklerle açıklamaya çalıştık. Şimdi bu tüm yöntemlerin sonuçlarını, birbirlerine göre ne gibi üstünlüklerini ve eksiklikleri olduğunu görebilmek için her çıkış anında maliyetlere yükelenen gideri ve stokta kalan miktarın değerini gösteren bir tablo (sayfa 86'da) hazırladık.

5.6. STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN ENFLASYON VE MALİYETLEME AÇISINDAN ETKİNLİĞİ

Örneklerle yöntemleri karşılaştırdığımızda, her bir yöntem farklı ekonomik koşullar için geliştirildiğinden farklı sonuçlar vermektedir.

Ençok kullanılan yöntemler bilindiği gibi FIFO, LIFO ve hareketli ortalama yöntemidir. Diğer yöntemler de bir diğer yöntemin eksik yanlarını tamamlamak amacıyla geliştirilmiştir.

İncelediğimiz yöntemlerden tarihi maliyetleri esas almayan piyasa fiyatı yöntemi ve sürekli yeniden değerlendirme yöntemi ile birlikte kullandığımız LIFO yöntemi diğer yöntemlere göre stokları daha gerçekçi bir şekilde değerlemektedir.

STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN AYLIK ÇIKIŞLAR İTİBARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

Her Çıkış Anında İmalata Yüklenen Maliyetler Tablosu

Tarih	Basit	Tartılı	Hareketli	Hareketli		Dönemsel		Hareketli		Dönemsel		Piyasa	Sürekli
	Ortalama	Ortalama	Ortalama	FIFO	LIFO	LIFO	HIFO	HIFO	LOFO	Fiyatı	Değerleme Y.		
7.1.93	3.600.000	3.333.335	2.312.500	2.000.000	2.500.000	5.500.000	2.500.000	5.500.000	2.000.000	1.900.000	2.174.500		
1.2.93	7.200.000	6.666.670	4.625.000	4.000.000	5.000.000	11.000.000	5.000.000	11.000.000	4.000.000	4.600.000	4.568.000		
6.3.93	14.400.000	13.333.340	9.250.000	8.500.000	10.000.000	19.000.000	10.000.000	19.000.000	8.500.000	10.800.000	9.971.500		
8.5.93	18.000.000	16.666.675	13.389.423	12.500.000	16.500.000	20.500.000	16.500.000	20.500.000	12.500.000	17.500.000	14.845.000		
9.10.93	28.800.000	26.666.680	31.299.144	24.000.000	40.000.000	22.000.000	40.000.000	22.000.000	24.000.000	44.000.000	31.224.000		
1.11.93	14.400.000	13.333.340	15.649.572	18.000.000	14.000.000	10.000.000	14.000.000	10.000.000	18.000.000	23.600.000	21.070.000		
Toplam	86.400.000	80.000.040	76.525.639	69.000.000	88.000.000	88.000.000	88.000.000	88.000.000	69.000.000	102.400.000	83.853.000		

Her Çıkıştan Sonra Stokta Kalan Mal Stoklarının Değerleri Tablosu

Tarih	Basit	Tartılı	Hareketli	Hareketli		Dönemsel		Hareketli		Dönemsel		Piyasa	Sürekli
	Ortalama	Ortalama	Ortalama	FIFO	LIFO	LIFO	HIFO	HIFO	LOFO	Fiyatı	Değerleme Y.		
DBMik.	21.600.000	20.000.010	12.000.000	12.000.000	12.000.000	---	12.000.000	---	12.000.000	11.400.000	13.047.000		
7.1.93	54.000.000	50.000.025	34.687.500	35.000.000	34.500.000	94.500.000	34.500.000	94.500.000	35.000.000	28.500.000	35.872.500		
1.2.93	46.800.000	43.333.335	30.062.500	31.000.000	29.500.000	83.500.000	29.500.000	83.500.000	31.000.000	29.900.000	33.112.000		
6.3.93	32.400.000	30.000.015	20.812.500	22.500.000	19.500.000	64.500.000	19.500.000	64.500.000	22.500.000	24.300.000	24.862.500		
8.5.93	28.800.000	26.666.680	21.423.077	24.000.000	17.000.000	44.000.000	17.000.000	44.000.000	24.000.000	28.000.000	26.240.000		
9.10.93	36.000.000	33.333.350	39.123.930	49.000.000	26.000.000	22.000.000	26.000.000	22.000.000	49.000.000	55.000.000	52.519.000		
1.11.93	21.600.000	20.000.010	23.474.358	31.000.000	12.000.000	12.000.000	12.000.000	12.000.000	31.000.000	35.400.000	33.319.000		
DSMik.	21.600.000	20.000.010	23.474.358	31.000.000	12.000.000	12.000.000	12.000.000	12.000.000	31.000.000	37.800.000	36.469.000		
Farklar	+8.000.000	- 50	+3							40.200.000	20.322.000		

Enflasyonist ortamda, görüntü karları elimine edebilmek için maliyetlere yüklenen stok giderlerinin en yüksek olması gerekir. Bunu sağlayan yöntemler LIFO, HIFO, piyasa fiyatı yöntemi ve sürekli yeniden değerlendirme yöntemi ile birlikte kullandığımız FIFO 'dur. Bu yöntemlerden LIFO ve HIFO yöntemlerinin en büyük sakıncası, bilançoya yansıyan stokların düşük gösterilmesidir. İkinci bir sakıncası da yine tarihi maliyetleri esas alan yöntemler olmasıdır. Malın stoklara girişi ile maliyete yüklenme arasındaki zamanın büyüklüğüne doğru orantılı olarak kendilerinden beklenen faydayı sağlayamamaktadırlar. Diğer bir ifade ile stoğun girişi ile çıkışı arasındaki zaman büyüdükçe beklenen fayda azalmaktadır. Piyasa fiyatı yöntemi tam rekabet koşulları bulunan ekonomik ortamlarda (verilerin kolayca bulunması ve güvenilir olması nedeni ile) gerçekçidir. Stokların bugünkü para ile belirlenmesi başlığı altında ele aldığımız "Sürekli Yeniden Değerleme Yöntemi", tek başına bir stok değerlendirme yöntemi olmamakla beraber, diğer tüm tarihi maliyetleri esas alan yöntemlerinin eksikliğini gidererek, bu yöntemlerle birlikte daha gerçekçi bir stok değerlendirme ve maliyetleme imkanı sağlayacaktır. "Sürekli Yeniden Değerleme Yöntemi" ile çözümlendiğimiz FIFO yöntemi (ki bu yöntem enflasyonist ortamda en az maliyet en yüksek stok değeri verir) LIFO ve HIFO yöntemlerine yakın değerler vermiştir. Bu iki yöntemle göre üstünlüğünü de dönem sonu stoklarının değerlemesinde sağlamıştır.

Yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız nedenlerle, stok değerlendirme yöntemlerinin tarihi maliyetleri esas almaları gibi en büyük eksikliğini kapatan "Sürekli Yeniden Değerleme Yöntemi" ile birlikte kullanılması, muhasebe verilerinin daha güvenilir olmasını sağlayacak bir yöntemdir.

5.7 STOKLARIN YENİDEN DEĞERLENMESİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Stokların enflasyondan korunması için yeniden değerlendirilmesini önermiştik. Ancak bu durum muhasebeye nasıl yansıtılacaktır? Şimdi bu soruya yanıt arayalım.

ÖRNEK:

Daha önce "5.1. Stokların Bugünkü Para ile Belirlenmesi" başlığı altında önermiş olduğumuz "Sürekli Yeniden Değerleme Metodu" ile FIFO yöntemi altında çözümlendiğimiz örneğin yevmiye kayıtlarının burada yapalım. Örneğimize ek bilgi olarak, tüm alışların peşin yapıldığını varsayalım.

Hatırlanacağı gibi "Sürekli Yeniden Değerleme Metodu" altında FIFO yöntemi ile örneğimizi çözmeye başladığımızda yaptığımız ilk işlem dönem başı stoklarının bugünkü para ile ifadesini sağlayacak düzeltmeyi yapmıştır.

3000birim x 4.349.-TL = 13.047.000.-TL düzeltilmiş değer

3000birim x 4.000.-TL = 12.000.000.-TL kayıtlı değer

1.047.000.-TL değerleme farkı

Bu değerleme sonucu çıkan farkın düzeltilmeside değer düşüşünü ilgili stok hesabının borcuna yazarken ilgili sermaye yedeği hesabına alacak yazılmalıdır.

01.01.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 1.047.000.-

524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS. 1.047.000.-

(4.349 - 4.000) x 3000 = 1.047.000.- değer farkı

/

- 5.1.1993 tarihinde 5000birim stok 5.000.-TL'ndan peşin olarak satın alınmıştır.

05.01.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 25.000.000.-

100 KASA HESABI 25.000.000.-

/

- 7.1.1993 tarihinde 500 birim hammadde üretime sevk edilmiştir.

07.01.1993

151 YARI MAMULLER-ÜRETİM HS. 2.174.500.-

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 2.174.500.-

(500br x 4.379.-) Üretime hammadde sevk

/

- 31.1.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

2500birim x 4.586.-TL = 11.420.000.-TL

5000birim x 5.252.-TL = 26.260.000.-TL

37.680.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

2500birim x 4.349.-TL = 10.872.500.-TL

5000birim x 5.000.-TL = 25.000.000.-TL

35.872.500.-TL Toplam kayıtlı değer

1.807.500.-TL değerleme farkı

31.01.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 1.807.500.-

524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS. 1.807.500.-

{(4568-4349)x2500}+{(5252-5000)x5000}=1.807.500.- değerleme farkı

/

- 1.2.1993 tarihinde 1000 birim hammadde üretime sevk edilmiştir.

01.02.1993

151 YARI MAMULLER-ÜRETİM HS.	4.568.000.-
150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	4.568.000.-

(1000br x 4.568.-) Üretime hammadde sevki

- 28.2.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

1500birim x 4.806.-TL = 7.209.000.-TL

5000birim x 5.525.-TL = 27.625.000.-TL

34.834.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

1500birim x 4.568.-TL = 6.852.000.-TL

5000birim x 5.252.-TL = 26.260.000.-TL

33.112.000.-TL Toplam kayıtlı değer

1.722.000.-TL değerleme farkı

28.02.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	1.722.000.-
524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS.	1.722.000.-

{{(4806-4568)x1500}+{(5525-5252)x5000}=1.722.000.- değerleme farkı

- 6.3.1993 tarihinde 2000 birim hammadde üretime sevk edilmiştir.

06.03.1993

151 YARI MAMULLER-ÜRETİM HS.	9.971.500.-
150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	9.971.500.-

{{(1500br x 4.806)+(500br x 5.525)} Üretime hammadde sevki

- 31.3.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

4500birim x 5.787.-TL = 26.041.500.-TL düzeltilmiş değer

4500birim x 5.525.-TL = 24.862.500.-TL kayıtlı değer

1.179.000.-TL değerleme farkı

31.03.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	1.179.000.-
524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS.	1.179.000.-

(5787-5525)x4500=1.179.000.- değerleme farkı

- 3.4.1993 tarihinde 2000 birim hammadde 7.000.-TL birim fiyatla peşin satın alınmıştır.

03.04.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	14.000.000.-
100 KASA HESABI	14.000.000.-

- 30.4.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

4500birim x 5.938.-TL = 26.721.000.-TL

2000birim x 7.182.-TL = 14.364.000.-TL

41.085.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

4500birim x 5.787.-TL = 26.041.500.-TL

2000birim x 7.000.-TL = 14.000.000.-TL

40.041.500.-TL Toplam kayıtlı değer

1.043.500.-TL değerleme farkı

30.04.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 1.043.500.-

524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS. 1.043.500.-

{(5938-5787)x4500}+{(7182-7000)x2000}=1.043.500.- değerleme farkı

/

- 8.5.1993 tarihinde üretime 2500 birim hammadde sevk edilmiştir.

08.05.1993

151 YARI MAMULLER-ÜRETİM HS. 14.845.000.-

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 14.845.000.-

(2500br x 5.938) Üretime hammadde sevki

/

- 30.6.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

2000birim x 6.251.-TL = 12.502.000.-TL

2000birim x 7.561.-TL = 15.122.000.-TL

27.624.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

2000birim x 5.938.-TL = 11.876.000.-TL

2000birim x 7.182.-TL = 14.364.000.-TL

26.240.000.-TL Toplam kayıtlı değer

1.384.000.-TL değerleme farkı

30.06.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 1.384.000.-

524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS. 1.384.000.-

{(6251-5938)x2000}+{(7561-7182)x2000}=1.384.000.- değerleme farkı

/

- 5.7.1993 tarihinde 3000 birim hammadde 9.000.-TL birim fiyatla peşin satın alınmıştır.

05.07.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 27.000.000.-

100 KASA HESABI 27.000.000.-

/

- 30.9.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

2000birim x 7.066.-TL = 14.132.000.-TL

2000birim x 8.546.-TL= 17.092.000.-TL

3000birim x 10.173.-TL = 30.519.000.-TL

61.743.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

2000birim x 6.251.-TL = 12.502.000.-TL

2000birim x 7.561.-TL= 15.122.000.-TL

3000birim x 9.000.-TL = 27.000.000.-TL

54.624.000.-TL Toplam kayıtlı değer

7.119.000.-TL değerleme farkı

30.09.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 7.119.000.-

524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS. 7.119.000.-

{(7066-6251)x2000}+{(8546-7561)x2000}+

{(10173-9000)x3000}=7.119.000.- değerleme farkı

/

- 4.10.1993 tarihinde 2000 birim hammadde 11.000.-TL birim fiyatla peşin satın alınmıştır.

04.10.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 22.000.000.-

100 KASA HESABI 22.000.000.-

/

- 9.10.1993 tarihinde üretime 4000 birim hammadde sevk edilmiştir.

09.10.1993

151 YARI MAMULLER-ÜRETİM HS. 31.224.000.-

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 31.224.000.-

{(2000br x 7.066)+(2000br x 8.546)} Üretime hammadde sevki

/

- 31.10.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

3000birim x 10.535.-TL = 31.605.000.-TL

2000birim x 11.392.-TL = 22.784.000.-TL

54.389.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

3000birim x 10.173.-TL = 30.519.000.-TL

2000birim x 11.000.-TL = 22.000.000.-TL

52.519.000.-TL Toplam kayıtlı değer

1.870.000.-TL değerleme farkı

31.10.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	1.870.000.-
524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS.	1.870.000.-

{(10535-10173)x3000}+{(11392-11000)x2000}=1.870.000.- değerleme farkı

/

01.11.1993

-1.11.1993 tarihinde üretime 2000 birim hammadde sevk edilmiştir.

151 YARI MAMULLER-ÜRETİM HS.	21.070.000.-
150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	21.070.000.-

(2000br x 10.535) Üretime hammadde sevki

/

- 31.12.1993 tarihinde stoklar yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

1000birim x 11.531.-TL = 11.531.000.-TL

2000birim x 12.469.-TL = 24.938.000.-TL

36.469.000.-TL Toplam düzeltilmiş değer

1000birim x 10.535.-TL = 10.535.000.-TL

2000birim x 11.392.-TL = 22.784.000.-TL

33.319.000.-TL Toplam kayıtlı değer

3.150.000.-TL değerleme farkı

31.12.1993

150 İLK MADDE VE MALZEME HS.	3.150.000.-
524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS.	3.150.000.-

{(11531-10535)x1000}+{(12469-11392)x2000}=3.150.000.- değerleme farkı

STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS

	1.047.000.-
	1.807.500.-
	1.722.000.-
	1.179.000.-
	1.043.500.-
	1.384.000.-
	7.119.000.-
	1.870.000.-
	<u>3.150.000.-</u>
	20.322.000.-

Alacak bakiyesi ile Bilançoda Özkaynaklar hesap sınıfının Sermaye Yedekleri hesap grubunun altında "524 STOKLARDA ENFLASYON KARŞILIĞI HS." ile yer alacaktır.

6. BÖLÜM

VERGİ USUL KANUNUNA GÖRE DEĞERLEME YÖNTEM VE ESASLARI

Vergi hukukumuzda değerlemeye ilişkin düzenlemeler esas olarak Vergi Usul Kanunu'nda toplanmıştır. Vergi Usul Kanunu'nun 258. maddesinde değerlendirme, vergi matrahının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tesbiti olarak tanımlanmış ve yine Vergi Usul Kanunu'nun 261. maddesinde de değerlendirme ölçüleri belirlenmiştir.

Değerleme işlemi vergi matrahının hesaplanmasıyla ilgili bir işlem olması nedeniyle, Vergi Usul Kanunu'nda (VUK), mükelleflerin şahsi düşünce ve değerlendirmelerine yer vermeyecek biçimde açık ve kesin bir şekilde düzenlenmiş; değerlendirme ölçüleri ve değerlendirme konusu iktisadi kıymetler, Kanun'da kesin olarak tespit edilmiştir.

Belirtilen bu durum, VUK'nda düzenlenen değerlendirme esaslarının, değerlemeyi kişisellikten uzaklaştırma ve bu suretle de vergi alacağının güven altına alma amacı taşıdığını göstermektedir.

6.1. GENEL ESASLAR

Ülkemizde, enflasyon muhasebesi konusunda geleneksel muhasebe yerine geçecek sürekli bir sistemin kullanılması amacıyla yapılan herhangi bir çalışma bulunmamakla birlikte; tarihi maliyetlerden ayrılmadan kısmi nitelikli bir "Yeniden Değerleme"nin 205 sayılı kanunun 26. maddesi ile 213 sayılı VUK.'na eklenen geçici 11. madde ile 1963 yılında vergi hukukuna girdiğini görüyoruz. Ancak söz konusu geçici 11. maddenin uygulamaya konulması yıllarca gecikmiş ve sonuçta 21.12.1983 tarihinde yayımlanan 2791 sayılı kanunun 14. maddesi ile, anılan geçici 11. madde değiştirilerek, yeniden değerlendirme işleminin 1982 hesap dönemi sonu itibariyle uygulamaya konulması sağlanmıştır. 2791 sayılı kanunun 14. maddesi, yeniden değerlendirme işleminin 1982 takvim yılı sonu veya 1982 yılı için de özel hesap dönemi kapanan mükellefler için bu hesap dönemi sonu itibariyle düzenlenen bilançolar esas alınmak suretiyle 31.12.1983 tarihine kadar, bir defaya mahsus olmak üzere yapılmasını öngörmekteydi. Nitekim bu kanun gereği birçok işletme, amortisman tabi iktisadi varlıklarını bir kez, 1983 yılı içinde yeniden değerlendirme işlemine tabi tutmuştur. Ancak daha sonra ekonomik koşullar gereği, kısmi nitelikteki bu yeniden değerlendirme işlemi;

4.12.1984 tarihinde kabul edilen ve 12 Aralık 1984 tarihinde 18603 sayılı mükerrer resmi gazetede yayınlanan 3094 nolu kanunla, geçici 11. madde değiştirilerek süreklilik kazanmıştır. Ancak daha sonra, 25.3.1987 tarih ve 3332 sayılı kanunla söz konusu madde, VUK.'nun mükerrer 298. maddesi olarak düzenlenmiş ve bazı değişikliklere tabi tutulmuştur.

Servet vergileri ve bir çok halde harcama vergilerinde, iktisadi kıymetlerin değerleri, doğrudan doğruya vergi matrahını teşkil eder.

Gelir ve kurumlar vergileri gibi kazanç ve irad üzerinden alınan vergilerde ise, iktisadi kıymetlere ait değerler, vergi matrahının teşekkülünün direk olarak etkiler. Özellikle, bizde olduğu gibi, kazancın tespitini öz sermaye karşılaştırılmasına bağlayan sistemlerde, vergi matrahı, dönem sonu ve dönem başında işletmeye dahil iktisadi kıymetlerin değerleri esas alınmak suretiyle tespit edilir.

Muhasebe ve işletmecilik yönünden iktisadi kıymetlerin değişik ölçülerde değerlendirilmesi mümkündür. Ancak bunlar vergi uygulaması bakımından dikkate alınmazlar. Değerlemenin vergi matrahının tespiti ve dolayısı ile alınacak vergi yönünden arz ettiği öneme paralel olarak, değerlendirme esas ve ölçüleri vergi hukukunda belli ve özel kurallara bağlanmıştır.

Vergi Usul Kanununun 258. maddesinde, "Değerleme, vergi matrahının hesaplanması ile ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespitidir" şeklinde tarif edilmiştir.

Değerlemede, iktisadi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlarda sahip oldukları değerler esas tutulur. Örnek olarak belirtmek gerekirse, değerlendirme günü, gelir ve kurumlar vergilerinde ilk defa işe başlamada, işe başlama tarihi, daha sonra her hesap döneminin sonuncu günüdür.

Değerleme, prensip olarak, iktisadi kıymetlerin herbiri tek başına dikkate alınmak suretiyle yapılır. Bunun istisnası teamülen aynı cinsten sayılan mallarla, düşük kıymetli müteferrik eşyalardır. VUK.'nun 260. maddesinde, bunların toplu olarak değerlendirilmesine cevaz verilmiştir¹²³.

6.2. DEĞERLEME ÖLÇÜLERİ

Değerleme ölçüleri, VUK.'nun 261. maddesinde tespit edilmiştir. Ancak, anılan maddede belirtilenler dışında, VUK.'nun diğer maddeleri ve ilgili vergi kanunlarında tespit edilmiş olan ilave bazı değerlendirme ölçüleride bulunmaktadır. Bunların içeriği şöyledir:

- a. Maliyet bedeli
- b. Borsa rayiçi

¹²³ Yılmaz ÖZBALCI, Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, 1985, s.359.

- c. Tasarruf değeri
- d. Mukayyet değer
- e. İtibari değer
- f. Vergi değeri
- g. Rayiç değeri
- h. Emsal bedel ve emsal ücret
- ı. Alış bedeli
- i. Diğer ölçüler

6.2.1. MALİYET BEDELİ

Maliyet bedeli, iktisadi bir kıymetin iktisap edilmesi veya değerinin artırılması amacı ile yapılan ödemelerle, bunlara bağlı bütün giderlerin toplamını ifade eder.

Bir iktisadi kıymet imal veya tüketim, iç piyasadan veya ithal suretiyle temin edilir. Bütün bu hallerde maliyet bedeline hangi giderlerin dahil edileceği, maliyet bedeli ile değerlenen iktisadi kıymetlerle ilgili açıklamalar sırasında, ayrı ayrı belirtilecektir.

Maliyet bedeli ile değerlenecek iktisadi kıymetler iktisadi işleme dahil olan: Gayrimenkuller, özel maliyet bedeli, demirbaş eşya, emtia, zirai mahsuller ve hayvanlardır.

6.2.2. BORSA RAYİCİ:

Borsa rayici gerek menkul kıymetler ve kambiyo borsasına, gerekse ticaret borsalarına kayıtlı olan iktisadi kıymetlerin, değerlemeden önceki son muamele gününde borsadaki muamelelerin ortalama değerlerini ifade eder.

VUK.'nunda, borsa rayici ile değerleme şu haller için öngörülmüştür.

a. İktisadi işletmelere dahil yabancı para ve yabancı para ile olan alacak ve borçların normal değerleme ölçüsü borsa rayicidir.

b. Veraset ve intikal vergisinde, hisse senedi ve tahvillerle ilgili değerleme ölçüsü borsa rayicidir.

6.2.3. TASARRUF DEğERİ

Tasarruf değeri, bir iktisadi kıymetin, değerleme gününde, sahibi için arzettiği gerçek değerdir. İktisadi kıymetin değerleme gününde sahibi için arzettiği gerçek değer, şahsın subjektif anlayışına göre değil, objektif esaslara göre belli edilir.

VUK.'nunda tasarruf değeri ile değerleme, esas itibari ile, sadece senede bağlı alacak ve borçlar için öngörülmüştür. Bunların değerleme günü itibari ile

arzettiği gerçek değerin nasıl hesaplanacağı ise kanunda açıkca belirtilmiştir (VUK. md. 281,285).

6.2.4. MUKAYYET DEğER

Mukayyet değer, bir iktisadi kıymetin muhasebe kayıtlarında gösterilen hesap değeridir. Mukayyet değerin uygulanacağı iktisadi kıymetler şunlardır:

- a. Aktifleştirilen ilk tesis ve taazzuv giderleri,
- b. Peştemallıklar,
- c. Aktif geçiçi hesap kıymetleri,
- d. Pasif geçiçi hesap kıymetleri,
- e. Karşılıklar (amortismanlar kendi özel hükümlerine tabidir.),
- f. Senetsiz alacak ve borçlar

Ayrıca, banka, banker ve sigorta şirketleri dışında, reeskont yoluna gidilmediğinde, senetli alacak ve borçlarında mukayyet değerle değerlenmesi gerekir.

6.2.5. İTİBARİ DEğER

İtibari değer, her nevi senetlerle esham (pay) ve tahvilatin üzerinde yazılı olan değerdir. (VUK. md. 266.)

İtibari değerle değerlenecek iktisadi kıymetler şunlardır:

- a. Kasa mevcudu (Yabancı paralar hariç),
- b. Sermayesi paylara bölünmüş şirketlerde ihraç edilen hisse senetleri,
- c. Sermayesi paylara bölünmüş şirketler ve iktisadi kamu messeselerince çıkarılan tahviller

İtibari değer ayrıca, veraset ve intikal vergisi uygulamasında mükelleflerle yapılan değerlemede, tahvilat ve borsa rayici olmayan hisse senetleri için esas alınır.

6.2.6. VERęİ DEğERİ

VUK.'nun 2365 sayılı kanunla değişik 268. maddesinde vergi değeri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“Vergi değeri bina ve arazinin rayiç değeridir. Bu bedel, emlak vergisi kanununun 29. maddesi ile aynı maddede belirtilen tüzük hükümlerine uygun olarak tespit olunur.” Bu tanım bazı belirsizlikler taşımaktadır. Filhakika, vergi değeri emlak vergisi kanununun 29. maddesine göre tespit olunacak değerdir. Emlak vergisi bakımından, bina ve arazide normal olarak belli ölülere bağlı olarak mükelleflerle beyan edilen değerler esas alınır¹²⁴.

¹²⁴ ÖZBALCI, a.g.c., s.361.

6.2.7. RAYIÇ BEDEL

Bir iktisadi kıymetin değeri günündeki normal alım satım değeri dir. Rayiç bedel 2365 sayılı kanunla VUK.'na eklenen mükerrer 266. madde ile, genel bir değeri ölçüsü olarak da tanıma bağlanmıştır. Ancak, vergi kanunlarında yapılan son düzenlemelerle rayiç bedelin uygulama alanı, son derece sınırlı duruma girmiştir.

6.2.8. EMSAL BEDELİ VE EMSAL ÜCRETİ

Emsal bedeli, gerçek bedeli bilinmeyen veya doğru olarak tespit edilemeyen bir malın, değeri gününde satılması halinde emsaline nazaran haiz olacağı değeri dir.

VUK.'nun 267. maddesinde tarif edilen emsal bedeli, emsal satış bedelidir. Kıymetin değeri gününde satılması halinde haiz olacağı değeri esas alınmıştır.

Emsal bedeli ile değeri lenenin çok geniş bir uygulama alanı vardır. Emsal bedeli: İktisadi işletmelere dahil kıymetlerin değeri lemesinde, servetlerin değeri lemesinde, kullanılır.

6.2.9. ALIŞ BEDELİ

İktisadi kıymetin satın alınması karşılığında ödenen veya borçlanılan bedeldir. Maliyet bedelinden farkı, satış bedeline müteferri olarak yapılan giderlerin nazara alınmamasıdır.

Alış bedeli, iktisadi işletmelere dahil, diğeri şirket ve müesseselere ait hisse senedi ve tahvilatı değeri lemesi için kullanılır.

6.2.10. DİĞER ÖLÇÜLER

VUK.'nu ve diğeri vergi kanunlarında, belli hallere mahsus, özel değeri leme ölçüleri kabul edilmiştir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

a. Tapu Siciline Kayıtlı Bedel: Bir vergiye matrah olacak servet değeri lemesinde tapuda kayıtlı haklar için uygulanır.

b. Alış Emsal Bedeli: Ticari, zirai ve mesleki kazançları dolayısı ile yeniden gelir vergisine girecek veya götürü usulden gerçek usule geçecek mükellefler, maliyet bedeli bilinmeyen amortisman konusu sabit kıymetlerini, amortismanları da dikkate alarak kendilerince tayin olunacak alış emsal bedeli ile değeri lerler (VUK. geçiçi md.5.). İlk defa bilanço esasında gelir ve kurumlar vergisi mükellefiyetine girecek olanlar, amortisman konusu kıymetler dışındaki diğeri kıymetleri maliyet bedeli bilinmediği takdirde alış emsal bedeli ile değeri lerler (VUK. geçiçi md. 4.).

c. Ortalama Perakende Satış Fiyatı: Hizmet erbabına, hizmet karşılığın verilen ayınlar, verildiği gün ve yerdeki ortalama perakende fiyatlara göre değeri lenir (G.V.K. md. 63)

6.3. 4008 SAYILI YASANIN TÜRK VERGİ MEVZUATINDA STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE ETKİSİ

4008 sayılı kanunun 8. maddesi ile 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 274. maddesi değiştirilmiştir. Değişikliğin temelinde stok değerlendirme yöntemi olarak LIFO yönteminin kullanılabilmesi hususu vardır.

Maddenin ilk kelimesi olan "Emtia", "Satın alınan veya imal edilen emtia" olarak değiştirildikten sonra satın alınan veya imal edilen emtianın maliyet bedelini son giren ilk çıkar (Last In First Out) yöntemini kullanarak tesbit edebilecekleri ve buna ilişkin usul ve esasların Maliye Bakanlığınca belirleneceği düzenleme altına alınmış ve maddenin ilk cümlesinden sonra gelen kısım ise ikinci fıkra olarak maddenin sonuna eklenmiştir.

Stok maliyetlerinin tesbitinde LIFO yönteminin kullanılması durumunda dönem sonu stokları daha düşük bedelle değerlendirirken satılan mamüller daha yüksek maliyetlerle çıkış yapılmış olacaktır. Bu yöntemde en son giren malların öncelikle satıldığı kabul edilir. Fiyatların yükselme eğilimi içinde bulunduğu dönemlerde satışlar yüksek maliyetlerle yapılırken stoklarda ise daha düşük maliyetli mamüller bulunacaktır. Bunun doğal bir sonucu olarak dönem karı FIFO ve Ortalama Maliyet Yöntemine göre hesaplanacak kardan daha düşük olacaktır. Elbette fiyatların düşme eğilimi gösterdiği dönemlerde ise bunun tersi olacaktır, diğer bir ifadeyle yüksek maliyetli ticari mallar stoklarda uzun süre kalırken satışlar daha düşük maliyetli mallardan oluşacağı için karlar görüntü olarak artacaktır.

İşletmenin gerçek karlarında herhangi bir değişiklik olmazken fiyatların düşme yada yükselme eğilimi içinde olduğu dönemlerde elde tutulan stoklara da bağlı olarak işletme karları olduğundan daha yüksek yada daha düşük çıkabilmektedir. Bu durum ise mali tabloların gerçekliğini ve muhasebeden beklenen amaç ve faydanın sağlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi FIFO yönteminde düşük maliyetli stoklar öncelikle satılacağı için karlar görüntü olarak fazla çıkacaktır.

LIFO yönteminde ise stoklar düşük maliyetlerle değerlendirirken satılan mallar stoklara göre fiyatların devamlı yükseldiği ekonomilerde daha yüksek maliyetlerle değerlendirileceği için LIFO yöntemine göre kar ve stok maliyetleri daha düşük çıkacaktır.

LIFO ve FIFO yöntemlerinde satış ya da stok maliyetlerinde biri yüksek ve diğeri düşük gösterilirken ortalama maliyet yönteminde maliyetler stoklarla satışlar arasında yayılmaktadır. Bu yönüyle ortalama maliyet yöntemi LIFO ve FIFO yöntemlerine göre daha dengeli bir maliyet dağılımı yapmaktadır.

Her üç yöntemde de dikkat edilecek olursa en düşük kar LIFO yönteminde ortaya çıkmaktadır. Ortalama maliyet yönteminde ise fiyat artışlarına bağlı olarak farklılık gösteren maliyetler stoklar ile satışlar arasında kısmen dengelenmiştir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise stok değerlendirme yönteminin karları olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesi iki şartın varlığı halinde söz konusudur. Bu iki şartın gerçekleşmemesi durumunda stok değerlendirme yönteminin maliyetler üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Uygulamada bu iki şart genellikle ortaya çıkmakla birlikte ekonominin içinde bulunduğu durum ve işletme politikaları gereği yalnızca bir şartla gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi stoklarda malın bulunması ve stoklarla çalışılmasıdır. Malların stokta bekleme süreleride stok değerlendirme yöntemleri arasında farklı sonuçlar alınmasına yol açar. Buna bağlı olarak fazla stokla çalışan işletmelerde bu farklılık bariz bir şekilde kendisini gösterirken daha düşük stok miktarlarıyla çalışan işletmeler bu farklılıklardan daha az etkileneceklerdir. Diğer şart ise fiyat istikrarsızlıklarıdır. Daha açık bir ifadeyle fiyatların yükselme ya da düşme eğilimi göstermesidir. Fiyatların sabit olduğu (ya da fazlaca değişmediği) ekonomilerde stok değerlendirme yöntemlerinin satış karları üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır.

Yukarıda açıklanan üç yöntemde de alış fiyatları veri olarak kabul edilmiştir. Ancak reel anlamda fiyatlar mukayyet alış değerlerine eşit değildir. Bu nedenle ortaya çıkacak görüntü karlar işletmenin gerçek durumunu yansıtmayacaktır. Konuyu basit ve rakamsal bir örnekle açıklamak gerekirse 1.000.000.-TL'ya alanın bir mal on ay sonra 1.500.000.-TL'ya satılmıştır. Satışın yapıldığı andaki bu malın alış fiyatı 1.600.000.-TL'dir. Bu örnekte adeta 500.000.-TL kar edilmiş görünmektedir. Oysa işletme 100.000.-TL zarardadır. Bu olumsuzluğu giderebilmenin tek yolu değerlemenin piyasa fiyatlarına göre yapılmasıdır.

Piyasa fiyatları esas alınarak yapılacak değerlemede işletmenin faaliyet sonuçlarının tesbiti sırasında fiyat hareketlerinden en az etkilenmesi amaçlanmaktadır. Yukarıda sayılan değerlendirme yöntemlerinin içinde gerçeğe en yakın olanı bu değerlendirme yöntemi olmakla birlikte diğer yöntemlere göre bir takım uygulama güçlükleri de yok değildir.

Vergi Usul Kanununun 274. maddesinde yapılan değişiklik ile mükelleflere LIFO yöntemini kullanabilme imkanı tanınmıştır. Ancak bu zorunlu bir uygulama olmayıp mükellefin isteğine bırakılmıştır. Mükellefler dilerlerse emsal bedeli ölçüsünü de kullanabileceklerdir. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise maddenin yürürlük tarihinin 1 Ocak 1996 olması nedeniyle yukarıda açıklanan hususlar ancak bu tarihten sonra uygulanabilecektir¹²⁵.

¹²⁵ Mevlüt ÖZER, 4008 Sayılı Yasa, Vergici ve Muhasebeci ile Diyalog Dergisi, Süray Yayınları, İstanbul 1994, S.1994/8, s.34.

SONUÇ

Batılı ülkelerde, enflasyon % 5'i aştığında mali tabloların yanıltıcı olduğu bilinir. Rakamlara bağlı bir yönetim tarzı uygulamak istiyorsak ve temel bir veri kaynağımız da muhasebe verileri ise, enflasyon nedeni ile önemli bir kaynağı yitirmiş oluyoruz.

LIFO sisteminin üzerinde duruldu. Ama benim kişisel kanaatim, LIFO sistemi bir kurtuluş yolu değildir. Bu sistem enflasyonun genellikle düşük olduğu dönemlerde uygulanabilir. Ama bugün yaşadığımız ortamda bu sistemin başarılı sonuçlar vereceğini sanmıyorum.

Tezimin konusu, enflasyonist ortamda stok değerlendirme yöntemlerinin enflasyon ve maliyetleme açısından yeterliliği olduğu için stok değerlendirme yöntemlerini bu yönden ele aldık. Enflasyon bilindiği gibi genel anlamda para değerindeki düşüşlerdir. İşletmeleri enflasyondan korumak için bazı tedbirler alınmış, müesseseler geliştirilmiştir. Ancak bu tedbirler daha çok amortisman tabi sabit kıymetlerle sınırlandırılmıştır. Ancak, 4008 sayılı Kanunun 8. maddesi ile 01.01.1996 tarihinden itibaren uygulanabilir hale getirilen LIFO yöntemi ile, stokların değerlendirilmesinde de enflasyona karşı işletmeleri korumak için bir tedbir alınmıştır. Kısa dönemde (1-2 yıl) ve bazı şartların sabit olması halinde (stok düzeyinin değişmemesi, enflasyonun hızı, stok devir hızının yüksek olması vb.) bu yöntem kısmi olarak görüntü karları önleyebilecektir. Uzun dönemde ise bu etkisini yitirecektir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenlerle, stok değerlendirme yöntemlerinin en büyük eksikliği olan stokları gerçek değeri ile ifadesinde yetersiz kalmasıdır. Bunun nedeni tarihi maliyetleri esas alan yöntemler olmasıdır. Önerimiz stokların aylık olarak değerlemeye tabi tutulmasıdır. Piyasa fiyatı yöntemi, stokların piyasa fiyatlarının belirlenebilmesi durumunda geçerli olduğu açıktır. Piyasa fiyatı belirlenebilse dahi işletmenin stok bulundurma maliyeti kanımca daha önemlidir. Stoklara bağlanan kaynakların, ekonomide var olan tüm yatırım alanları karşısından bir fırsat maliyeti vardır. Bu fırsat maliyetinin genellemesi (ortalaması) indeksler veya enflasyon oranlarıdır. Stoklara, stokta bulunduğu sürece, diğer bir deyişle stoklara bağlanan kaynakların yeniden kaynak haline gelebileceği zamana kadar, fırsat maliyeti eklenmelidir. Enflasyonun yüksek oranda seyri sırasında da, stoklara bu maliyetin aylık veya en azından üç ayda bir eklenmesi gerekir. Bu eklemelerin değer artış kazancı olarak değil, sermayeyi satın alma gücü olarak korunmasını sağlayabilmek için sermaye yedekleri olarak düşünülmelidir. Stokların bu amaçla değerlendirilmesi için geliştirmeye çalıştığımız "Sürekli Yeniden Değerleme Yöntemi" yeterli olabileceği düşüncesindeyim.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN Nalan : Enflasyon Muhasebesi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Mali Bilimler ve Muhasebe Yüksek Okulu, Ya. No.1, Kalite Matbaası, Ankara 1980.
- AREN Sadun : İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Bilgi Ya., No.3, B.5, Eskişehir Ocak 1972.
- DEMİRCİ Azmi : "Stok Değerlemede LIFO Yöntemi: Uygulanabilirliği ve Etkinliği," VERGİ DÜNYASI, S.159 (Kasım 1994).
- HACİRÜSTEMOĞLU Rüstem : "Enflasyon Muhasebesi", VERGİ DÜNYASI, S. 143 (Temmuz 1993).
- KARTAL Ali : Maliyet Muhasebesi, Anadolu Üniversitesi Ya. No.792, Açıköğretim Fakültesi Ya.No.402, Etam AŞ, Ekim 1994.
- MORGİL Orhan : "Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönemli Etkileri", İstanbul Mülkiyeliler Birliği Sempozyum Tutanağı, İst. 1993
- ÖZBALCI Yılmaz : Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ank. 1985,
- ÖZER Mevlüt : "4008 Sayılı Yasa", VERGİCİ VE MUHASEBECİ İLE DİYALOG DERGİSİ, Süryay Yayınları, S.1994/8 (İst. 1994).
- ÖZKAN Mehmet : Stok Değerleme Yöntemleri, VERGİCİ VE MUHASEBECİ İLE DİYALOG DERGİSİ, Yıl 8, Sayı.1992/6 (İst. 1992).
- PEKER Alparsalan : Modern Yönetim Muhasebesi, Muhasebe Enstitüsü, Yayın No. 53., B. 4., İst. 1988
- SOLAŞ Çiğdem : Para Değerindeki Değişmelerin Muhasebe Yansıtılması, Doktora Tezi, İstanbul Matbaası, İst. 1974
- TEKİN Fazıl, Artanoranlılık ve Türk Vergisindeki Uygulamaları, E.İ.T.İ.A., Yayın No 192/122, Eskişehir 1978,
- TUNCER Selahattin : Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönemli Etkileri, İstanbul Mülkiyeliler Birliği Sempozyum Tutanağı, İst. 1993
- UMAN Nuri : Enflasyon Muhasebesi (Fiyatlar Genel Seviyesi Muhasebesi), Teori-Uygulama, B.U. Yayınları, 1979
- _____ : Yeni Yüzyıl Gazetesi, Ekonomi Sayfası, 25 Ocak 1995 Çar.